

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HASAN-ÂLİ YÜCEL

İngiltere Mektupları

İŞ BANKASI KÜLTÜR
CEP KİTAPLARI: 8

Ireland.

İNGİLTERE MEKTUPLARI

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ ANKARA, 1958

İÇİNDEKİLER

İNGİLTERE MEKTUPLARI

Mektuplara başlarken	IX - XIX
1 — Giderayak .	8
2 — Gezen İngiliz	8 - 15
3 — İngiliz vatani İngiliz evi .	15 - 21
4 — İngiliz halkı	21 - 29
5 — Britanya'da yaşayanlar nasıl insanlardır	29 - 46
6 — İngilizin lâtifeciliği	46 - 54
7 — İngiltere'de hürriyet ve nizam	54 - 60
8 — İngiltere'de hürriyetin doğuşu	60 - 65
9 — Hürriyetin tadı	65 - 70
10 — Geçmiyen geçmiş	70 - 75
11 — İngiltere kaç savunuyor?	75 - 80
12 — İngiliz savunma gayreti	80 - 85

13 — Yâ Hâfiz	85 - 90
14 — Bir İngiliz otomobil fabrikasında	91 - 96
15 — Londra'da pazar	96 - 103
16 — Şark meselesi	103 - 108
17 — Orta yol	108 - 113
18 — İngiliz sosyalistleri uykudalar mı ?	113 - 119
19 — Lord Harding'e göre	119 - 124
20 — İngiliz'de Din	124 - 128
Mektupları bitirirken	129 - 160

MEKTUPLARA BAŞLARKEN

MEKTUPLARA- BAŞLARKEN

Binbaşı Parker böyle dedi

*Biz, Yunanlıların hayat tarzıyla Roma
imparatorluğunun hakiki vârisleriyiz.*

Cephe Sohbetleri A. MAUROIS

İngiliz halkı, beşer hayatında ve medeniyet âleminde önemli yer almış bir topluluktur. Biz Türkler, onlara belki Haçlı seferlerinde ilk defa raslamışızdır. Fakat milletçe kendilerini tanımamız, türlü devirlerdeki çeşitli münasebetlerimize rağmen açık ve seçik olarak son asırlarda olmuştur. İnsanlar, birbirlerini en iyi, dövüşürken tanırlarmış; hem de beraber ve aynı safta değil, karşı karşıya ve düşman olarak savaşırken. 1855 de Kırım'da omuz omuza Ruslara karşı harbeden Türk ile İngiliz, ancak Çanakkale siperleri önünde karşılıklı, sağlam bir takdire erebilmişlerdir.

1945 de Türk hükûmetinin Maarif Bakanı olarak kendisini makamında ziyaret ettiğim Londra Özel İdaresi (County Council) başında bulunan olgun İngiliz, sakat kolunu bana göstererek bu yarayı Çanakkale'de aldığını, fakat yiğit bir milleti orada can bahasına tanımış olmanın hâtırası olarak taşıdığını sükûnetle söylediği zaman o kolu sakat edenin soyundan olmak, yüreğime utanc hissi ver-

medi; bilâkis iftihar duydum. Çünkü karşımda vatanını savunmuş ve beş yüz bin çocuğunu feda etmiş bir milleti öz vasıflarıyla öven, çelipaî bir İngiliz vardı. Bu karşılaşma esnasında gördüğüm nezaket, bana Mütareke içinde o günün işgal ordusu İngilizini büsbütün unutturmadiyse de o anda hatırlamama da imkân bırakmadı.

Yer yüzünde ve tarihte iki türlü İngiliz vardır :

1 — *Kendi için İngiliz,*

2 *Başkası için İngiliz.*

Okuyacağınız bu mektuplarda daha çok “*Kendi için İngiliz*” vardır. Burada onun bahsini açmaya lüzum yok, ileriki sahifelerde onu kolayca bulacaksınız. Bütün dünyaca tanınmış, hemen her medenî dilde kibarlık ve efendilik vasfı olarak kullanılmış Gentleman kelimesi, “*kendi için*” olan İngilizizi özetler. Başkası için İngilizin tanımını yine bir İngiliz’den nakledeyim

Palmerston der ki :

“*İngiliz’in dostu veya düşmanı yok, menfaati vardır.*”

İngiliz menfaatinin hücumuna uğrayan yerlerdeki insanlar, bu “*Başkası için İngiliz*”i hiçbir zaman sevmemişlerdir. Sevemezlerdi. Çünkü İngiliz, siyasetinde ne kadar esnekse sömürgeciliğinde o kadar katı olmuştur. Bu esneklikle o katılığa temas eden insanlar, ilk fırsatta İngiliz’in tahakkümünden kurtulmak için ayaklanmışlardır. Milletinin hürriyeti uğruna canını vermiş Mahatma Gandhi, aynı duygu ile kendini defalarca nehğe mahkûm etmiştir.

İrlanda bağımsızlığını zaferle neticelendiren de Valera, 1937 Mayısında ayrılma anayasasını elde ederken ve 1949 Nisanında İrlanda Cumhuriyetinin kurulmasını sağlarken bunlardan başka bir şey duymamıştır. Nitekim Filistin'de mandater İngiliz'e silâh çeken İsrail oğulları, Yafa kıyılarından uzaklaşan Büyük Britanya harp sefinelerinin arkasından ayı hınçlı gözlerle bakmışlardır.

Bizim İngilizlerle olan münasebetlerimizi bu bakımdan inceleyip *“Türk hâkimiyeti ve İngiliz cihangirliği”* adıyla 1341 de bir kitap neşretmiş olan M. Halil Halit merhum, biraz önce açıkladığımız menfi duyguların en sert örneklerini vermiştir. Buna sebep gösterdiği olayları oradan okumalı. Senelerce İngiltere'de yaşamış olan yazarın verdiği şiddetli hüküm, şudur

“Eğer İngiltere artık koparacağını kopardı, aramızda husumeti mucip olacak büyük meseleler kalmadı diye samimî dostluk yolunun açılacağına zahip olanlar varsa bu gibiler iddialarıyla ancak siyasî cehaletlerini teşhir etmiş oluyorlar demektir. Biz vatandaşlık hasebiyle naçiz hissemize düşen ihtarı bir kere daha yaparak İngiliz tasarruatına karşı içten ve dıştan uyanık bulunmak vecibesini kaydediyoruz.”

Bunları söyleyen yazar, daha da ileri giderek Amerika'da o zaman Türklere karşı yanlış bilgi ve yargıların büyük bir kısmında İngiliz parmağı olduğunu iddia etmiş, bir çok Amerikan kilise mensuplarının ve misyonerinin aleyhimizdeki mutaassıp telâkkilerinin Canterbury başpiskoposluğuyla alâkalı olduğunu ileri sürmüştür.

Halbuki aynı kuşaktan Türk yazarları içinde bu inanın tam zıddını besleyenler de vardır. 1909'da Emile

Boutmy'nin *Essai d'une Psychologie Politique du Peuple Anglais* isimli eserini İngiliz kavmi adıyla Türkçeye çevirip bastıran Dr. Abdullah Cevdet (o zaman daha İngiliz Muhipleri Cmiyeti kurulmamıştı), kitaba başlar-ken şunları yazmıştır

“İngilizler, Türkiye'nin tarihî ve tabîî bir yâridir. Zavallı Lehistan'a yaptıkları gibi Türkiye'yi bir mahv ve taksim ile ortadan kaldırmak yolunda devletlerin iki defa vaki olan teşebbüsü, İngilizlerin red ve muhalefeti sayesinde akim kalmıştır. Birinci taksim teklifi büyük Katerina zamanında Rusya'dan, ikincisi Türkiye'nin en haris ve sabırsız hasmı olan Avusturya'dan gelmişti. Bu elîm haysiyetle Türkiye devleti, tarihte baki hayatını iki defa İngilizlere medyun olmuştur. Dostlarımızı da düşmanlarımızı da iyi tanımak ve belki dostlarımızı daha ziyade tehallük ve müsa-raatla tanımak lâzımdır.”

Bu iki karşıt görüşün de doğru tarafları olduğu muhakkaktır. Her ikisinde müşterek olan aldamaş, mutlak dostluk veya kayıtsız, şartsız düşmanlık inanışıdır. Ne mutlak dostluk, ne mutlak düşmanlık. Akıl ve menfaat muvazelerinin kuruluşunu devlet, hattâ millet münasebetlerinde esas almadıkça doğru yolu bulmak mümkün olamaz. Bunu kurmada her devlet, devlet adamlarının hatası nisbetinde, hem kendileri, hem de karşısındakiler için zararlı hareketler yapmaktan kurtulamamıştır. İngiltere, elbette bunun istisnası değildir ve bu cinsten hatalar yapmıştır. Yalnız menfi cihetleri görerek son Kıbrıs olaylarının uyandırdığı soydaş duyarlılığıyla yazılmış bir yazısında Yusuf Ziya Ortaç'ın şu sözleri bunu gösterir

“Her yerde, her kavgada karşımıza o çıkıyor : kafasına uzun püskürttü. E. Z. F. Kitapları serisi numarası: 11. Arapçaya kadar,

ne bulursa geçirecek. Kiminle dövüşürsek dövüşelim, Türk vatanını yalnız İngiliz'in pençesinden kurtardık: Sakarya'da Lloyd George'dan, Lausanne'da Lord Curson'dan..."

Misaller çok doğru. Fakat ondan önceki mutlak hükümünde Yusuf Ziya, geçmiş olayları tamamen silmiş görünüyor. 1839 da ordusuz ve donanmasız kalmış Osmanlı devletini himayesine girdiği Ruslardan, mağlûbu olduğu valisi Mehmet Ali'den kurtarmada bize destek olan, İngiltere devleti değil miydi? Yeter ki, büyük Reşit Paşa gibi İngilizlerle anlaşabilecek üstün bir devlet ve siyaset adamına malik olunsun... Nitekim, İngilizlerle dövüşmesini ve onları yenmesini her kesten iyi bilmiş olan Atatürk, mektuplarımızın sonundaki tarihi özetinde açıklandığı gibi menfaatlerini onlarla muvazenelemeye teşebbüse geçmiş, bunda da muvaffak olmamış mıdır? O zaman Atatürk Edward VIII'ın memleketimizi ziyareti sırasında şöyle demişti: *"İngilizlerin büyük kıralı ile aramızda husule gelen dostluğun, milleterimizin temayülâtına uygun olarak iki hükûmet arasında fiilen inkişaf etmekte olan samimî münasebet üzerine hayırlı tesirine şüphe yoktur."*

Kendi gafletlerini başkalarının sadakatleriyle düzeltmek istiyenlerden isabetli bir siyaset beklenemez.

Her millet, her milleti tanımalıdır. Tanımak bile yetmez, tanıtmak çarelerini de aramalıdır. Her iki bakımdan ne kadar ihmalci olduğumuzu rahatça itiraf edelim. Lehinde en kolay propaganda yapılabilen bir millet olduğumuzu kabul edelim. İmparatorluğun ihtişam devrinde gururdan, ondan sonraki yıkım zamanımızda da tenbellikten, etrafımıza sesimizi işittirmek, hakikatlerimizi yabancılara açmak yolunda ne kadar ilgisiz olduğumuz meydanda-

dır. Şu son Kıbrıs olayları dolayısıyla bu hususta kimlerin dünya efkârını dört elle tutarak propaganda bakımından nasıl çalıştıkları, herkesin gözü önündedir. Şimdiye kadar neler kaybettiğimizi bir an düşünmek, bu şikâyetle hak veririr sanırım.

İngilizleri tanımak, dirileri kadar ölülerini de tanımakla mümkündür. Bunun için İngiltere tarihini bilmeli. Türkçemizde klâsik tarih kitapları dışında Hüseyin Cahid'in André Maurois'dan tercüme ettiği iki ciltlik "*İngiltere'nin Tarihi*" başta gelir. Birinci cilt Kelt'lerden Elizabeth I. devrine kadar, ikinci cilt Jaques Stuart'dan Edward VIII.e kadarki olayları içine alır. Maurois'ın İngilizler hakkında verdiği şu özet, dikkatle okunmaya değer

"İngilizler Ortaçağın diğer bütün uluslarından önce iyi bir adliyenin nimetlerini tattılar kanunlara saygı beslemeyi öğrendiler. Avrupalı komşularının tecavüzlerinden deniz sebebiyle masun kaldılar ve Fransa'da birçok devlet adamlarını atâlete uğratan korkulardan o sebeple kurtuldukları için büyük tehlikelere maruz kalmadan orijinal müesseseler vücutte getirmek imkânını buldular. Bir takım mesut tesadüflerin tevalisi onlara, hem emniyetlerini, hem hürriyetlerini temin edecek basit şartları yavaş yavaş keşfettirdi."

Yazara göre, devam ve uysallık; bu iki meziyet, İngiltere için sâkin bir gelişmeyi sağlamıştır. Asırlarca birbirine rakip ve hasım olmuş iki milletten birinin Maurois gibi mühim bir fikir adamı tarafından böyle bir şahadete konu oluş, mühimdir.

İngiliz tarihi hakkındaki emekli eserlerden biri de İhsan Yurdoğlu'nun, birinci cildi 1945, ikinci cildi 1946 da yayımlanmış olan "*İngiltere'nin Tarihi*" kitabıdır. Her iki

cildin önsözlerinden anlaşıldığına göre İngiltere'nin kültür ve medeniyet âmillerini de tahlil eden tamamiyıcı bir kısım daha hazırlanmış ise de henüz neşredilmemiştir. Bitirilmesi, şüphesiz, saydah olacakdır. Birinci cilt, İngiltere'nin doğusundan Phillipp - Richard mücadelesine ve XIII. asırda İngiliz cemiyetinin (köyler, şehirler, üniversiteler) durumuna, ikinci cilt Topraksız John'dan XV. asır İngilteresine kadar gelmektedir. Kitapta her asır sonunda İngiltere-Türkiye tarihlerine mukayeseli bir bakış ilâve edilmiştir.

Türk - İngiliz münasebetleri hakkında İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Tarih Kurumu Belleten'inde yayımladığı (*Belleten*, cl. XIII 1949) XIX. asır başlarına kadar bizim arşivde mevcut vesikalar çok mühimdir. Aynı mevzuda Akdes Nimet Kurat'ın, bu münasebetlerin başlangıcı ve gelişmesi hakkındaki kitabı (*Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınlarından*: 84) etraflı ve toplu bilgi vermektedir.

İngilizlerin yalnız Osmanlı Türkleriyle değil de umumî olarak Türklerle münasebeti gözönünde tutulduğu zaman şimdiye kadar neşredilmemiş bir vesikadan bahsetmek yerinde olur. O da İngiltere Kırallı Henri'den Timurlenk'e yazılmış bir iltimas mektubudur. Bu vesika, Sir Henry Ellis'in *Original Letters illustrative of English History* adlı serisinde vardır :

“Kudretli Emir, Tanrı huzurunda, dostum olan sizden, çok zaman önce, Şark Başpiskoposu mukaddes peder ¹ vasıtasıyla. bir mektup almıştım. Ve bu mektubun muhteviyatından çok memnun olmuşum. Tarafımızdan böyle bir sevgiye hak kazanacak hiçbir teşebbüste bulunulmamış

olmasına rağmen, majestemize her zaman için gösterdiğiniz yakınlığın büyüklüğünü anlata anlata bitiremeyen Başpiskoposa gösterdiğiniz itimada istinaden öğrendik ki, mürefeh ülkemizden sevinçli haberler beklemektesiniz ve daha sonra gine aynı Başpiskopos vasutasıyla haşmetli oğlunuzun hizmetleri sayesinde Frenk ülkelerinin birliğe ve barışa kavuştuğuna müttali olduk ve Prêcheurs tarikatından rahip François Schadern vasutasıyla topraklarınızın genişlediğini ve altesinize açıklanıp da bizi ilgilendiren bazı hususlardaki düşüncelerinizi ve kırıllıklarımızın seleflerimizin zamanında olduğu veçhile bir taraftan bir tarafa serbestçe ticarete bulunmasını arzu ettiğinizi öğrendik. Bütün bunlar için, Aziz Emir, dostluğumuzu yeniden teyid ve gerek şahsım için gerekse tebeam için gösterdiğiniz yakınlığın devamını candan temenni eder ve bizim topraklarımıza gelen tebeanızdan tüccarların ve sizin topraklarınıza uğrayan tebeamız tüccarların hoş tutulacağı hakkındaki temennilerinizi minnettarlıkla karşılar ve bu temenniye iştirak ettiğimizi bildirmek isteriz. Gine aynı mektuptan öğrendiğimize göre, kısa bir zamanda eski düşmanınız Beyazıd'ı ve devletini yenmiş olduğunuzu öğrendik. Netice itibariyle kırıllara saltanat imkânını bağışlayan, onları zafere ulaştıran, prenslerin gücünü, kudretini arttıran ve böyle büyük bir zafer vesilesiyle söylenilenlere hak kazandıran Büyük Varlığa şükürler olsun. .

Timur'un, Yıldırım'a karşı kazanbığı zaferi bildiren mektuplarından Fransa Kralı Altıncı Karlos (Charles VI.)a H. 805 (1402) de yazmış olduğu nâmenin Farsça metni ile Türkçe tercümesi Cevdet Tarihinde (Cl: I. S: 346-347) vardır. Yukarıya aldığımız ve o devirde İngiltere Kralı olan Henry IV. (1399-1413) tarafından Timur'a

gönderilen mektuptan da bu türlü bir zafernâmenin ona da yollanılmış olduğu alaşılmaktadır. Timur'un, "kahr ve zulm" ettiğini söylediği, "bizlerin ve sizlerin düşmanlarımız" diye vasıflandırdığı Osmanlı Türklerinden daha önce İngilizlerle münasebette bulunduğu tesbit edilmiş demektir.

Türk-İngiliz münasebetleri bakımından Türkçe eserler içinde merhum Tarihçi Ahmet Refik'in 1926 da neşrettiği *Mülteciler Meselesi* adlı kitapta Türkiye, İngiltere ve Fransa itilâfına dair bilgi ve vesikalar bulunduğu gibi 1932 de basılmış olan *Türkler ve Kraliçe Elizabeth* isimli kitabında da kıymetli malûmat vardır. Genç yaşında ölen kıymetli arkadaşımız Orhan Burian'ın şu yazıları da tavsiyeye değer

Türkiye hakkında dört İngiliz seyahatnamesi. Tarih Kurumu Belleteni: No. 58.

Türk İngiliz münasebetlerinin ilk yılları. Dil - Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. IX. No. 1-2.

Kraliçe Elizabeth'den Murad III.'e gelen hediyelerin hikâyesi.

Üçyüz Yıl Önce Memleketimizi Gezen İngilizlerden Peter Mundi, Belleten, No. 61.

Bunlardan başka Bekir Sıtkı Baykal'ın Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisinin 4 ncü numarasındaki *Lord Salisbury'nin İstanbul'da fevkalâde murahhaslığı* ve 5 nci numarasındaki *Lord Salisbury Osmanlı İmparatorluğu taksim plânı* makaleleri mühimdir. Akdes Nimet Kurat'ın aynı dergide neşredilen *Türk-İngiliz münasebetlerine kısa bir bakış* (c. 7, No. 81), *İngiliz devlet arşivinde ve kütüphanelerinde Türkiye tarihine ait evraklar* (c. 7, No. 82), Chur-

chill'in harp, hâtıraları hakkında yazılarıyla Hâmit Dere-li'nin *Kraliçe Elizabeth devrinde Türkler ve İngilizler* isimli kitabı ve Mümtaz Faik Fenik'in *Bu harbin kitabı: Türkiye-İngiltere ittifakı ve Britanya İmparatorluğu* eseri vardır.

Türk - İngiliz münasebetleri konusunda eski harflerle ilk neşredilen kitap yukarıda adı geçmiş olan Halil Halit merhumun *Türklerle İngilizlerin ilk teması* adlı bir formalık küçük etüttür. (*Fusul-i mütenevvia: 1326*). Yine eski harflerle 1330 da Türk Yurdu ilâvesi olarak çıkmış ve *İngiltere Galip Gelirse* adlı eser, Brayan'ın *Hindistan'da İngiliz hâkimiyeti*, İbrahim Hilmi kütüphanesi yayımların-dan, Celâl Burhanettin'in *İngiliz Rical-i Siyasiyesi* adlı kitabı (1335) zikredilebilir.

Ayrıca İngilizler tarafından Türkçe yayınlanmış eser-ler de vardır. İngiliz Kültür Heyeti için hazırlanmış olan bu eserler şunlardır

Türkiye hakkında İngiliz tetkikleri, Harold Bowen 1948.

Kasaba, köy ve kır halkının koleji, H. C. Dont 1946.

İngiliz köyleri, Edmund Blunden

İngiliz ilim adamları, Sir Richard Gregory

İngiliz çiftliği, Sir F. John Russell

Gelin İngiltereyi görün, Guy Ramsey.

İngiltere'yi tanımak için Türkçeden bu eserleri ve bilmediğim diğerlerini okumak isteyenlere bir tavsiyede bulunacağım. Yapılması pek kolay olmıyan bu inceleme-lerden önce küçük bir kadehte lezzetli bir aperitif gibi Bedii Faik'in *Bir Garip Ada'sını* okusunlar. Bu damla kitabın vereceği iştihâ ile Falih Rıfkı'nın *Taymis kıyı-ları*'ndan başlayıp Halide Edip - Adıvar'ın *İngiliz Edebiyatı* tarihine, İrfan Şahinbaş'ın *İngiliz tiyatrosu* denemesine kadar o *Üzelsiz-Pölenli* kitap Arşivleri'nde bulundukları.

Ben bu devri uzunca bir zaman içinde yaptım. Saydığım kitaplar, yalnız Türkçede yayınlananlar ve onlar içinden de benim görbildiklerimdir. Diğer garpli dillerde bu konuda çok, hem de pek çok şey vardır. Onları geçiyoruz. Bütün bu okuduklarım ve gördüklerimin bende bıraktığı izin iki cephesi olduğunu önemle belirtmeliyim. Biri, adalara çekilmiş bu insanların düşünme ve yaşamada büyük bir hürriyet ve bağımsızlık duygusuyla asırlardan beri yoğurulmuş olmalarıdır. Bu duygudaki İngilizler, o bütünün içinde, tıpkı bir ipek böceğinin kendine koza yapmasına benzer bir içgüdiyle, kendine göre birer ada vücade getirmişlerdir. Londra gibi dünyanın en büyük ve en kalabalık bir şehri bile yer yer bu küçük adalardan teşekkül eder. İngiliz, kalabalığın içinde tenhayı, izdiham içinde uzleti bulmuştur.

O büyük uzviyette bu küçük birlikler, İlkçağların Yunan sitesini o kadar kuvvetle hatırlatır ki, insanın şehir ve kasaba sokaklarında Sokrat'lara, Demosten'lere; hele Cambridge, Oxford cinsinden üniversite beldelerinde Eflatun'lara, Aristo'lara rastlayacağı gelir. Bu yönden İngiltere, çağımızda yaşayan modern bir Eski Yunan'dır.

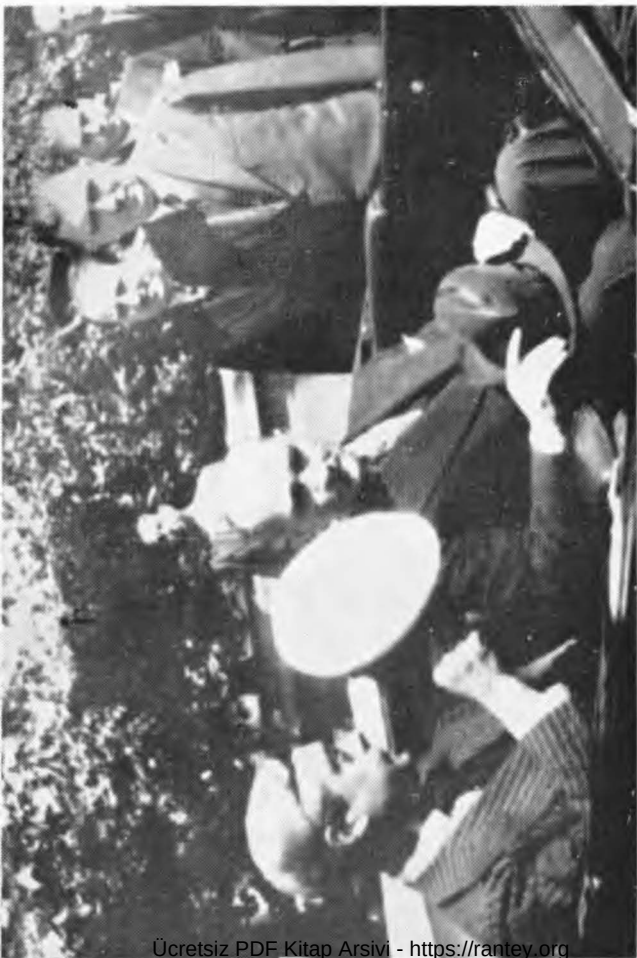
İngiliz varlığının ikinci yönü ise Romalı'yı andırır. Adalet cihazı ve mümessilleri, Avam ve Lordlar Kamaraları, hava, kara ve deniz savunma teşkilâtı ile bunda yer almış İngilizler; Roma yargıclarını, Roma senatörlerini, Roma lejyonlarını hatırlatırlar. Celeneklere bağlılık, Ocak, ciddilik, güçlülere dayanma, sabır, vekar, İngiliz'de Romalı'dan kalma kıymetler ve husletlerdir. İngiliz topluluğunun Yunan'a benzeyen hür cephesi, böylece Roma mirası bu inzibat ve intizam ile karışmış; bu mühkem insan cemiyetini var etmiştir. Ben de Maurois'ın Binbaşısı Parker ile hemen hemen aynı fikirdeyim :

İngilizler, Eski Yunanlıların yaşayışıyle İlkçağ Roma'sının düzenini kendi varlığında yaratmış bir halktır.

1882 de basılmış bir İngiliz madalyası. Üstündeki kabart-
İngilizlerin koruyucusu St. George'u temsil etmekte
ve etrafında İngiltere armasında görülen bu meşhur cümle
yazılmış bulunmaktadır

HONI SOIT QUI MAL Y PENSE
KÖTÜ DÜŞÜNEN KÖTÜ OLSUN

Misafir Hükümdar Edward VIII. ev sahibi Atatürk'ün sağında

İNGİLTERE MEKTUPLARI

GİDERAYAK

Galiba bu sene, leyleği ayakta gördüm ; dostum Doğan duymasın, belki de uçarken... Kıbrıs, sonra Israel. Hemen iki ay memleketten uzağım derken bir ay daha ayrılma. Şimdi İngiltere. Osmanlı edebiyatının benzersiz bir anıtı olan Seyahatnâmesile Evliya Çelebi, artık pîrim ve üstadım oldu. Yeni intisap ettiğim bu tarikatın virdi “Seyahat ya Resulellah” dır. Biz gene üslûbu bozmayıp “Şefaât ya Resulellah!” demeğe devam edelim.

Gezmek, görmek, öğrenmek, güzelliğine güzel!... Fakat yaz, İstanbul'da ve deniz, Marmarada'dır. Bu, bir hakikat!... Su sıkıntısı mı var, olsun ; bulduğum kadarile yetinirim. Kahve güç bulunuyormuş, buldukça içerim. Hepsine eyvallah!. Ama Orhantepe'den geçemem. Onun mehtabdaki bir gecesi, maddî varlığımız ne halde olursa olsun insanı büyüleyen bir ruh cenneti... Aydan sular üstüne dökülen gülmüş, ısıkları şampanya içmiş gibi sizi

mestettikten sonra daha ne istersiniz? Baş yavuklum İstanbul!... Seni sevdiğim, ayrı iken seni özlediğim kadar hiçbir yeri sevmiyorum, aramıyorum!...

Tesadüf; bu seyahatler ne de günün meseleleri memleketleri üstüne düştü? Kıbrıs, önce. Sonra İsrail. İkisinin de alâkalılarını tamamen memnun ederek sulha, sükûna varma görünüşte imkânsız. İngilizler birinciye, Amerikalılar ikinciye ele aldılar. Hem de aynı zamanda. Bu diplomatik rastlaşma, gökte ve yıldızlar arasındaki astronomik karşılaşmalar gibi olmasa gerek! Yakın Şark. Onu bize, Osmanlı Türklerine sorsunlar. Asırlarca, belki lüzumsuz yere, bu ülkeleri idare edeceğiz diye harap olmuşuzdur. Gene de hiç biri memnun değil!... Çünkü kendi kendilerinden memnun değiller. Kendi kendilerinden memnun olmıyanları başkaları nasıl memnun edebilir? Cebri keşfedenler, biraz da menfaat denklemlerini hesaplamağa alışsalar ne iyi ederler? Menfaat, fakat sâniyelik değil; sürekli ve özlü!...

Bu seferki, İngiltere'ye gidişlerimin dördüncüsü. Bunun birincisi, rahmetli Salih Zeki Beyle beraber, 1930 yılında. O, Paris'te Talebe Müfettişi, ben de Fransız Maarifini incelemek üzere gönderilmiş, Bakanlık Müfettişi. İki haftalık ortahalli bir gezi. Türk öğrencilerini görme vesilesile haylı okul gördük. Biraz da dolaştık. O kadar. İkincisi, 1945 Ekim ayında UNESCO'nun kurulmasında bulunmak üzere gidiş. Kıbrıs seyahat ve çok istifadeli. Bakan-

lar toplantısı bittikten sonra İngiliz Kültür Heyetinin davetlisi olarak İngiltere içinde Cambridge, Oxford, Birmingham şehirleriyle diğer kasabalarda türlü bilim ve sanat kurullarını gezip gördüm. İki ay kadar süren bu dolaşma çok öğretici olmuştur. Bu nazik daveti yapan İngiliz dostlarıma pek müteşekkirim. Beni hiç yalnız bırakmamış olan Mr. Lucas'ı daima sevgiyle hatırlıyorum.

Üçüncü seyahatim haylı fakirâne olmuştur. Londra'da okuyan oğlum Can'ı görmeye gitmiştim. Bir ay kadar onun arkadaşlarıyla beraber kaldık, Lingfield'de oturdum. Böyle küçük bir İngiliz kasabasında oturmak, İngiliz topluluğunu anlama yönünden beni çok aydınlattı. Orada hasretini dindirdiğim oğlumla buluşmak ve arkadaşlarını tanımak, bu istifadenin cabasıdır. Sene: 1948.

Şu halde birincide memur, ikincide bakan, üçüncüde baba, şimdi de gazeteci. İngiliz hükûmeti bu sefer dört arkadaşıyla beni bu sıfatla davet etmek nezaketinde bulunmuştur.

İngiltere'yi hep Avrupa kıtasında gösterirler. Niçin Amerika değil? Doğrusunu ararsanız Amerika'ya da benzemez. Asya ile Afrika'ya veya Avustralya'ya tabîî hiç! O halde? Bence İngiltere, biri aslan başı, öbürü tosağa kafasile iki adadan mürekkep, ayrı bir kıt'adır. Bu kıtada ayrı ayrı memleketler, milletler ve devletler vardır. Bununla yalnız İngiliz ve İrlandalıyı kasdetmiyorum. Yalnız İskoçu veya Galli'yi değil. Eski Yunanlar, Sütlü bu toprakları nasıl

birbirinden ayırmışsa; tarihî, ruhî ve içtimaî sebepler de bu adalardaki fertleri birbirinden öyle ayırmıştır. Sanki her İngiliz, muhtar bir millet, hattâ müstakil bir devlet.

Anglo-Saksonun sosyal dehâsı, bu ayrılıklar içinde birliği yaratmada görülür. Bazan kanlı maceralar, bazan şeytanı hayrete düşürecek tertipler, fakat her zaman pratik aklın hâdiselere uyan buluşlarıyla İngiliz, yaşadığı topraklar üstünde devrine göre her zaman bir nizam ve ahenk kurabilmiştir. İngiliz milleti, fakat Britanya halkı vardır ve İngiliz milletin en büyük eseri bu Britanya halkıdır. Commonwealth, bunun yanında pek küçük, hattâ ufak kalır !...

Bu kanaat, uzun yılların ve tecrübelerin bana kazandırdığı bir görüştür. Onu önceden söylüyorum ki, gitti de üç günde çalıp alma, oradan buradan toplama bir fikir olarak bize bunu sürüyor, demiyesiniz !...

Giderayak dedim ya... Evde kendi kendime otururken seyahat üstüne türlü şeyler düşünüyordum. Çok zaman var ki, eski, yeni, şiir yazdığım yoktu. O ara hiç münasebeti yokken birden, bir beyit hatırıma geldi ve arkasını tamamladım. Bu "gazel"i -yersiz bile görünse de- okumadan geçemeyeceğim. Makamı rasttır

Rasttan Gazel

Kulluğun zevkindeyim Mevlâ ile

Delirdim, ruhuma Mevlânâ ile

Ücretsiz PDF kitap Arama: <https://arney.org>

Yok hesabım halka hizmetten benim
Geçti ömrüm Hak için kavga ile

Sevmişim sevdiklerim kâfi bana
Derde girmem bir yeni sevdâ ile

Silmişim mâkulü dilden aşk için
Mecnun olmak şârt mı Leylâ ile

Bir taraftan yok sakıncam çok şükür
Tam barış halindeyim dünya ile

Hepsi Haktandır demişken hak Nebî
Küs neden İsâ ile Musâ ile

Bir avuç toprak bütün encâmımız
Yer öğünsün bir sürü mevtâ ile

Boşladım candan yücelmek şevkini
Bir olup ednâ ile âlâ ile

Varla var oldum nihayet yokla yok
Tartışılmaz "lâ" ile "illâ" ile

Apaçık sözler muammâ bellenir

Râsttandır söyledim ben bir gazel
Denk düşmüş bestesi mânâ ile.

Makamlar arasında en doğrusu rast, edebî şekiller içinde en yanığı gazel değil midir? Biz de onları ihtiyar ettik. Hasılı, böyle gazel söylye söylye, keyifli keyifli gidelim derken 6 Eylül 1955 hengâmesi kopmaz mı? Uykusuz geçirilecek bir sıkıntılı gecenin sabahında yola çıkmak mukaddermiş. Neyliyelim? Tanrı gidenlere selâmet, kalanlara sıkkûn ihlan buyursun, diyerek gök yolculuğuna çıktık.

GEZEN İNGİLİZ

Ankara Dil Tarih Fakültesi salonlarında bazı İngilizlerin ve bazı Türklerin, yaşadıkları devirlerdeki hal ve kıyafetleriyle canlanmış hayellerini gördük. İngiliz, gezmesini seven insandır. Evinden ve yurdundan (Home, her iki kavramı beraberce ifade eden bir kelimedir) uzakta, evini ve yurdunu kurmak için uğraşır. Daha doğrusu evinin dışında iken vatanındadır. Gezmeyi o kadar sever ki, hayatında dünyayı dolaşmakla kalmaz; öldükten sonra da, tıpkı bu defa Ankara'da olduğu gibi, hayalile ve ruhile âlemin dört köşe ve dört bucağında kulaç atmaktan kendini alamaz. Hattâ, gerçek hayatta olduğu kadar edebiyatında da, bol bol hayallerle dolaşır. Bunlardan birini

çevresinde görmemişse mutlaka sahnede ona rastlamıştır. Hamlet'i tanımayan İngiliz yoktur. Şimdi de okyanoslar dar gelmiş gibi havalarda seyahati itiyat ediniyor. Sanki, göklere kaçmış hayaletlerin peşindedir.

İngilizi böyle her tarafta dolaştıran, onun amprik yaradılışıdır. Yaşamasını, yaşamak için lüzumlu şeyleri arayıp bulmasını amaç edinmiştir. Bu sebeple tüccardır, bu sebeble ilimcidir. İngiliz, yapmaya, yapacağı nelerse onların ham maddelerini bulmağa, bulduktan sonra da işe yarar halde cihan pazarlarında satmağa bayılır. Alış veriş işinde asla doktrinci değildir. Yeter ki, satılacak malı, karşısında da satın alanın satın alacak parası olsun. Müşterisinin dinine, imanına, mezhebine, rejimine ve siyasi sistemine bakmaz; kesesine ve alma kudretine dikkat eder. Alış verişte Kara-Çin veya Kızıl-Çin, gözlerine aynı renkte görünür. Her İngiliz tüccarı, Bentham'ın okulundan diplomalıdır ve bir miktar onun çırağıdır.

Britanya adaları mı onlara gezme arzusunu telkin etti, yoksa onlar mı Britanya adalarını bir çıkış-varış durağı haline getirdiler? Buna cevap verme güçtür. Güçtür, çünkü bu adalar, bu adalardakiler kadar İngilizdir. Meskenle sâkinleri birbirinden ayıramazsınız. Adaların toprağı, İngiliz vücudünün hamurudur. Henüz elli mil-yonu biraz geçmiş, henüz hepsi kendisine "İngiliz" dememiş bu yoğunluk, umumî karakterinde öyle bir bütündür ki, İngilizler İskandinav, Galliden İngilizim, İrlandalıdan

Gallinin farkı ne olursa olsun, asırlardanberi üstünde oturdukları toprak, içtikleri su, teneffüs ettikleri hava, bu bir cinsten olmıyan kütleden mütecanis bir topluluk yaratmıştır.

Bu gezici insanların XV. asırdaki maceraları, Uzakdoğu'yu aramakla başlar. Bir taraftan Batı-Kuzeye, bir taraftan Doğu-Kuzeye çıkarlar. Batı-Kuzeyden giderek Uzakdoğu'yu bulamazlar. Fakat ne zararı var; Labrador'u, Kanadanın batı kıyılarını, daha sonra da Kuzey Amerika'dan İngiltere'ye bir çok toprakları kazandırırılar. Başka bir sefer Doğu-Kuzeye akın ederler. Beyaz denizden Rusya'ya girerler; Moskova'ya kadar giderler. Kazvin ve Buhara nere, İngiltere nere? Moskova kumpanyasının temsilcisi Anthony Jenkinson, İran'da İngiliz pazarı aramağa giderken bu uzun mesafeleri, İngiliz iş adamının cesareti ve becerikli ruhile doldurur.

İngiliz için «emprique» tir, demiştim. Yani tecrübeci... Bıkmadan, usanmadan tecrübe. Bu olmadı, bir daha. Bununla olmadı, başkası ve başkalarile ...bin daha!... Uzakdoğu ve Hindistan'a varmak istiyen İngiliz, XVI. asırda gözlerini Akdenize çevirdi. Akdeniz, doğusu ve güneyile Türktü. İtalya, Fransa, İspanya kıyıları dışında kalan bütün kenarlarına Osmanlı İmparatorluğu yerleşmişti. İyi ama ticaret işinde ondan önce Venedikli ve Fransız, Osmanlılarla anlaşmıştı. İngilizler, bu iki çetin rakibin yanında nasıl yer alacaklardı?

İngilizler, bunun da çaresini buldular. Bir ticaret kumpanyası kurdular ve ona bizden müsaade sağladılar. Dış görünüşte hiçbir siyasî maksat yoktu. İngilizlerin Fermanlı kumpanyaları, ufaktefek duraklamalarla işlerini yürütmeğe başladılar. Ticaret ve menfaat işinde İngiliz, Lordlar Kamarasındaki durgun, hareketsiz, mağrur İngilizce hiç benzemez. Üçüncü Sultan Murad'dan hem ticaret imtiyazları, hem de Kraliçe Elizabeth'e mektubu koparan Harborne, kimbilir, o devrin mağrur Türklerine nekadar mizacgir davrandı, nekadar aşağıdan aldı ki, kendisini bu derece sevdirecek bu başarıları elde etti? Anlaşılan, atalarımız da bizim gibi imiş!.. Oldumolası güler tatlı söze hiç dayanamayız. Hemen gevşeyiveririz.

Nedense İngilizlerin kadın hükümdarlardan büyük talihleri vardır. Her ikisi de uzun zaman İngiltere tahtında oturmuş, Elizabeth ve Victoria, böyle idiler. Şimdiki Kraliçeleri Elizabeth II. de büyükannelerinin üçüncüsü olsun. Uzun yıllar, devletin milletinin başında bulunsun. Birinci Elizabeth, bir tüccar gibi hükümdarlık etmişti. Müracaatını karşılayan Padişaha verdiği cevaptaki sözleri bir devlet başının ifadesinden çok, bir iş adamının malını övmesi ve müşterisine menfaat telkin etmesi için sarfettiği sözlerle benzemiyor mu :

“Hükümdarlığımızda bol olan öyle şeyler vardır ki, başka ülkelerde bulunamaz. Onların da olamaz. Güç ve

uzun yolculuklar pahasına da olsa herkes onları edinmeye bakar”.

Sanki İngiltere, bir ticaret kumpanyası ve Kraliçe, müşterisile pazarlığa girişen becerikli mümessili!..

Avrupa'da büyük endüstri kurulduktan, Osmanlı İmparatorluğu kötü idare ile kağıdıktan sonra bu güzel sözlerle dayanamayıp verdiğimiz normal ve karşılıklı müsaadeler, birer kapitülâsyon haline gelmişti. Malımızı alan kalmamış, ardına kadar açık kapılarımızdan giren yabancı mallara yerli mallarımız karşı duramaz olmuştur. Haydi istikraz, haydi borç!.. Aldığımız paralarla Tanzimat devrinde saraylar yapıldı, bol maaşlar verildi. Sefahet, memleketi, bilhassa İstanbul'un yüksek çevrelerini eğlenceler içinde bedmest bir hale getirdi. Nihayet iflâs ettik; battık. Düyunu-Umumiye tâbiri, milletlerarası bir malî kurumun değil, bir hastalığın adıdır. Osmanlı devletini kemiren göze görünmez bir kan hastalığının adı...

Bak sen, ne anlatacaktım, nerelere geldim?.. Geçelim... Sergiye dönelim. Sergide XVII. ve XVIII. asırlara ait güzel tabloların kopyaları, çeşitli haritalar, yazılar ve kitaplar vardı. Bizim sefirimizi kabul eden İngiliz kralının haşmetli oturduğu, İngiliz elçisini huzuruna alan Osmanlı sultanının mütevazı hali, fakat misafirinin yüzüne bile bakmıyacak kadar içten duyduğu gurur, görülmeğe değer iki levha!.. En çok hoşuma giden fotoğraflardan biri, bugün İngiliz Büyük Elçisi Sir R. L. Bouverie'nin Ankara'da bir köy çe-

mesi önünde bir köylü baba ile iki çocuğu yanında çıkmış fotoğrafı oldu.

Bu resimde, İngiliz Büyük Elçisinin düşünceli yüzüne, onun etrafını alınış, gönlü temiz insanların ruhunda uyardığı sevgi, ne kadar sâkin aksetmiş görünüyor. Eski zamanlarda bizim için cahil, kaba, barbar diyen bir çok İngiliz seyyahlarının sözlerini ve görüşlerini hatırlıyarak bugünkü durum gözlerimin önüne geldi. Artık

“Bir zamanlar güzel ilham perilerinin terennüm ettiği, Altın devir kahramanlarının zafer şarkılarını söylediği beldelerde, daha sonra kutsal perilerin göksel rabaplarını çaldığı diyarlarda, şimdi ne yazık ki, ilham perileri, carıye olmuş, melekler tekrar göklere çekilmiş, o cehennem mahlûku bütün azgınlığıle kudurup duruyor.» diyen İngiliz şairleri yok!...

Fakat bu defa resmî vazifeler dışında, kendilerine bağlı diyarlardan başka yerlerde, eskiden katile katile görülen İngiliz seyyahlarına da tesadüf etmek güç. İngiliz, büyük fedakârlıklar pahasına kazandığı İkinci Dünya Harbinden sonra memleketini kalkındırmak için kendisi eski elbiselerle gezip güzel kumaşlarını dışarıya satarak, en nadide mallarını kendi kullanmayıp ihracat konusu yaparak harp içindeymiş gibi, hemen 10 yıl, sıkı bir mahrumiyet devresi geçirdi. Kazancının yarısından çok fazlasını vergi vererek, baba mirasını bile bütüne yakınıle devlete devrederek geriye kalan az bir paraya ve mala razı

oldu. Millet, bu özverisile ne kazandığını, fert olarak, tek olarak da nasıl bir hayat kaynağı olduğunu bile bile bunları yaptı ve yapıyor.

Bir çok yaşama konularını devletleştiren İşçi Partisinden sonra iktidara gelmiş Muhafazakârlar, alınmış bu sıkı tedbirlerin çoğunu değiştirmediler. Memleketlerinde yorucu yıpratıcı sarsıntılardan çekindiler. Devlet bütçelerini giderlerden çok olan gelirlerle doldurdular. Büyük endüstri mensupları, tüccarları, her türlü iş adamları, diğer mesleklerden daha fazla sayıda, İngiliz siyasetinin merkezî kudretini elinde tutan Kamarada yer aldılar. Girildiği lüzumu kadar farkedilmemiş Atom Devrinin iki yapıcısının üçüncüsü olmayı nihayet büyük gayretler karşılığı olarak başarabildiler.

İngiliz, bugün eskisi gibi zevk için seyahat edemiyor. Bir şiling parasını lüzumsuz harcamıyor. Kararınca yiyerek, örtünmek için giyinerek, sıkı ve hesaplı bir hayat geçirip malını satmaya, paralarını devlet kasasında biriktirmeğe bakıyor. Borçtan çekiniyor. Kendi parasile yaralarını sarmaya çalışıyor. Dünya siyaset alanında Silâhsızlanma teşebbüslerine girerken savunma organı olan ordusunu denizde, havada en yeni silâhlarla cihazlandırmak için bütün kudretini sarfediyor. Zamanın yeni şartlarına uymasını çok iyi bilen İngiliz, şimdi yeni tipte seyyahlar yaratmaktadır. Bunların giyinişleri başka, gezme vasıtaları başka. Üçerli bir hıfzıfları başkadır. Falarat asırlar içinde

değişmiyen bir tarafları var: İngiltere'yi yükseltmek kuvvetlendirmek!..

İNGİLİZ VATANI İNGİLİZ EVİ

İngiliz'in vatanı neresidir?

Daha düne kadar bu vatan, dünyanın dörtte biri idi. Commonwealth, 36.000.000 kilometre kare toprak, 650.000.000 insan. Öyle iken bile asıl vatan, Büyük Britanya adaları idi. Bugün de öyle, hele bugün, daha çok öyle!.. Bu anayurdun yüreği ise Londra'dır. Elli milyonun on milyonu gündüzleri orada toplanır. Bir İngiliz yazarı ne kadar doğru söylemiş: Londra, Büyük Britanya'nın ortası değil, merkezidir. Bizim deyişimizle göbeği değil, yüreği...

İnsan İngiltere'yi gezerken zengin bir lordun malikânesinde dolaşır gibi oluyor. Hele kalabalık şehirlerden dışarı çıkınca yollar, bir odadan bir odaya geçmek için açılmış koridorlar gibi... Asfalt, bunlar üstünde katı bir halı. Rahat insanların yaşadığı ferah bir memleket. Sekiz on büyük beldeden başka yerler, öyle sâkin, öyle müsterih ki... Hayatlarının dünü, bugünü bir arada. Mazisiyle halini bu derece öğür etmiş ikinci bir yurt, dünya üstünde zor bulunur.

XX. asır, İngiliz İmparatorluğunun tasfiye devri oldu.

Ama nasıl? İngilizler imparatorluğunu, Yarı ağır ağır, yavaş

yavaş. İlk çıkış, Hindistan'dan. O da hâlâ tam bir çıkış sayılabilir mi? Girerken gibi çıkıyor; en sonunda soktuğu askerini ilk önce göndererek. İngiliz tüccarı bugün de oralardan elini, eteğini çekmiş değil. Mısır'dan ayrılış çok fraklı oldu. Kırıl Faruk'dan kurtulayım derken Abdün-nâsır'ın kurt kapanına düştü. Arap dünyası, petrol kuyularını ona kapamak üzere. Zaten bu bölgede ilk yumruğu İbnüssuud'dan yemişti. Çocuk Kırıl Hüseyin, Ürdün'de Glubb Paşa'dan daha kuvvetli çıktı. Güney Afrika'yı tutmak için elinden her geleni yapıyor. İstiklâl verecek kadar âlicenap bile oluyor.

Sömürgecilik, artık sona erer gibi görünmektedir. Tabîî bu sona eren, XVIII. asır sömürgeciliği. Büsbütün kalkar mı? Usulleri değişiyor. Yenisini yapmak için çok para lâzım. O da bugünkü İngiltere'de pek bol değil. Amerika ile boy ölçüşemiyor. Sabırlı İngiliz! Günün şartlarına uymakta. Uymakta ve gününü beklemektedir. Kıbrıs meselesi meydanda. Yunanistanla bir olup biz, İngilizlerin karşına çıkacağımız yerde o, ikimizi birbirimize tutuşturmuş, aramızı bulacak bir duruma geçti. Bu halden istifade ediyor ve Kıbrıs'da kalıyor. Bulunacak hal tarzı ne olursa olsun, Kıbrıs'ta onun eli daha uzun zaman kalacaktır.

Münasebetlerinin şekli bir yana, dünyanın her milleti, İngiltere'yi bilmeli, tanımalı ve yurtlarını onların yurtları gibi yapmak için çalışmalıdır. İngiltere'de yabancılar bile kendi evlerinde yaşadıklarını sanırlar. Her şey ne kadar tertipli,

o kadar nizamlı, o kadar kaidelidir. Telâşsız bir topluluk içinde makul ve dikkatli olma şartıyla hiç sıkıntı çekmeden burada yaşayabilirsiniz. Para kazanma öyle, para harcama öyle... Alış veriş, akla, hesaba dayanıyor. Tesadüf, İngilizin sevmediği bir talih şeklidir. Daha genç yaşında işe girerek emekli olacağı zamanı düşünüp ona göre önceden tertip almak, İngiliz'in hayat programı hakkında size bir fikir verebilir. Vatan, onlar için doğulan ve ölünecek bir yerdir. Bu başlangıçla bu kesin son arasında, ne kadarı kendileri için mukadderse o kadarına razı olarak yaşadıkları yer, vatanlarıdır.

1945 deki ziyaretimde bir akşam Deniz Ateşimiz Ulu-san'lar, Büyükelçi Ruşen Eşref Ünaydın'ı, sayın bayanını ve beni evlerine çağırdılar. Ev, Londra dolaylarında idi. Gittik. Alt katta, bir yemek, bir oturma odasıyle mutfak vardı. Buraya karı koca pek yaraşan kiracılar, evi gezmek ve görmek arzumu yerine getirdiler. Ev sahibi olan İngiliz'den mobilyesi ile kiralamışlardı. Küçük bir değişiklik bile yapmadan oturdukları bu evle orta halli bir İngiliz'in ömür sürdüğü yeri tanıyabilecektim. Gördüklerim, bana İngiliz elinden çıkmış yataklı vagonları hatırlattı. İstifade edil-memiş en küçük bir boşluk dahi yok. Çok dayanıklı, çok zarif yapılmış tahta işleriyle donanan bu kat, İngiliz'in ev denilen aile yuvasına gösterdiği ihtimamı açığa vuruyordu. Anladım ki, İngiliz evi, rasyonel yaşamının mimarî for-mülüdür.

Evin en mühim yerlerinden biri de mutbak. Bu, yemek pişirilen bir yerden ziyade temiz kaplariyle, dola-bının içinde şu bu konmak için itinalı seçilmiş, birbirine benzer, standart kavanozlariyle temiz bir eczahane hissi veriyordu. Mutbağa bayıldım.

Hele salondaki ocak. Ocak, yalnız hararetiyle değil, biçimi ve içile de İngiliz'in dış âleminden kopup mutlaka rahat olan koltuğuna yerleşerek karşısında piposunu çektiği kutsal bir mihraptır. Onun önünde kendi kendine derdini düşündür, geçmişî geleceği gözönüne getirir, ailesi veya dostlariyle beraber her türlü mevzuda konuşur; hasılı İngiliz, ocağının karşısında bahtiyardır. Şehirlimizin kaybedip Türk köylüsünün asırlardan beri devam ettirdiği ocak gele-neğinin hararetini, o zamanki bir kaç aylık İngiltere misa-firliğim esnasında daima tazeledim.

Muhakkak ki, bu ocak kültü, İngilizlere païen devir-lerden kalmıştır. Tahmin ederim, istilâcı Romalının İngiliz'e bıraktığı yadigârlar arasında, dillerindeki kelime-lerden daha çok bu ocak ibadeti önemli. Belki de menşei daha da eskidir. Onların bu türlü muhafazakârlıklarının ne kadar medenî bir inkılâpçılık olduğunu her yeni temas, bana bir kere daha anlatıyordu. Oxford'da idik. St. John Kolejinin Müdürü bizi akşam yemeğine çağır-mıştı. Arkasında siyah cübbeleri, başlarında Üniversite başlıkları olduğu halde muhteşem yemek salonuna giren öğrenciler, masaların yerlerini aldılar. Sağ, sofrasında

evsahibimiz Sir Cyril Norwood'un sağında oturuyordum. O, ayağa kalktı, herkes kendisine uydu; sekiz kelimelik lâtince bir dua okudu. Duâ, başlamasıyla bitti ve oturup yemeğe başladık. Hem yedik, hem konuştuk.

Burada işimiz bittikten sonra bizi aldıkları salonda keyifli keyifli yanan ocağın etrafına yarım daire halinde dizildik. Her biri kendi alanında bir kıymet olan bu profesör ve üniversite mensubu insanlarla tatlı tarafından açıp sohbet'e başladık. Bana, bir enfiye kutusu uzattılar. Arkasından anlattılar ki, piskopos bilmem kim, yemekten sonra bu salonda arkadaşlarını toplar ve bu kutudan enfiyeye çeker ve onlara da ikram edermiş. Bir tutam aldım ve çektim. Ben de enfiyenin büsbütün yabancıysa değildim. Dadımın kocası bir mevlevî dedesi idi ve enfiye çekerdi. Bu keyif verici burun otuna çocukluğumda gizlice alışmıştım. Hele imtihan sıralarında uykumu kaçırmak için tutam, tutam burnumu bununla doldurduğum olmuştur. Ne tuhaf; bu satırları yazarken, aynı kırk yıllık kokuyu duyuyorum. Bende ne dede kaldı, ne kutu, ne enfiye. Oxford'daki İngilizler, her akşam bir kere bu kokuyu duyarak, o eski bilgin piskoposun ruhunu şâdediyorlar.

Dönelim ocağa. . . Ocak, yalnız evliler için değil, evi kendisinin olanlar için de değil, imkân bulan her İngiliz için aynı kıymette ve aynı lüzumda. Cambridge Eğitim Müdürü bizi evine çağırmıştı. Yirmibeş yıl burada bu görevi yapan maarif idare adamı bekâr. Bizi kabul ettiği salonda güzel

bir ocağı var. Kim bilir, kendi kendine iken bu ocakta hangi hatıralarını yakmış, hangilerini yeniden tutuşturmuştur? Herhalde pek çok iç sıkıntılarını ateşe verip kül ettiği ve bunlardan o ocak sayesinde kurtulduğu muhakkak.

Ocağın ve ocaktan yayılan sıcaklığın ne mühim olduğunu da bir olayla anlatayım. Bir gün, kendisini ve hanımını Ankara'da tanıdığım, şimdi Foreign Office de, Dışişleri Bakanlığında önemli bir mevkii olan bir dostum, beni akşam yemeğine davet etmişti. Memnunlukla kalktım, gittim. Ocaklı bir odaya beni aldılar. Ocak kırmızı, salon ılıktı. Yemekten önce, zannederim, Cherry idi, epey alkol aldık. İçim, dışım hararetlenmişti. Hanım bizi yemeğe çağırdı. Başka bir odaya geçtik. Burası dondurma kutusu gibi. Yemekler o kadar güzel, ev sahiplerinin ikramı o kadar nezaketli idi ki, bu bakımdan içimde dehşetli memnunluk duyuyordum. Bütün iyi niyetime, bu samimi aile muhitinin dost sıcaklığına rağmen yemek yemekte güçlük çekiyordum. Çünkü soğuktan çenelerim birbirine vuruyor ve lokmalarımı çiğniyemiyordum. Bu hissimi onların pek tabii olan mizaçlarına dayanarak açığa vurdum. Nasıl güldüler, halime nasıl acıldılar ve harp sonrası kömürsüzlüğünün ne demek olduğunu nasıl mütevekkil, fakat alaycı bir şekilde anlattılar, size anlatamam. Yalnız bu hikâyem ile herhalde içi yanan bir ocağın ehemmiyetini

Bir gün arkadaşlarımla beraber bir ilk okulu görmeye gitmiştik. Üç dört yaşlarında küçük İngilizlerin, üç yanı camekân, aydınlık sınıflarına girdik. Dışarıda hava, yağışlıydı. Hatırı sayılır bir soğuk vardı. Bina kaloriferle ısıtılmıştı. Fakat gördüğümüz manzara şu oldu: Sınıfın camekân olmayan duvarında kendileri gibi küçük, kırmızı tuğladan bir ocak; yine kendileri gibi minicik koltuklarına bu yavru İngilizler, bütün huzurları ve rahatlarıyla yerleşmişler, yanmakta olan bir iki odun parçasının alevi etrafına dizilmişlerdi. Bu ocak şüphesiz ki onları ısıtmıyor, fakat muhakkak ki terbiye ediyordu. Ocak, İngiliz hamurunun piştiği yerdir.

İngiliz'in ocağı, İngiliz'in evi, İngiliz'in adası, İngiliz'in dünyası... Bunlar hep aynı mânâyadırlar. Türkçeden İngilizceye herhangi bir sözlüğü açıp orada *Ev* kelimesinin karşılığını ararsanız *Home* sözünü bulursunuz. Vatan ve yurdun İngilizcesini öğrenmek isterseniz, İngilizce bilmediğim halde bana inanabilirsiniz ki, o da *Home*dur. İngiliz'in evi, İngiliz'in vatanıdır. Tıpkı onun gibi İngiliz'in Vatanı da İngiliz'in Evidir.

İNGİLİZ HALKI

İngiliz deyince, mutlaka ince, uzun boylu, sarışın, gözlerinin rengi açık, beyaz tenli bir insan, hayalimde canlanırdı. İngiliz cemiyetini düşünürken, bir kökten gelme,

birbirine benzeyen, dış görünüşü yaradılıştan nizamlı bir halk topluluğu gözümün önüne gelirdi. Daha İngiltere'ye gitmeden, hepsini bir tek kaynağa bağladığım ve tek şekilli sandığım halktan dört beş insanı orada ve bir arada gördüğüm zaman, beceriksiz çizilmiş ve uzun seneler çizildiği gibi kalmış olan bu hayali, yavaş yavaş silip düzeltmeye başladım.

Başka başka memleketlerin adamları imiş gibi, yalnız dış görünüşlerinden değil, yaptıkları karşılıklı takılmalardan, lâtifelerden, dokunaklı hikâyelerden; İngiliz halkının, benim zannettiğim gibi standart bir bütün olmadığını, tersine, karışık bir kitle olduğunu anladım. Meselâ şu hikâyeyi de bir İngiliz'den dinlemiştim: Birgün iki üç arkadaş viski içiyorlarmış. Bulundukları yerde fazlaca sinek varmış. Bir tanesi, üç arkadaştan İngiliz'in kadehine düşmüş. İngiliz, hemen sinekli viskiyi dökmüş ve yenisini ısmarlamış. İkincide aynı taarruz, İskoçyalının kadehine olmuş. İskoç, sineği çıkarıp atmış ve viskisini lezzetle, afiyetle içip bitirmiş. Üçüncüsü, hasislikte herkesten üstün olduğu cümlece bilinen bir ırktanmış. O, sineğin içtiği viskiyi kadehin içine sıktıktan sonra en az zararla viskisini içmeye muvaffak olmuş. Cimrilikte İskoç'u, ancak telmih ettiğim ırktan olanlar geçebilirmiş...

Başka bir hikâye: Bir gün bir tahta fabrikasında bir İskoç amele, parmağını makineye kaptırmış. Talaşların arasında parmağını aramışlar, aramışlar, bulamamışlar.

Ustabaşıları bir İngilizmiş. İskoç'ların huyunu iyi bilen bu adam, parmağından nişan yüzüğünü çıkarıp tahta kırıntılarının arasında dolaştırmaya başlayınca altın halkanın çekim kudretine dayanamıyan İskoç parmağı, talaşların arasından telâşla kendini göstermiş. Kesik parmağı almışlar, yerine yapıştırmışlar ve İskoç amele, bu suretle parmağının ziyan olmasından kurtulmuş!..

Buna benzer hikâyeleri Galliler için de söylüyorlar. Bunların en güzellerinden birini, kendisi de kısa boylu olan ve 1945 de mühim bir hükûmet postunda oturan bir sosyalist dostum anlatmıştı. Lloyd George, Liberal Partinin lideri olarak iktidara geldiği zaman, kısa boyu ile bu büyük işi nasıl başaracağından şüphesi olduğunu söyleyen Muhafazacı partiden bir zatı, galiba uzun boylu bir İngiliz'i şöyle cevaplandırmış: Bizim Wales'de insanları boylarıyla değil, boyunlarından yukarısiyle ölçerler!..

İrlandalının İngiliz'e nekadardır teveccühü olduğunu doğru bir nispette açıklamamakla beraber bu yoldaki nüktelerin en ağırılarını Bernard Shaw'dan dinleyebiliriz: "İngiltere, ne İskoçyalılardan, ne İrlandalılarından el çekebilir. Çünkü hiç değilse asgarî bir sağduyudan vazgeçemez". "İngilizler iyi şeyler de yapar, kötü şeyler de. Fakat ne yaparlarsa yapsınlar, haksız olduklarını iddia edemezsiniz. Çünkü her şeyi bir prensipe dayanarak yaparlar. Yurtseverlik prensipine dayanır, sizinle doğuşürler; ticaret ve iş

prensipine dayanır, sizi soyarlar ; imparatorluk prensipine dayanır, sizi köle ederler”.

Bu lâtifelerin ve iğnelerin altındaki gizli ayrılıklar her ne olursa olsun, British bütününü vücuda getiren halk, Büyük Britanya Birleşik Kırallığı ile Kuzey İrlanda topraklarında oturur. Büyük Britanya, adanın büyük parçası olan ve Londra’yı da içine alan İngiltere, kuzeyde İskoçya, batısındaki çıkıntıda Gal : Wales olmak üzere üçe bölünmüştür. Nüfusun 41 milyonu asıl İngiltere’de, 2,5 milyonu Gal’de, 5 milyon kadarı İskoçya’da, 1.370.000 i de Kuzey İrlanda’sındadır. Gerek tarih, gerek hal ; öbür parçaların İngiliz varlığına eklenmiş ve lehimlenmiş olduğunu gösterir. Man Adası ve Manş denizi Adalarile nüfus toplamı, 50.369.797 dir.

Bu halkı, ilk cümlede tasvir ettiğim beyaz tenli, uzun boylu hayale getirmek, her zaman mümkün değildir. Orta veya kısa boylu, esmer renkli ve şişman, siyah saçlı ve koyu gözlü İngiliz vatandaşına raslamak, nadir tesadüflerden sayılamaz.

Acaba bu başka başka görünüşte, sosyal gelenekleri ve alışkanlıkları, hattâ ana dilleri bile ayrı olan halkın kökü nerededir? Hep bu adaların yerlisi midirlar, yoksa başka memleketlerden mi buraya gelmişlerdir?

Sanırım, siz de benim gibi bu soruların cevaplarını merak edeceksiniz. Bu işte ne bir politikacıyı, ne bir edebiyatçıyı dinlemek istemezsiniz. Ben de istemem. Tanınmış bir İngiliz bilgini olan N. C. Maknamara’nın *Origine*

and Character of The British People adlı kitabından şu parçalarını buraya kaydedeceğim

“İngiltere halkının ırk menşeyini, orta Neolitik çağa kadar, adamızın yegâne sâkinleri olan İberler teşkil eder. Tunç çağından önce, Neolitik çağın bir döneminde İngiltere’nin güneyinde Keltik ve Arî bir soy belirmiş ve adanın bu parçasıyla güney-doğu kısmında yerleşmiştir. Bunlar dillerini, adetlerini, dinlerini, ziraat ve ehlî hayvanlarını beraber getirmişlerdir. Arîler ise mağrur bir soydu. İstiklâllerine çok bağlı idiler ve İngiltere yerlilerini hor görmüşlerdi; onları, ihtimal köle olarak veya âdi hizmetlerde kullanmışlardı. İngiltere’nin kuzeyi, Taş çağıında, Turanlı soydan gelen bir halkın istilâsına uğramıştır. Bunlar Kuzey Avrupa adalarından memleketimizin kuzeyine geçmişlerdir. Nihayet Tunç çağıında Orta Avrupa’nın kısa boylu, esmer, geniş kafataslı (Brakisefal) bir sürü Mogol soyları Güney Batı Fransa’dan Britanya’ya göçmüşlerdir. Dr. Beddoe’ye göre Moğol soyunun izleri bugün Wales ve Batı İngiltere halkı arasında görülmektedir; bunların kafaları geniş, elmacık kemikleri çıkık, kaşları eğik, çeneleri dar ve köşeli, burunları yassı ve geniş, ağızları çıkık olmaya mütemayildir. Gözleri ve saçları fındık kabuğu renginde veya daha koyudur. Bu tip, Wales’de ve batı Somerset’de ve Cornwall’de yaygındır. Dr. Beddoe aynı tipten olanlara İrlanda’nın batısında da raslamıştır. Dr. Mitchell de bir kısım İskoçya halkının ırkî tiplerinden

birini tasvir ederken eğik ve çekik gözlerden bahseder. Bu Moğol soyları göl sakinleriydi; tunçu işlerlerdi; ölüleri gömme adetleri vardı; hurafeye inanırlardı, büyü kullanırlardı." (s. 167-168).

Bu karışık ulusların İsâ'nın doğumundan önceki hali, aşağı yukarı budur. Fakat teneke ticareti yapmak için adanın güney kıyılarına gelen Fenikelilerin, istiridye toplamak için Güney-Doğu koylarında kalyonlarını demirleyen Romalıların *Ultima Thule*: *Uzak toprak* dedikleri ve dünyanın öbür ucu saydıkları Britanya'nın macerası burada bitmez.

Adayı, milâdın 55 yıl öncesinden V. yüzyılın sonuna kadar, Romalıların işgalinde görürüz. Romalılar Britanya'ya dillerini, kanunlarını ve medeniyetlerini getirmişlerdir. Fakat halkın ırkî karakteri üzerinde değıştirici bir tesir yapamamışlardır. 407 den itibaren 1066 ya kadar Germen ulusları İngiltere'ye akın edip durmuşlardı. Bu hususta daha etraflı aydınlanmamız için sözü yine Maknamara'ya bırakalım

"İngiltere'ye Germanyâ'dan gelen Töton istilâcılarının çeşitli kabilelerine verdiğimiz adın antropolojik bakımdan büyük ehemmiyeti yoktur. Çünkü Saxons'lar, Angil'ler, Frank'lar, aynı soydandırılar. Bu Germen kabileleri 829 senesine kadar İngiltere'nin Doğu-Güneyine akın akın gelmişlerdir ve bu tarihlerde memleketi egemenlikleri altına almışlardır. Yerli ve istilâcılara türlü inançla karşı koy-

muşlardır ki, fâtihler memlekete yerleşebilmek için eski halkı öldürmek veya memleketin erişilmesi imkânı olmayan yerlerine sürmek zorunda kalmışlardır.”

“IX. yüzyılın ortasından itibaren Norveç, Danimarka, Germany ve Hollanda halkları, Doğu İngiltere halkını hırpalamaya başlamıştır. Bu asrın sonunda bütün İskandinavya’nın İngiltere’yi istilâ için elbirliği ettiği görülüyor. 991 de ilk kafileler Britanya kıyılarına çıkmışlardı. 258 sene kadar sonra da Danimarkalı Canut, İngiltere’nin hükümdarı olmuştu” (s. 169-170)

Bundan sonra İngiltere Normand’ların istilâsına uğramıştır. Onun hikâyesi kısaca şudur: “Fâtih William, İngiltere’ye Normand’lar, Fransızlar ve Germanlerden bir ordu getirdi. Britanya’yı fethetmesi, daha ziyade şahsî bir amacı güdüyordu. William ile baronları, İngiltere’nin yerli aristokrasisinin elindeki araziye almak arzusunda idiler. Serflere ve diğer toprak işçilerine bu durumda kalmak istedikleri müddetçe dokunmamaya niyet etmişlerdi. Maksatları sadece toprak sahiplerinin mülklerini ellerinden almaktı. Arazinin böyle eldeğiştirmesi Domestay Book’da kayıtlıdır; bu kayıtlar, maksatlarını ne büyük başarıyla gerçekleştirdiklerini gösterir. Fakat eski aristokrasilerden birkaçı Normand fethinden zarar görmemişti. Hattâ bazıları —Durham’daki Surtee’ler gibi— zamanımıza kadar gelmişlerdir.” (s. 175-176)

Artık, XI. yüzyıldan beri ve Normand fethinden sonra İngiltere'yi istilâya muvaffak olan görülmemiştir. İngiliz ve İskoçların böylece İber aslından, Moğol ve Töton unsurları karışarak geldikleri anlaşıyor. Âri ve Turanî ırklar, Britanya adalarının halkında en verimli bir kaynaşmayı yapmış; asırlar boyunca sürüp gelen antropolojik alışverişlerle beşerî varlığını daima sağlam tutmuştur.

Biliyoruz ki, saf ırk, dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Fakat yine biliyoruz ki, dünya üstündeki bir kısım insanlar, dış münasebetlere daha az maruz kalmışlar, karışmaları ancak kendi aralarında olmuştur. Bu cemiyetlerde fazla bir durgunluk, hattâ asırlar süren, devamlı bir verimsizlik görülür. Britanya halkı, tam bunun tersine bir yoldan teşekkül etmiştir. Milâttan önceki asırlarda, anlattığımız gibi Adaya dışarıdan gelişler olmuş; hemen her soydan, her boydan insan, buraya türlü maksatlarla hicret etmiş; dil, gelenek, ırk gibi beşerî unsurlar birbirini yumuşatarak sonraki uzun yüzyıllarda kıvanıllı bir insan topluluğu vücuda getirmiştir.

Adaya yapılmış olan bu göçmeler ve gelmeler, hemen dokuz asırdan beri bitmiş sayılabilir. Fakat Britanya halkının başka insanlarla karışması işi, bitmiş değildir. Adanın yerlisi Britanyalı, kalkıp Amerika'ya gitmiş, Kanada'ya göçmüş, Yenizellenda ve Avustralya'ya yerleşmiştir. Oralarla künâresine kendi dilini konuşan, kendi kültüründe

yaşayan, kendi geleneklerini bulunduğu iklim şartlarına göre değiştiren ve aslını bozmaksızın muhafaza eden İngiliz toplumunun vatanını yaratmıştır. Önce çevreden merkeze gelen bu akınlar, sonra merkezden çevreye yayılarak dünya milletleri içinde hayatı en yüksek bir bölümü vücuda getirmiştir. İngiliz, biyolojik mânası kadar antropolojik anlamıyla da selection: ayıklanmanın ne olduğunu çok iyi bilmiş ve onu bir üşgüdü: istinct haline getirebilmiştir. Türlü türlü kaynaklardan gelen bu halk, British people adı altında bu bütünü o içgüdü sayesinde yaratmıştır.

Unutmamalıdır ki, selection: ayıklanmanın ilmini yapan Charles Darwin ve felsefesini sistemleyen Herbert Sepenser, birer İngilizdirler.

*

BRİTANYA'DA YAŞAYANLAR NASIL İNSANLARDIR?

İrk bakımından İngilizlerle İskoçların Töton soyundan geldiklerini, fakat her iki ulustan çoğunun bünyesinde İber, Moğol ve Turanlı unsurların da bulunduğunu yine kendi bilginleri söylerler. Bu karşılaşma ve karışma, İngiliz karakterinin daha eğilir-bükülür, daha esnek bir durum almasını sağlamıştır. İrk yönünden İngiliz, İskoç, Galli ve İrlandalı; böyle ayrılıklar ve aynı zamanda bazı vasıflarda birleştirici noktalar göstermekle beraber Adalar üstünde oturdukları bölgelerin coğrafî etkisinden sıyrılma-

mırlardır. Büyük çokluğunu teşkil eden İngilizlere nispetle İrlandalılar, Galillar ve İskoçlar; daha hareretli ve kendini daha az tutabilen insanlardır. Fakat İngiliz'in mizacı, sosyal münasebetler ve hele eğitim yoluyla hepsine sirayet etmiştir. Onun için Britanya halkının —ferd ve zümre ayrılıkları her zaman gözde tutulmak şartıyla— birleştirici vasıflarını saymak, bizim için mümkün olabilecektir.

Müsaadenizle bilginliği bırakıp bu hususta kendi görüşlerimize dönelim: seyahatlerimden birinde gittiğimiz şehirlerden birinin otel odasına girdiğim zaman iki kara sinek görmüştüm. Sevmediğim bu hayvanları öldürmek için bizim Ankara ve İstanbul'daki hemcinslerine karşı oğlum Can'la beraber yaptığımız savaşların dikkat ve çevikliğini toplayarak teşebbüse geçtim. Gördüğüm karşı-
lıktan şaşa kaldım; düşmanım, o kadar az hareketli, bizim sineklerin bildiği şaşırtmacalı taktikten o kadar habersiz göründüler ki, ilk hamlede birini, ondan sonra da ikincisini kolaylıkla öldürebildim.

Yollarda, iri vücutlu, tüyleri temizlikten parlayan, tırnaklarının arkasındaki kılları bile çamursuz ve taranmış, ağır ağır yürüyen, kuvvetli ve kendine emin atları gördüğüm zaman bir mukayese çekimi ile bizim küçük, aceleci, hattâ sinirli hayvanlarımızı hatırlamıştım. Daha üstün temizlik ve güzellik, bilhassa saf İngiliz kanı binek atlarında da görülür. Terbiyelidirler, ısırmazlar, tekmelemezler, saldırsızlığa düşüp yerlerinde lüzumsuz tepinmeler

yapmazlar. Ağırbaşlıdırlar, kibar hayvvanlardır. Hyde Park' da gördüğüm kocaman cüsseli atla üstündeki minicik Lady biniciyi, o andaki hayret ve hayranlığımı şimdi hatırlıyorum.

Hele geniş ağızlı, keskin dişli kaplan postu kocaman kafalı Buldok köpeklerinin, lüzumsuz hareketlerden sakınan dikkatli, fakat mütefekkir ve hakim edalarını daima gözümün önünde bulurum. Bundan yirmi beş sene önce Ankara'da bu hayvanlara düşkün bir tanıdığın evinde gördüğüm İngiliz köpeği, teşkil edilen imtihan heyeti önünde (o zaman Maarif Umumisi Müfettişi idim) hesaptan dört işlemi başarı ile yapmıştı. Kendisine gösterilen levhalar üzerindeki rakamları, verilen işaretlere göre topluyor, çıkarıyor, çarpıyor ve bölüyordu. Kara cümlesi düzgün bu köpek, İngiltere'de tahsil etmişti ve okuldan aldığı diploma, o meraklı zatın elinde idi.

Aynı toprakların üstünde yaşayanlar, aynı iklim şartlarına bağlı oldukları için mi nedir, hareketlerinde tutumluluğu, ağırbaşlılığı flegmatique mizacı, İngiliz'in kendisinde de görürsünüz. Britanya adalarını dünyanın mutedil bölgelerinden biri yapan Golf Stream, burada tatlı bir tabiat yaratmıştır. Bulunduğumuz ekim ve kasım aylarında ne Londra'da ne diğer şehirlerde, bazan sisli, hattâ yağışlı havalarda bile bizim step ikliminin sertliğini hatırlatıcı herhangi bir gösteriye raslamadık. Her taraf yeşil; çimenler canlı birer halde, ağaçlar o kadar canıyken, bütün beser itinasına

rağmen, o kadar kendi karakterleri içinde gelişip serpilmişler ki, V2 lerin havai hücumları bile bu güzel varlıkların şahâne durumunu bozduramamış. Nehirler, dereler, ince sular, tatlı meyilli tepeler, İngiliz'e hilkatın, en cömert bir tabiat parçasını armağan ettiğine tanıklık ediyorlar.

İşte İngiliz, böyle bir tabiat bölümünün üzerinde yaşamaktadır. Onun hayırlı etkisini herkesten iyi kendisi bilmekte, onu bütün varlığında benimsemektedir. Esasen İngiliz'in vatandaşı yalnız nüfus kütüğünde adları ve soyadları yazılı olanlar değildir. Kendisi ile ilgisi olan —canlı, cansız— her varlık; onun vatandaşıdır. Bir İngiliz dostum, Ankara'da beraber ömür sürdüğü köpeğini, memleketine dönerken bir çok masraf ve bir çok emekle yolculuğa çıkarmıştı. Biz Londra'da iken Shamli'y'nin geldiğini bana haber verdiği zaman, ailesi efradından birine kavuşmuş gibi gözlerinin içi gülüyordu. İngiliz toprakları üstünde hayat süren her hayvan, her bitki, o memleketin şerefli bir hemşehrisidir.

Eşya için de İngiliz'in duygusu böyledir. Birkaç parça gümüş almak için girdiğim antikacı mağazalarında istisnasız kibar ve terbiyeli dükkâncılar; bir kupanın üzerindeki damgayı, onun yapıldığı devri, hattâ kimlerin elinden geçtiğini öyle zevkle, öyle ehemmiyetle anlatıyorlardı ki, hemen hepsinde, kızını gelin eden ve iyi bir damat arayan bir kayın baba dikkatini sezmek mümkün değildir.

Eşya, İngiliz vücudundan bir parçadır. Onda ailelerinin hatıraları devam etmekte, hattâ millî tarih, bu ihtiyarlamış, fakat eskitilmemiş varlıkların dilinde mütevazı bir destan üslubıyla size geçmişin hikâyelerini söylemektedir.

Beşerî kökünü havası, toprağı ve sularıyla, içinde yaşadığı tabiatı, ömür sürdüğü muhitteki eşyalarıyla böylece anlatmaya çalıştığım İngiliz'in kendine bakmamızın sırası gelmiştir. İngiliz, bizim (efendi), daha eskiden (çelebi) diye adlandırdığımız cinsten nazik, kibar, ince bir insandır. Bu vasfın İngilizcesi *gentleman*'dir. Bu kelime sade İngiliz dilinde kalmamış, her millet için bilinen ve kullanılan bir tabir olmuştur. Kibarlığının sözünü bile bu kadar geniş sahaya yayabilen İngiliz'in kendisinde, o vasfın ne kadar kuvvetli olduğunu tahmin edebilirsiniz. İngiltere'de istihlâki en çok olan sözler şunlardır: Yes, I am sorry, Please, Thank you. Evet, Afedersiniz, Teşekkür ederim, Rica ederim veya Lütfen...

1945 de Londra'ya vardığımızın ertesini gecesi British Council'in o zamanın başkanı Lord Riverdale, Türkiye Cumhuriyetinin o günkü Eğitim Bakanı şerefine bir ziyafet vermişti. Sağında yer aldığım dâvet sahibesi Layd Riverdale, akşam tuvaleti içinde bütün zerafet tabiîliğini muhafaza eden, bizim Türk geleneğine göre gerçekten gün görmüş bir hanımefendiydi. Gentlemen tabirinin tam karşılığıyla kendisine Gentlewomen diyebilmek benim için

üstün bir zevktir. Ben İngilizce bilmediğim için nezaket gösterip konuştuğu Fransızcasını giydiği elbisenin tülü kadar ince bir tevazu ile örterek misafirini hiç sıkmaksızın evden, aileden, çocuklardan ve nihayet Türklerin bu harpte İngilizlere gösterdiği yakınlıktan ve bir çok çeşitli konulardan bahsedecede, ilk girdiğim bu resmî İngiliz topluluğu içinde beni, kendi evimdeki bir toplantı rahatlığı ile ağırlamıştı.

O sıralarda Londra'da binecek taksi bulmak pek güç olduğu için sözleşmelerimize vaktinde gidebilmek üzere bir otomobil kiralamıştık. İlk günü, beyaz, pembemsi yüzü, ak karışmaya başlamış sarı bıyıkları, siyah kasketi ve siyah, tertemiz paltosuyla otomobilin kapısını açan zatın şoför olduğuna inanamamıştım. Bir aydan fazla beraber gezdiğimiz bu efendi İngiliz'in kibarlığı, terbiyesi, hattâ bilgisi ve saat beş oldu mu behemhal çayını içmek için izin alması, insana huzur veren her hali ile, bize şoförlük değil, rehberlik, hattâ arkadaşlık ettiğini daima iyi duygularla hatırlayacağım.

İngiliz, Gentleman olmak için Sir, Lord veya Lady olmaya muhtaç değildir.

İngiliz, hür fikirli ve hür hareketlidir. XIII. asırdan başalayan ve biz Osmanlı Monarşisini kurmaya henüz girişmemiş bulunduğumuz devirden beri gelişe gelişe var olan demokratik rejim, İngiliz insanını her gün biraz daha

serbesliyerek hür düşünmeye alıştırmıştır.. Doğduğu günden itibaren kundaklanmayan, elini kolunu istediği gibi oynatan bu insanlar, beyinlerine de aynı hareket hürriyetini, bu bağımsız işleme alışkanlığını verebilmişlerdir.

Bir genç grubunun Oxford'daki bir otelde, ana ve babalarının yanında gürültüsüz münakaşalarını bana tercüme ettikleri zaman, bu husustaki kanaatımı bir kere daha kuvvetlendirdim. Tütün üstüne konuşuyorlardı. Nikotin muzurdu. Fakat üniversiteli iki kardeşten biri sigara içmeye alışmıştı. Tütünün zararlı olduğu tezini müdafaa edenler, açıkça "sen bunu içmemelisin" demeden, umumî olarak tütünün fenalığından bahsediyorlardı. Tiryaki genç, zararını görünceye kadar içmek fikrinde olduğunu sükûnetle anlatıyordu. Sigarasını içmeye devam etti ve sustu. İngiliz, söyleyecek bir şeyi kalmayınca bir şey söylememekle yetinir.

Bu konuşmada görüp işaret ettiğim nokta, bütün İngiliz hayatı için doğrudur sanırım. Politikada, bilimde ve günlük hayatta hür oluş, bütün zenginliğiyle kendini gösterir. İngiliz için ideal ikametgâh, apartman değil, başlı başına cvdir. Çünkü evde apartmandan daha hürdür; bahçesi vardır, çiçekleri vardır, köpeği veya başka hayvanları vardır. Karısı ve çocuklariyle orada Britanya adasındaki gibi bağımsız bir devlet halinde yaşar. İngilizler birbirlerine karışmazlar. Resmi bir toplantıya dâvetli gelen tanıdığım bir muhafazakâr saylav, ilk mesleği diploması olduğu halde

o günkü i  i h k metinden o kalabalıkta yüksek sesle  ik yet ediyordu:

“Bu usulü ve bu sosyal prensipleri hiç sevmiyorum;    nk  her  eyimize kar  ıyor. Biz h k met edilmesini isteriz ama kendimize hükmedilmesini istemeyiz.”

Bu cephesiyle İngiliz, Tekci: Individualist bir mizahtadır. Bu mizacın felsefesini yapanlardan biri olan Herbert Spenser, gelişme, Evrim: Evolution kanunu ile onu bir d st r haline koymuştur. Ona göre ilerleme, Bir cinsten: homogen  olu un, Ayrı cinsten: h t ro en  olu a gitmesidir. En geli mi  bir bitki, ilkel bir hayvana nisbetle ne kadar homogenidir? İnsan, varlık zincirinde, kendisinden öncekilere nazaran çok daha heterogen g rt n r. İngiliz aynı nispeti İngilizle diğer insanlar arasında da görmektedir. İngiliz çok doğurmaz. Do anı yaşatmak ana kanunudur. Orada nüfus, bu sebeple çabuk artmaz. Fertlerinin ya ları toplansa, fakat başka cemiyetlerdeki teklerin sayısıyla mukayese edilse İngiliz’in ya  sayısındaki nispet, herhalde pek çok üstün çıkar.    nk  İngiltere’de  ocuk bolluğu yoktur, ihtiyar çoktur. On  ocuk doğup be  ya ından önce öleceklerine, iki  ocuk olup yetmiş, seksen ya asınlar; onlara göre bu, daha tutumlu bir hesaptır.

Tekcilik, İngiliz’i yine onlar gibi bir kuzeyli olan Henrik Ibsen’in “İnsan, tek iken en kuvvetlidir” kaide-götürmez. Bil kis İngiliz, toplumculuk bakımından

mükemmel bir nümunedir. Evde, okulda, spor alanında, bilimle, siyasî parti içinde ve İngiliz halkı arasında onu beraber çalışır, beraber yaşarken görenler, bu kanaati kolaylıkla edinebilirler. Lord Halifax, Büyük Elçi bulunduğu Amerika'dan vatanına bir gelişinde evlerinde ailece akşam yemeği yemişler; babasının çağdaşı bir misafiri de sofrada bulunuyormuş; yemekten sonra baba, "Haydi oğlum, uyku vaktin geldi, sen yat; biz biraz daha konuşacağız" demiş. Ellisini geçmiş bu oğulla yetmişini aşmış bu baba arasındaki bu değişmiyen bağ, aileden cemiyete taşınca ne kadar kuvvetli bir içtimailişme, ne kadar anlayışlı ve duygulu bir dayanışma meydana çıkarır, kolayca tasarlıyabiliriz.

Bu içtimailik hasleti İngiliz'i, Hoş götücü: Tolérant yapmıştır. Oxford Üniversitesinin Rektörü, Devlet adamı, senclerce Dış Bakanı, Büyük Elçi, bu ellisini geçmiş oğul; "Ben hür ve bağımsız bir insanım, uykuma ne karışıyor-sunuz?" şeklinde bir karşılık vermemeyi, basit bir nezaket eseri olarak değil; baba-oğul duygusunun, yaşlar ne olursa olsun yaş farklarının değişmemezliğine dayandığını düşünerek en tabii bir hareketle yapmıştır. Bu anlayışta, ne tatlı, kökleri ne kadar derinlerde bir hoş görme var?

İngiliz parlamentosunu ziyaret ettiğimiz oturumda Churchill konuşuyorken, tenkid ettiği iktidar sıralarından iğneli bir cümle fırlatıldı. Muhalifken de nüktedan lider, sesinin tonunu değiştirmeden şu cevabı yaptırdı: "Sizin

ana dilinizi anlıyamıyorum, cevap veremeyeceğim". Mânası pek hafif olmayan bu cemiyetli sözde dıştan ağır gelecek hiçbir batıcılık yoktu. Churchill, biraz gültümsemekle yetinseydi belki daha İngilizvari hareket etmiş olurdu. Çünkü daha çok hoş görücülük, daha çok İngilizcedir.

İngilizler umumiyetle utangaç ve mahşup insanlardır. Edep ve hayâ, İngiliz'in başlıca vasıflarındandır. Sinemalarda, tiyatrolarda, büyük ve umumi yemek salonlarında, sokakta ve túbde (yeraltı şimendüferi) bu hal; pek güzel görülüyordu. Ortasındaki meydanında binlerce çiftin oynadığı muazzam bir dans salonunda, maddî kazancı az olduğu belli tabakadan bir çok gençler, birbiriyle rahat kalabilmek için bölmeli yerlere sığınıyorlardı. O zamanki seyahatim esnasında utanacak bir şey görmedim. Fakat bu, İngiltere'de utanacak bir hal olmuyor demek değildir. Çünkü onlar da insandırlar. Herhalde masum melekler dünyanın her tarafını bırakıp yalnız Britanya adalarına inmediklerine göre onların da günahları ve günah işleyenleri vardır. Göstermiyorlar ve göstermemeye çalışıyorlardı. Fakat on yıl arayla tekrar gördüğüm İngiliz topluluğu bu bakımdan hayli değişmiş. Belki bunda harp içinde yüzbinlercesi adaya misafir olmuş Amerikalı genç askerlerin etkisi büyük olmuştur. İngiliz delikanlısından daha çok, İngiliz kızının bağları bu bakımdan hayli gevşemiş görünüyor.

İngiliz, umumiyetle hislerini saklayan bir insandır. İngiliz, fazla neşe ve sevinci kadar derdini ve ızdırabını da

gizler. Bir İngiliz dostumdan dinlemiştim. İki oğlu olan müzisyen bir baba tanırır mış. Oğullarından biri son harp içinde askere alınmış, muharebeye gitmiş. Öbürü vakti gelmiş, evlenecek. Evlenme töreninin yapılacağı gece, baba askerdeki oğlunun ölüm haberini bildiren bir telgraf almış. Telgrafı cebine sokmuş ve hiçbir şey yokmuş gibi neşeli görünerek, hattâ piyanosunun başına geçip neşeli havalar çalarak geceyi geçirmiş. Ruhu sanatla da incelmış bu duygulu ölmüş evlât babasının öbür çocuğuna, ailesine ve dostlarına karşı yaptığı özverilik, muharebe meydanında ölen oğlununkinden aşağı görülmiyecek bir kahramanlık değil midir?

Dikkat ederseniz İngiliz'in keskin ve çok kereler ince dudakları, ne kahkaha saçmaya, ne ağlamak için buruşmaya müsaittir. İngiliz terbiyesinde şımarık gülüşler gibi göz yaşı da ayıptır. Şu mısralarımızı hatırlıyorum

Çok tebessüm, edep alâmetidir;

Kahkaha, bihayâ emâretidir.

Inhibition dediğimiz kendini tutma, İngiliz iradesinde başlıca vasıflardandır. Biraz önce çizmeye çalıştığım dudaklar, söylemekten ziyade sır tutmak, hattâ susmak içindir. Esasen İngilizce, gürültü ettirecek, yaygara koparmaya elverişli bir dil değil. Ağız içinde münhanileşmiş sesler, bağırmaktan ziyade fısıldama istidadındadır. Kelimelerin heceleri az, söylenişleri kısadır. *Az emek: çok verim*

moindre efforts, kanunu, İngiliz'in hayat düsturudur. Konuşurken elini kolunu sallamız; söylediği sözlerle dikkat eder ve onlara dikkat edilsin ister.

İngiltere'de görülen bu düşünce ve duygu saklamak huyunu çok defa riya ile tefsir ederler. O, birşeye ya ehemmiyet verir, ya vermez. Böyle bir sonuca varmak için önce dikkat, bazı kere de hayret eder. Bu hayretini bölnlüğüne vermemelidir. Sorularınıza cevap vermiyorsa ya nezaketindendir; size beğenmediği, hele sizde beğenmediği şeyi söylemeye sıkıldığı içindir; yahut sorduğunuz şey, onun ehemmiyet vermediği ve cevaba değer bulmadığı bir şeydir. Boşuna kudret öldürmez. Zevahiri korumak, nizamı bozmamak, lüzumsuz insan kırmamak için yapılmış; menşei ister nezaket, ister menfaat olsun, bu hareket tarzına *hypocrisie*, riya demek, insafsızlıktan çok anlayışsızlıktır. Kırıcı, sert, düzen bozucu bir açık yüreklilik karşısında bu his saklama hali, fert için olduğu kadar cemiyete de fena mıdır?

İngiliz'in nadiren dostları, ekseriya dostu vardır. Sokulgan değildir. Fakat uzunca denemelerden sonra bağlandığı insanı, kendi milletinden olmasa bile yakın bilir, unutmaz, ihmal etmez. Bu sokulgan olmayış, takdim edilmeden lâf açıp konuşmayı, kendi kendisine yetip üstüne lüzum olmayan şeylere el ve dil uzatmayı, vazifesi olmayan işlere karışmayı aldırma, nihayet utangaç mizaçlı oluş; İngiliz'i hariften kibirli, azametli, bencil gösterir. Finten

mukaddemesinde ve unutmamalı ki Birinci Umumi Harp içinde büyük şairimiz Abdülhak Hâmit şöyle demişti

“İngiliz kavmi kibâr-ı akvamdandır. Her ferdinde garabetle karışık bir mütümataziyet görünür. Tarz ve tavurlarında kibr ü azamete benzer bir hal vardır ki, edep ve hicaptan başka bir şey değildir. Ahlâk ülfet nokta-i nazarından bakılınca İngilizler böyledir. Ahâd-i nasında bile âdilîk görünmez. Fakat akvam-ı saireyi hakir görmek gibi bir nakisaları vardır. Meselâ —Bu zat pek mükemmeldir, ne fâide ki İngiliz değildir. Şu adam gayet zengin imiş, teessüf olunur ki İngiliz doğmamış. —Bu kadın fevkalâde güzel, lâkin İngiliz değil... derler”

Ben öyle buluyorum ki, İngiliz’in kendini beğenmesi, biraz da başkalarının onu çok beğenmesinden geliyor. Almanlar, hattâ Fransızlar arasında İngilizlerden hazetmeyenlerin bilinçleri altında kıskanan bir takdir, belki de sindirilmemiş bir hayranlık çöreklenmiştir. Halbuki ben bu sahifeleri yazarken bir tıkanma değil, bir boşalma duygusu içindeyim. Sözlerim bir methiye değil, sadece bir görüş ve bir anlayıştır. Ama bu demek değildir ki, Britanya halkı, yalnız beşerî meziyetlerden halkedilmiştir. Onların içinde de, anasının girdiği dükkânın kapısında bırakılmış arabasından henüz süt emen çocuğu çalıp gidenler; gazetelerde okuduğum bir havadisteki gibi B.B.C.ye memur kabul etmek için paradan başka ipek çorap, kürk manto nevinden eşyayı da rüşvet

olarak alan insanlar çıkabilir. En sağlam vücutlarda bile zaman zaman bozulan uzuvlar görülmüyor mu?

İngiliz'in sözüne inanabilirisniz. Dikkat edeceğiniz nokta, sözünüze inanılabilir olmakta bulunup bulunmadığınızdır. Menfaatlerini hesaba vurmasını pek iyi bilen İngiliz'e zarar vermemek şartıyla menfaat beraberliği yapabilirsiniz. Büyük menfaatleri küçük faydalara feda etmiyecek kadar akıl melkesi kuvvetli olan İngiliz ile bu vasıfta bir insan kolay anlaşabilir. İngiliz ile siyaset ve ticaret yapmak isteyenler, bu cihetleri iyi bilmelidirler. "İngilizler kendilerinden az mal satın alan milletlere geri millet derler" sözünü iyi anlamalıdır. "Vakit nakittir" öz sözünü dar mânasiyle almak yanlış olur. Hayatına karşı çok uyanık olan İngiliz için sayılı yaşama anlarından israf etmek, en büyük kabahattir. Bu kadar tutumlu olan İngiliz'in tehlike anında kazancının yüzde doksanını vergi olarak devlete verdiğini de hatırdan çıkarmamalıdır.

İngiliz, sabırlıdır. Beklemesini bilir. Acele etmez, hesaplıdır. Olayları zorlamaz. "Tabiata hâkim olmak için onun kanunlarına uymalıdır" diyen büyük filozof Bacon, İngiliz'dir. Harp içinde, hattâ daha sonraları *utility* dedikleri harp zamanına mahsus yapılmış, ucuz ve harcıâlem şeyleri almak, cıylenme maksadiyle gidilen sinema ve tiyatro kişilerinde bilet beklemek, ucuz yemek yenecek yerlerde sıraya girmek, sabırtaşı haline gelmeden yapılacak işlerden değildir.

Queuc: kuyruk, İngiltere'de, hele Londra gibi bir millet nüfusunun biriktiği şehirlerde teşkili zarurî, sosyal bir uzuv haline gelmiştir. Bir gün böyle ucuz lokantalardan birinin önündeki kuyruk içerisinde sırası gelip de karnını doyurmak için bekleyen ihtiyar bir kadıncağz, olduğu yere düşüp ölmüştü. Açlıktan mı, yoksa fazla beklemenin verdiği yorgunluktan mı bilmem; fakat muhakkak olan şurasıdır ki, bu zavallı kadın, ölürken bile sabrını ve soğuk kanlılığını bozmamıştır.

Bu sabır ve dayanma levhalarından birine 1945 de Lefkoşe'den bindiğimiz uçakta raslamıştık. Hasta olduğu halinden, yüzünün renginden belli bir subay yolcu arkadaşımız, yere serilmiş şilte üstünde seyahat ediyordu. Doktoru da bir kadın subaydı. Hava bozuk, fırtınalı olduğu için uçak, çok yükseklerle çıktı. Adamcağızdan gözümlü ayıranıyordum. Nefes almakta sıkıntı çekiyordu. Bayan hekim, ona oksijen veriyordu. Teselli ve teşekkür yerine yapılmış gülümsemelerden başka dudaklarını harekete getiren bir sebep yoktu. Bu kadar mütevekkil, hasta halinde bile bu kadar sabırlı olabilmek, olanı ve olacağı bu kadar sükûnla kabul edebilmek için yüksek bir ruh terbiyesine ermiş bulunmak lâzımdır. Sabır, takdir edilir bir meziyetse; inat da onun sebebi kuvvetli ve makul olmayan şekildir ki, ekseriya sabırlı olan İngiliz'in çok kere inatçılığını da gözden kaçırmamalıdır.

İngilizlerin kızmayışlarından çok kızdırmayışlarını sevdim. Belli bir saatte söz verip gelmemek onların en çok kızdıkları, vaktinde gelmek ise başkalarını kızdırmamak için yaptıkları en güzel alışkanlıklardandır. Hoş görücü, sabırlı, fazla söz ve harekete hevesiz, kendine-yeter mizahta olan insanın başkasiyle meşgul olması kadar lüzumsuz bir şey olabilir mi? Kimseyi rahatsız etmemek için kahkahasını ve gözyaşını tutan, nasıl olur da başkasını can yerinden vurmak için onu tırmalar, tırnaklar ve yırtar? Tanıdığı ve tanımadığı insana, eli veya vücudunun herhangi bir yeri dokunduğu zaman İngiliz, kazara yaptığı bu büyük suçunu affettirmek için, sokakta yürürken bile, hemen sorry'lerinden birini tehallükle sarfeder: Afedersiniz!

Bu kadar sabırlı olan insanın kızmamaya ve kızdırmamaya dikkat ettiği halde sabrını tüketmiye muvaffak olanlar da çıktığı tarihlerde görülmüştür. O zaman İngiliz, fevrî olarak değil, düşünceli ve yavaş yavaş kızdığı için bütün bu birikmiş hınçlar başlı başına bir direnme kudreti olur. O zaman "hayat için savaşma" kanunu yürürlüğe girer. Amiral Nelson, Wellington, Montgomery, İngiliz cemiyetinin böyle şahlandığı zamanda yarattığı tiplerdir. Kızdırmıyor diye İngiliz'i kızdırmaya teşebbüs etmek tehlikeli bir oyundur.

Bütün bu vasıflar bir araya gelince İngiliz, somurtkan, hareketsiz ve dalgın olacaktır zannedilir. Hayır, bilâkis...

Birbirinin zıddı olan bu vasıfların birleşmesinden bambaşka bir ruh karması çıkar. Pozitif ve negatif elektriklerin birleşmesi gibi bu birbirini çelen huylar, İngiliz'i umumî olarak lâtife, şaka ve nükte kıvılcımları saçan bir zekâ haline getirir. Unutmamalıdır ki tezattan hoşlanan aynı İngiliz ruhu ve zekâsı, en tenkidçi, en dokunucu ve en saldıran tarafını da bu lâtifeler ve nüktelerin içine gizlemiştir; atom bombası gibi...

İngilizin edep terbiyesini Osmanlı büyükleri yakından takdir etmişlerdir. Meselâ "İngiltere Kralı olan Karlos-ı Sâni'ye nâmei humayun" içinde şöyle denilmektedir

Mumaileyh elçiniz lââyık olduğu dostluğu müş'ir vaz-u hareket idüp husn-i âdâb üzre olduğu mâlûmların ola"

Bunun Tarihi 9 Aralık 1665 (1070) dir. Ondan önce Elizabeth I.e Sadrazamın yazdığı bir mektupta da şunlar vardır

"Frençe padişahının elçisi haddin bilineyüp bâzı nâseze kelimat yazup hiyanet eylemekle gereği gibi hakaret olunup hapsolunmuştur. Feemmâ sizin tarafınızdan âsitâne-i devletde olan elçimiz daima kemal-i âdâb istikamet ile elçilik hizmetin edâ eyleyüp ırz-u namusunuz siyanet eder. Berhurdar ola"

Mağrur Osmanlı Padişahlarının ve vezirlerinin edep bakımından gösterdikleri bu teveccühler, haylı manalıdır.

Mütareke devrinde bizde acı hatıralar bırakmış İngiliz kişiler, sanki bu müddetçe elçilerin çocukları değilmiş gibi davranmışlardı. Başlangıçta söylediklerimi unutmıyalım. İngilizce dost olan bile zaafa düşmemelidir.

İNGİLİZ'İN LÂTİFECİLİĞİ

1945 de Oxford'u geziyorduk. Bu koca bilgi beldesinin önemli yerlerini göstermek üzere bize bir rehber vermişlerdi. Bu zat, Londra Üniversitesinde uzun yıllar Thécologie : İlâhiyat okutmuş, sonra emekliye ayrılmış, yetmişini aşkın bir din profesörü idi. Aksakallı, nurani yüzlü, mütevazı, hattâ çkingen haliyle üzerimizde bir ahiret adamı izi bırakan mihmandarımızın beraberinde gezip sözlerini dinlemeye başlayınca gördük ki, bu mâneviyar adamı, hiç değilse ahiret işleri kadar dünya ahvalinden de haberdardır.

Kendisi bir vâızdan ziyade Shakespeare'nin zorlu ve alaycı kişilerinden biri gibi konuşuyordu. O günlerde daha tamam bitmiş olmıyan İkinci Dünya Harbinde İngilizlerin, müthiş düşman saldırılarına nasıl dayandığını şöyle anlatmıştı

"Biz İngilizler, yaradılıştan şakacı insanlarızdır. Bu duyugumuz devam ettiği müddetçe başladığımız işlerden bizi çevirmek, bizi devirmek güçtür. Çünkü biz, yumuşak

duygular içinde kaldıkça kızmayız, sinirlerimizi bozmayız. O zaman sağ duyumuz bize doğru yolu gösterir. Harp içinde, ölüm karşısında bile halkımız sükûnetini, soğukkanlılığını muhafaza etmişti. Hattâ lâtifeciliğini bile. Bunu görerek kendimize güveniyordum ve diyordum ki, kızmıyoruz, o halde yenilmiyeceğiz. . .”

Yine bu seyahatimde büyük bir endüstri birliğinin başkanı olan, galiba bir lord, demeçte bulunmuştu. Gazeteci, o zaman hükûmette bulunan Sosyalist İşçi Partisinin devletçi tedbirleri karşısında onlarla büyük kapitalist endüstriyel organların nasıl bağdaşacaklarını sorduğu zaman o zat şöyle cevap veriyordu

— Anlaşmada güçlük büyüktür. Fakat iki taraf da lâtifeci mizaclarını bozmıyacak olurlarsa behemahal ortalama bir çözüm yoluna varırız ve güçlüğü mutlaka yeneriz...

Muharebenin en çetin zamanlarında, nereden konuştuğu bilinmiyen Churchill'in hınçlı, fakat şeytanca nüktelerle düşmana fırlattığı zehirli sözler, Hamburg ufuklarını yaran ve yaralayan İngiliz bombalarından daha az tesirli olmamıştır. Dışa direnme tehditleri, içe dayanma teşvikleriyle dolu olan bu sözlerden, İngiliz olmıyan, fakat İngiliz düşmanlarının dostluğuna girmemiş bulunanlar da teselli hisselerini almışlardır. Yerinde ve dozunda söylenilmiş sözün kıymetine, bu ihtiyar politika kurdunun harp içinde söyledikleri kadar kuvvetli örnek bulmak güçtür.

Siyasî edebiyatta Churchill'in harp nutukları, gün görmüş, tecrübeli bir istihzanın şaheseridir. O istihzalar ki, oluşunu bildiğimiz ve neticesini nedenlerden sonra gördüğümüz ciddi bir ruh halinin ifadesidir. Bu hükmün doğruluk derecesini, karısı ve çocuklarından sonra kendi hayatına da kıyan Goebels ile nerede, nasıl öldüğü kesin olarak bilinmiyen Hitler'in âkibetlerinde görebiliriz. Dışını sıkarak, fakat kaşını çatmıyarak konuşanın parmaklariyle işaret ettiği zafer V'si; dişlerini gıcırdatarak, fakat etrafa küfürler savurarak bağırmanın attığı V'lere üstün çıktı. Bu kaş çatma meselesinde kendisi istese de Churchill'in kaşı yok ki çatsın, denilebilir. Ya Chamberlain'a ne buyurulacak?... Kaşı benimkinden daha gür olduğu halde şemsiyesini koltuğuna alıp Münih yolunda mekik dokuyan bu İngiliz centilmeni siyasî münasebetlerinde daima ciddi durmuş, fakat hiçbir zaman surat asmamıştır.

Hyde Park civarında gördüğüm Alman elçiliği, Hitler'in deyimiyle Coventrise edilmişti; fakat Alman bombalariyle... Almanların ilk şiddetli hava hücumlariyle harab edilen Coventry şehrinin adından yapılmış bu fiilin tasrif edildiği yerlerden biri, Londra'daki Alman sefaretidir. Garibi şudur ki, daha harp ateşi sönmediği günlerde yaptığım ziyaret esnasında Hitler'in heykeli açık artırmaya konmuş ve bunu yüksek bir paraya Legion of Christian Reform'un Genel Sekreteri I. Z. Battersley satın almıştı. Bu fedakârlığa gösterdiği sebep, Allah'ın, Hristiyanları

uyandırmak için Hitler'i Tanrısal vazife ile göndermiş olması ve Hitler'in bu vazifeyi kusursuzca yapmasıdır. Ne büyük hizmet!.. Elbette mükâfatsız kalmamalıydı!...

İngiliz, şaka yapmak ve etrafında ferah yaratmak için zamana ve mekâna bağlı değildir. Nerede olursa olsun, ne zamana raslarsa raslasın, bu sosyal içgüdüsünü dışarı vurmadan edemez. Çöl, kanlı bir muharebe meydanı, üniversite kürsüsü, Lordlar veya Avam kamarası, hattâ kilise bile içinde lâtife yaptığı yerlerdir. İngiltere'de nükte, her memleketten daha çok kendini hür ve bağımsız hisseder. Böyle olmasaydı Britanya adalarında bu kadar rahat gelişip serpilebilir miydi? İngiliz, bifteksizliğe dayandı, fakat nüktesiz yaşamadı. Yiyeceklerin kuponla verildiği en sıkıntılı zamanlarda bile bu keyif verici besinin her türlüüne rasladın. Her şey gibi onun da ucuzu, pahalısı, iyisi, kötüsü vardı. Fakat sunisini İngiltere'de görmedim.

1914 de Afrika'nın ıssız sömürgelerinden birinde çalışan bir idare âmiri Londra'dan şöyle bir telgraf alıyor

“Harp başladı. Bölgenizdeki bütün düşman uyruklarını tevkif ediniz.”

Yirmi dört saat sonra Londra'ya şöyle bir telgraf geldi:

“Emriniz mucibince 5 Fransız, 12 Alman, 8 Rus, 4 Yahudi, 2 Amerikalı tevkif edilmiştir. Hangisiyle harp ettiğimizin hemen tellenmesi.”

Bu, çölde nükte..

Şu haberi okuyunuz

“Avam Kamarasında demeçte bulunan muhalefet lideri Churchill, İngiltere’nin dış siyasetine dair umumî tartışmalara imkân verilmesini istemiş; Herbert Morrison ise Hariciye Bakanı Bevin’in henüz İngiltere’ye dönmediğini, geldiğinde durumun incelenerek bir karar verileceğini bildirmiş. Aldığı cevaptan memnun olmıyan Churchill, Noel tatilinden sonra Parlamento yeniden toplandığı zaman hükûmeti tenkid eden bir takrir vereceğini söyleyince Morrison tenkidlerin neye dair olacağını sormuş; Churchill takrir müsveddesini henüz yazmadığını, fakat tenkid edilecek hususlar arasında hükûmetin tahakkümüne, kendini beğenmesine ve beceriksizliğine de temas edeceği cevabını vermiştir.”

Bu, Avam Kamarasında bir nükte.

Cambridge’de İngiltere’nin ekonomik hayatını okutan bir profesör; XIX. asırda İngiliz şehirlerinin pek düzgün olmayan sağlık ve temizlik durumundan bahsediyor

“O asırda İngiltere’de seyahat edenler, daha şehri görmeden, pek uzak mesafelerden onun tezek kokusunu alırlardı.”

Bu, Üniversite kürsüsünde nükte...

İngilizler Libya’da ilerlerken, birçok askerî birlikler, İtalyanları esir almada yarış ediyorlardı. Bir İskoçyalı bölüğün kumandanı, askerlerine her elli İtalyan için on şilin mükâfat vaadetmişti. Bir gün uzun boylu bir İskoçyalı er, arkasında birkaç yüz İtalyan esiriyle kumandanın yanına geldi. Kumandan şaşırarak “Bunları nereden buldun?”

diye sorunca “Filistin taburundan yüzünü beş şilinge satın aldım” cevabını verdi.

Bu, muharebe meydanında nükte.

Kilisedeki nükteye de bir misal istiyeceğinizi tahmin ediyorum. Bunun sözle ifade edilenlerini henüz bilmiyorum. Fakat Westminster Abbey’de gençliğinde protestan olmasına rağmen uzun yıllar Disraeli adını muhafaza ve Yahudiliği her zaman müdafaa eden Lord Beaconsfield ile koyu hristiyan ve politikada rakibi ve muarızı Gladstone’un heykelleri karşı karşıya durmaktadır. Bu iki taş olmuş İngiliz başbakanı, kilisenin ilâhi havası içinde şeytanî gözlerle birbirlerine yan bakmaktadırlar. O heykelleri kilisenin içine diken İngiliz ruhundaki ince muziplik!..

Lâtifeciliğin İngiliz cemiyetinde ne faydalı bir emniyet supabı olduğunu gazetelerinde, onlardan sonra da umumî yerlerde bizim eski meddahların hikâyecilerin başka türlü olan bir takım insanların günlük politika, politika adamları ve her türlü cemiyet olayları hakkında alaycı, iğneleyen sözlerinde görürsünüz. Lâtifeye alışkanlık, birçok sert karşılıkları daima önlemektedir. Bu sayede İngiliz, mubalâğadan, ifrattan kendini koruyabiliyor. Olur olmaz hareketlere ve sözlere ehemmiyet vermeyişi de ondandır. Bizim “şakaya dayanma” diye tanımladığımız vasıf, İngiliz’in çok kere, devamlı bir sanatı olmuştur.

Mısır’da bir kargaşalık sırasında Mısır milliyetçilerinden biri, kendi aleyhlerindeki ayaklanmada bir İngiliz’e,

yapılan bu ağır ithamlara ve söylenen bu çirkin sözlerle nasıl tahammül ettiğini sormuş. O zamanlar Mısırlı gençlerin protesto mahiyetinde yakalarına taktıkları ve üstünde (Evacuation: Et-tahliye) yazan ve İngilizlerin Mısır'dan çıkmalarını istediklerini ifade eden rozeti kendisine göstermiş. Sükûnetle onu dinliyen İngiliz, hafifçe gülümsemiş ve yakasına iğneli, aynı rozetin arkasını çevirerek "Made

Birmingham: Birmingham'da yapılmıştır" damgasına işaret etmiş. Mısırlı ihtilâlcilerin kendileri aleyhinde yaptıkları rozet, İngilizlerin eliyle İngiliz fabrikasında yapılmıştır. Abdülnasır devri için ne gibi İngiliz nükteleri var, bilseydim buraya kaydetmek, pek yerinde olurdu.

İngiliz basınına gelince bunun hürriyetini ve aynı zamanda nezaketini anlatmak için iki büyük ve selâhiyetli Fransız size şahit dinleteceğim. Bunları da takdim eden yine mühim bir Fransızdır. Tanıklar Goncourt kardeşlerdir; onları tanıtan da bir zamanlar Fransa'da Millî Eğitim Bakanlığına kadar yükselmiş, ehemmiyetli kültür adamlarından Jean Zay'dir. "La Satire et le Respect: Hiciv ve Saygı" adlı yazısında "Goncourt kardeşlerin Quelques Créatures de ce Temps: Bu Devrin Birkaç Yaratığı adlı ve az bilinen bir eserinde 1876 ya doğru yaşamış meşhur bir Nicholson portresine tesadüf ettim. Bu adam, Londra'nın Strand köşesinde, cambazhane nevinden bir barda, işi gücü olmayan seyyircileri eğlendirmek için hayalinden uydurduğu

dâvalarla İngiliz yargıclarını ve mahkemelerini gülünç hale sokarak alaya alıyordu. Goncourt kardeşler, derler ki:

“Chier - Baron komedisi, her tanrının günü İncille (dinle), adalet terazisiyle (adalet teşkilâtıyla), kılışla (askerle ve ordu ile) alay eden ve bunları kahkaha tufanı içinde yüzdüren ne acayip bir komedi?.. Ne garip halk; her türlü istihzaya müsaade edildiği halde saygıya asla tecavüz yok. Karikatürleri kimseyi isyan ettirmiyor. Her akşam bir sokak içindeki işki barında bir adam, İngiliz kanunlarının hicivcisi, Aristophane'ı oluyor da İngiliz polisi tarafından hoş görülüyor.”

“Bu satırlar insana, yirmi yıldan beri Fransızda halk iktidarına ve kurumlarına, bunları temsil edenlerin şahıslarına yapılmış hürmeti zayıflatıcı sebepleri derin derin düşündürse yeridir. Eğer Nicholson veya artçılarının şakaları, İngiltere’de pek sayın Kıralın mahkemesine ve hükûmetine gösterilmesi lâzım gelen hürmeti sarsmıyorsa bu, herkesin bildiği gibi, o memleketin uzun zamandan beri bu ismi almaya lâayık bir efkârı umumiyesi bulunduğundandır.”

“Fransa’da Champs - Elysées’de böyle bir Nicholson yoktur. Fakat ekseriya istidatsız, hattâ ahlâksız, binlerce Nicholson’lar, basında, kabarelerde, mitinglerde vardır. Onların varolmalarının sebebi, sırf memleketin mukadderatını omuzlarına alan şahısları alaya almak, niyetlerini şüpheli göstermek, onlara karşı hınç uyandırmaktır.”

“Bizim hükûmetimiz, fikir ve tenkid hürriyetinin apaçık ifratına müsamaha etmekle kabahatlidir. Ne Londra’da, ne Berlin’de, ne Roma’da, ne de başka yerlerde, sahne üzerinde veya gazete sütunlarında hiçbir devlet başkanı bizim Fransa cumhurbaşkanının Paris’tekiler gibi bazı günlük ve haftalık gazetelerde gördüğü muameleyi görmez. Fransa, Harpten önce, sanki bir paspas haline gelmişti; cenebilerin değil, bizzat Fransızların ayaklarını sildikleri bir paspas...”

Daha var. Fakat bu kadarı da mukayese için yeter sanırım. Jean Zay, bu feryatlar arasında “Biz İngiltere değiliz” diyor.

İNGİLTERE’DE HÜRRİYET VE NİZAM

Kim bilmez ki, İngiltere, hürriyetin beşiğidir. Fakat pek çokları, hele bizim pek çoğumuz, Atlas sularile çevrili bu toprak üstünde yaşayanların aynı zamanda ne sert bir hürriyetsizliğin içinde bulunduklarından habersizdir. O halde hem hürriyet, hem hürriyetsizlik nasıl oluyor da bir arada var olabiliyor? Bu soru yerindedir ve cevabından alacağımız dersler, pek mühimdir. Ne garip bir çelişki? Hürriyet ve hürriyetsizlik!... Britanya topluluğunun umumî vasfı, hayat düsturu, yaşama rahat ve saadeti bu çelişkinin içinde saklıdır. Bu konuda etraflı bilgi, doğru görgü elde edilmedikçe İngiliz anlaşılamaz.

Diyebilirsiniz: Anlaşılmazsa anlaşılmasın; biz kendimize bakalım!..

Keşke!...Keşke böyle olabilse!...Ama olamıyor.Olamıyor, çünkü fert gibi cemiyetler de “aynasız” kendilerini göremiyorlar. Sokrates'in “Kendini tanı!...” düsturu, kendinden başkalarını adamakıllı tanımadan gerçekleşmiyor. Allahı tanımak için bile zorunlu olan “kendini bilme” savaşı, ancak kendinden başkalarını tanımakla başlayabilir. Çocuk böyle değil mi? İnsan yavrusu, kendinden önce anasını tanımıyor mu? Çaresiz etrafımızı öğreneceğiz. Zaten medeniyet de bu!... Geçmişî hali butünü ile bilmeden, kavramadan medenî olunamıyor.

İngiltere’de hürriyet vardır. Ama nerede? Hangi konularda?

İngiltere’de hürriyet vardır; her şeyden önce fikirde ve düşünmede. Orada ne kanun, ne hükûmet, ne başka bir kuvvet “ille böyle düşüneceksiniz!” diyemez. İstedığınız gibi düşünebilirsiniz. İlk ağızda bunu pek tabîî bulacaksınız ve başka türlü olur mu? diyeceksiniz. Fakat tasavvur ediniz ki, bugün yeryuvarlağının üstündeki iki buçuk milyar insanın yarısından çoğu böyle bir hürriyete henüz kavuşmamıştır. Gene diyeceksiniz ki, düşünce zihinde, kafanın içinde olduğuna göre kim bundan haberdar olacaktır ki, onu yasak etsin? Halbuki bizzat o zihnin sahibi çok kere kendi kendisinde bu hürriyeti bulamaz. Fikir hürriyeti,

fikrin vücudüne bağlıdır. Fikirsiz için fikir hürriyetinin mânası nedir?

İşte İngiltere’de fikir vardır ve fikir sahipleri vardır. Onun için de fikir hürriyeti vardır. Elli milyonun hepsi böyle mi? İsterse olmasın!... Öyle bir çoğunluk bu mer-tebeye ermiştir ki, böyle olmyanlar, böyle olanlara uymağa mecburdurlar. Kanunlar, örfler ve âdetler bunu emniyet altına almıştır. Her Büyük Britanya vatandaşı bilir ki, şöyle veya böyle düşündüğünden dolayı, herhangi bir gün, şartlar ve haller ne olursa olsun, kimse kendisinden bir şey sormıyacaktır. Uzun asırlar, bu uğurda hayli kurban veren ataları, oğullarına ve kızlarına bu kıymetli mirası bırakmıştır. Oğullar ve kızlar da o mirası yok etmemekte, her an hürriyet fikrine bağlı kalarak bu sosyal ve mânevî sermayeyi arttırmaktadırlar. Medenîlik, sürüp gelişen; bedevîlik kopup geriliyen birer hayat sistemidir. Devam edemiyen ettirilmeyen hiç bir iyi şey “medenî” yılamaz.

Fikir, hür olunca fikrin ifadesi de serbest olmak iktiza eder ki, İngiltere’de bu da vardır. Başkalarının şereflerine ve haysiyetlerine, tam söylenişile maddî ve mânevî hürriyetlerine tecavüz etmemek şartıyla, her düşünce ortaya konulabilir. Söylediğimiz şart yerine getirilmediği anda “İngiliz yargıcı” orada hazırdir. Gözü bağlı tasvir edilen adalet, tarafsızlığın imkânı içinde, İngiliz yargıcının dudağı ucundan hüküm halinde çıkar. Bu , kanundur ve icra olunur.

Fert hakkı ve kamu nizamı, hürriyetin hududunu teşkil eder. Yargış, bunun bekçisidir. Sınırı aşanlara, o, haddini bildirir.

Fikirde ve fikrin ifadesinde, başkalarının hürriyetlerine riayet edilerek kazanılmış bu hürriyet, fi'le gelince duralar. Hareket, arzuları yerine getirmek, ancak memleketin örfüne ve devletin kanunlarına göre olur. Meselâ pek çok otellerde ve umumî yerde canınız alkollü içki isteyebilir. İstemedi baştanbaşa hürsünüzdür. Otelin garsonu size, ancak çay ve kahve gibi sıcak içki verebileceğini söylediği zaman alkollü içki içme hürriyetinizin o anda mevcut olmadığını anlarsınız. Bunda kanunî bir engel de yoktur. Fakat o otel, bu geleneğe uymuştur; ikinci vakti alkollü içki vermez. Hani Hürriyet?

1955 seyahatinde Londra'daki Kıbrıslı Türkler bizi bir akşam eğlencesine çağırmıştı. Herkes masalarda oturuyor; salon, aileler ve davetlilerle dolu idi. Müzik çalıyor, dans ediliyor, konuşuluyor, eğleniliyordu. Saat on oldu; davet sahipleri alkollü içki vermediler kanuna uyduklarını söyliyerek özür dilediler. Salonu dolduran yüzlerce kimseden hiçbiri cebinden bir küçük şişe çıkarmayı ve usulca onu kaldırıp içmeyi düşünmedi bile. Dikkat edilirse bu hürriyetsizlik, hakikatte bir korumadır. Sabaha kadar içip de ne olacak? İngiltere'de sabaha kadar içen yok mu? Orada da ne ağdalaşmış ayyaşlar vardır? Nitekim böylesini de Birmingham'daki otelimizde görmüştük. Yetmişlik bir il-

tiyar, adamakıllı kafayı çekmiş, hafiften uyukluyor; fakat her gözünü açtıkça önündeki alkollü bardaktan dolgunca bir yudum alıyordu. Yüzü kıpkırmızı idi. Bir de sabahleyin 8 de kahvaltıya indiğimiz zaman aynı ihtiyarı, domuz sucuğu ile pişmiş yumurtasını yerken görmiyelim

Sinekkaydı traşını olmuş, saçları güzel taranmış, taravetli bir yüz. Akşamki ihtiyar, en aşağı on beş yaş gençleşmişti.

Aynı otelde, İngiliz istihbarat bürosunda çalışan mihmandarımıza bir şey ikram etmek için yaptığımız davette de bu başımıza geldi: Garson, otelde oturmaya gece içecek bir şey veremeyeceğini söylemez mi? İngiliz mihmandar, bunu pek tabî buldu. Fakat biz kendimize ısmarladığımız içkiyi ısrarla ona içirdik ve meseleyi kendimize göre hallettik. Bu türlü hürriyetsizliği, doğrusu bizim aklımız almamıştı.

Bu misalleri siyasî hürriyetlere kadar çıkarabilirsiniz. Fikir hür, fikirlerin ifadesi (malûm şartlar içinde!) hür; fakat hareketler ve fiiller birtakım sosyal kaidelere nihayet kanunlara bağlıdır. Bu sayede çok geniş bir fikir hürriyeti, ora cemiyetinde nizamın bozulmasına sebep olmuyor. Aksi takdirde, yani hareketler önlenmese ve fikirler serbestlikten mahrum olsaydı İngiliz cemiyetinde huzur ve sükûn kurulamazdı. Vazifesini yerine getiren, işini gücünü yürüten her vatandaş, insan için mukadder olduğu nisbette bahtiyarlığa yer ayırıp rahatça yaşamaktadır. İngiltere'de şehreler ciddîdir. Fakat suratlar asık değildir.

Nizama uymama hususunda bütün seyahatimizde bir tek harekete tesadüf ettik. York'tan Londra'ya dönüyorduk. Her tarafta olduğu gibi burada da trende bize hususî yerler ayrılmıştı. Önce tutulan bu yerlere tutulduğunu gösteren kâğıtlar yapıştırıyorlar. Bunların üzerinde o yerlere gelen olursa, şimdi unuttum, 7 yahut 8 İngiliz lirası ceza var. Hayli ağır bir ceza!... Bizim yerlerimizden birine bir ruhanî oturmuştu ve kondüktör onu kaldıramadı. Başka bir kompartımana bizi oturtular. Pek meraktayım: Bu ceza, fuzulî yer tutan bu ruhanîden alındı mı, alınmadı mı?

Bununla beraber ender tesadüf edilen bu vak'alar, umumî nizamı bozmaktan çok uzaktır. İngilizin mesele çıkarmıyan mizacı, istisnaları ve kaide hilâfı sıvrilenleri sessizce eritmesini biliyor. Sabır, İngilizin birinci vasfı. Tahammül, bunun en verimli neticesi. Onun sabrını, her zaman inâdı gibi görmek yanlıştır. Çünkü tahammülü, zamanında kahramanlık olabiliyor. İkinci Dünya Harbinde bütün dünya, bunun böyle olduğunu gördü. Bir zaman tek başına savaşan, düşman karşısında yapayalnız kalan bu millet, sahip olduğu hürriyetleri akılcıca idare edip kullanarak nizama riyeti sayesinde yenilmekten kurtulmuştur. Hürriyet ve nizam, İngilizin çift tekerlekli hayat arabasını, değil devirmek, fazla sarsıntı bile yapmadan, yürütmeyi sağlıyor.

İNGİLTERE'DE HÜRRİYETİN DOĞUŞU

Çağdaş bir İngiliz yazarı şöyle diyor:

“Bir İngiliz vatandaşına sorsanız:

— “Totaliter devletlerde en nefret ettiğiniz şey nedir?

“Hemen cevap verir:

— “İstedigimi söyleyememek!...”

XVII. asırda yaşamış olan meşhur İngiliz şairi Milton da böyle demişti:

“Bütün başka hürriyetlerden önce bana öğrenme, söyleme, vicdan kanaatiyle serbestce münakaşa etme hürriyetini veriniz!..”

İngilizler, çok söyler, çok konuşur bir topluluk olsa, yüreğim yanmaz; az söyleyip az konuşan böyle bir cemaat. neden bu kadar düşünme ve söyleme hürriyetine düşkün? Buna en kısa şekilde cevap vermek için, İngiliz usulü diyebiliriz ki, Britanya Adaları halkı, tek tek şahsiyet sahibidir. Çünkü şahsiyet, hürriyetin ilk şartıdır. Şahsiyet, bir ferdin, kendini kendinin hissetmesidir. Kendine malik olamıyan, neye sahip olabilir?... Ancak bu histir ki, insanda şahsiyeti, o da hürriyet ihtiyacını doğurur.

İngiliz tarihini bilniyenler zannederler ki, İngiltere'de hürriyetin lüzumuna inanmış bir veya bir kaç devlet adamı, “hürriyet olsun!..” diye emir vermiş veya kanun çıkarıp ferman ısdar etmiş de hürriyet olmuş! İngiltere'de hürriyet, hiç bir zaman “ilân” edilmemiştir. Orada hürriyet,

ne zamandan başlar? Bu bile pek belli değildir. Kralla (bunun remzi, tacdır) asıl aileler arasındaki münasebet, Meşrutî idarenin doğmasına imkân vermiş ve bu hâdise, Osmanlı monarşisinin XIII. asır sonunda kuruluşundan da önce vuku bulmuştur, o kadar!

XIX. asra, hattâ Şinasi'ye ve Namık Kemal'e kadar cariye veya köle olmamak anlamında bildiğimiz "hürriyet", bizim tarihî alışkanlığımıza göre mutlaka "ilân" edilmelidir. Halbuki hürriyet, bir hükûmet ve devlet şekli değil, bir fert ve cemiyet davranışıdır. Böyle olduğuna göre fertlerde ve onların bütünü olan cemiyette hayat gibi tekâmül eder. Erginliğe benzeyen bir şeydir. Milletın, önce bilincinde, sonra da bilinçaltında teşekkül eder. Umulmadık zamanda umulmadık olaylar dolayısıyla kendiliğinden meydana çıkar. Ne yukarıdan aşağıya, hattâ ne de aşağıdan yukarıya olan bir şeydir. Tıpkı bütün canlı varlıklarda olduğu gibi içeriden dışarıya ve her cephesiyle dışa vurur. Dışarıdan içeriye ancak tesir kabul eder. Yoksa "oluşu", eski söylenişıyla "tekevvünü", canlı bir elmanın oluşu gibi, özden kabuğa doğrudur.

Bu itibarla İngiltere'de hürriyet, asırlar boyunca durmadan, baskılara razı olmama şeklinde devam eden bir savaşın eseridir ve bugün de tamam olmadığı gibi yarın da bittiği görülmiyecektir. İngiliz topluluğu var oldukça İngiltere'de hürriyet mücadelesi yürüyecektir. Tabii, şekli değişecek, görünüşleri birbirine benzemeyecek; ama yapılan mücadele, dünden bugüne biraz daha hürriyete yaklaş-

tırıcı olacaktır. Nitekim şimdiye kadar böyle olmuştur.

York müzesini geziyorduk. Eski bir saray... Görüp çıktık. Bir tepe üzerinde manzarası güzel bir kale. Milyamdarımız pek kibar, yaşlı bir İngilizdi. Dedi ki: Robinson Crusoe'yi yazan meşhur İngiliz muharriri Daniel Defoe (Di-fo) nun senelerce hapsediği yer, burasıdır. Şaştım. Bütün dünyada en çok okunmuş kitaplardan biri olan bu neşe, azim ve hayal dolu eseri yazan adam neye hapsedilmiş? Hürriyet uğruna giriştiği mücadelelerden! Meğer iki yüzden fazla tenkid ve hiciv risalesi yazmış. Hür fikirleri savunmuş. Meşhur eserini ise ancak 58 yaşında kaleme almış. Londra kalesini Windsor şatosunu gezerken de türlü işkence âletleri ve en muhteşem salonlar yakınında mahbesler gördük. Yalnız esir krallar, tahtını kaybetmiş hükümdarlar değil, hürriyet yolunda mücadele etmiş nice nice kahramanlar bu izbe ve karanlık taş odalarda çürümüş, gitmişler. Londra kalesinde bunlardan biri uzun yıllar kapatıldığı taş odada koskoca bir İngiltere tarihi yazmış. Kitabını, resmini de şimdi teşhir ediyorlar.

Windsor şatosu dedim de o bir âlem. Henry I. (1100-1135) denberi krallar durağı olan Windsor, muhteşem binalarla süslenmiş, fevkalâde güzel bahçelerle çevrilmiş. İç dışından da nefis. St. George şapeli, şakulî mimarinin

İngiliz gotik üslûbunun en mükemmel nümunelerinden biri. XV. asır sonlarında inşa edilmiş. Bugün de kullanılan salonlarında asılı Rubens'ler, Van Dyck'ler buraları

bir sanat müzesi haline getirmişler. Dizbağı nişanını alan şövalyelerin sağken yukarıya bayrakları, ölünce alta resimleri asılıyor. Sultan Mecid'le Sultan Aziz'in armaları isimleri indirilmemiş, duruyor. Bu ummadığım yerde rastladığım bizden şehreler bana ne kadar sevimli geldiler. Sekiz yüz yıldanberi bir bir üstüne konmuş bu güzelliklerin yıldızları ve ihtişamı altında türlü sebeplerle harab edilmiş, gene İngiliz insanının canı ve kanı sezilmektedir. İngiltere'de ilân edilmeden varlığı herkesi hayran bırakan gerçek hürriyetin fermanı, işte bu kanlar bu ıstıraplarla yazılmıştır.

Yazıya başlarken sözlerini aldığım İngiliz muharriri, İngiltere'de hürriyetin bedavadan elde edilmemiş olduğunu anlatıyor ve şu olayları birer mücadele örneği olarak veriyor. XVII. asırda Charles I. devrinde ipek üzerine iş yapan bir tüccar, o zamanın gümrük memurlarına yapılmış bir şikâyet neticesi mahkemeye verilmiş. Bu tüccar hâkimlere demiş ki:

— Tüccarlar, hiçbir memlekette İngiltere'deki kadar sıkıştırılmış, azaba sokulmuş değildir!.

Sen misin bunu söyleyen; adamı, en yüksek mahkeme olan Star Chamber'e vermişler. Bu sözlerinden dolayı 2000 sterlin para cezasıyla suçunu itirafa ve kabule mahkûm edilmiş. Mahkûm bunu reddetmiş ve hapisaneye atılmış. Adam, sadece söylediği sözlerden dolayı bu mahkemenin kendisine böyle ceza vermeye hakkı olmadığını ileri sür-

miş. Fakat Krallık Mahkemesi, Star Chamber'in verdiği hükümlerin, en büyük adalet mercii olduğu için, ilerisine geçilemeyeceğini söyleyip bu hükmü tasdik etmiş ve şikâyeti kabul etmemiş. Tüccar, tam altı yıl hapiste kalmış. Bir misal daha. John Liburne adındaki adam, hiciv broşürleri yayınladığı için 500 sterline mahkûm olmuş. Gazetelerin bulunduğu Fleet Street'ten Westminster'e kadar kırbaç yiye yiye yürütülmüş. Fakat adam bu işkencelere rağmen susmamıştır. Kollarını ve başını dışa çıkartarak tahtadan bir çarpmıha sokulmuş. O yine, etrafa toplananlara hitaba devam etmiş. Bu defa ağzına pamuk tıkamışlar ve böylece onu zorla susturmuşlar. O zamanlar gazete yayımlarından önce din ve politika meselelerini müna-kaşa için broşürler yazıp neşredilme usulü varmış. Liburne, yazı ile fikir söyleme hürriyeti uğrunda böyle ıstırap çekmiş.

Yukarıda adını söylediğim mahkeme, İngiltere'deki iş harb neticesinde ortadan kalktı. Fakat kalkıncıya kadar bir çok masum adamlar, hürriyet dâvası uğruna türlü haksızlıklara ve azaplara maruz kaldılar ve mücadeleden yılmadılar. Bugünün İngiltere'sinde ise, bir İngiliz askeri, on üç gün için çağırıldığı talim esnasında kendisine yeter nisbette vazife verilmediğinden, ancak 3 saat çalıştırıldığından bahsederek Hava Bakanına şikâyet ediyor; Bakandan itizar mektubu alıyor ve kendisini boş bırakmış olanların cezalandırılacağını öğreniyor. İş buraya kadar gelmiş.

Ama hürriyet bahsinde gene de iş bitmiş değildir. Meselâ Prenses Margaret'in evlenme meselesi, kendisine baskı yapılmadığı ne derece kuvvetle iddia edilirse edilsin, İngiliz efkârını şiddetle ilgilendirmekte ve Britanya halkını lehte, aleyhte ikiye bölmektedir. Kilisenin boşanma dolayısıyla evlenmeye engel olmasını, hiç değilse halkın yarısı "hürriyetsizlik" sayıyor. Henry VIII. e karşı aynı meselede ısrar eden Papa, nasıl Anglikan kilisesinin kurulmasına fırsat verdi ise Canterbury Başpiskopusu da bu kilise işinde yeni ayrılıkların doğmasına sebep olacaktır. Hele işi Tanrı'nın iradesine bağlayıp o iradeyi yüzde yüz biliyormuş gibi davranması milyonlarca İngiliz'i çileden çıkarmaktadır. Prensesin umumî yerlerde halktan görmeye başladığı sevgi bunun delilidir.

Sözün kısası, İngiltere'de hürriyet asırlar önce doğmuş, büyümüş ; fakat orada da henüz kernal çağına gelmemiştir. Hâlâ onun mücadelesi devam etmektedir. Daha kurtarılacak tarafları vardır. Hürriyetin bu eski vatanında hal böyle olursa onun yeni durakları olan memleketleri artık siz bir düşünün !.

HÜRRİYETİN TADI

J.J. Rousseau, İngiliz demokrasisini tenkid ederken şöyle der Orada hürriyet, ancak seçim zamanlarında görülür.

Rousseau'nun bu görüşü, velev Onsekizinci asır İngilteresi için bile olsa, hakikate uygun değildir. Çünkü her türlü seçim, hattâ siyasete hiçbir ilgisi olamıyan Bir hürriyetin alâmeti ve delilidir. Seçimi yapanlar, şahıslarda ve zümrelerde kendi inançlarını ve kanaatlerini ifadeye fırsat bulurlar. Hürriyetin miyarı, “şu mu, bu mu, o mu?” sorularının ve ihtimallerinin birini kabullenebilmektir. Bir fert “şu değil, o değil; bu!...” diyebiliyorsa “hür”dür. Topluluklar da böyledir. “Şu değil; bu!...” diyebildikçe hürriyetleri var demektir.

Şu halde seçimler, cemiyet hayatında büyük ehemmiyet taşırlar. Mesele, “beğenme ve beğenmeme” de toplanır. Bunun basit mantığı şudur:

Seçiyorum, çünkü beğeniyorum.

Seçmedim, çünkü beğenmedim.

Seçen için böyle olduğu gibi seçilen için de muhakeme yolu şöyle olmalıdır:

Seçildim, o halde beğenildim.

Seçilmedim, o halde beğenilmedim.

Seçme için seçmeden önce bir gayrete, seçilmek için de seçilmek üzere aynı suretle bir düşünme ve yapma emeline ihtiyaç açıktır. Seçim olayı bu bakımdan bugünkü siyasî bilimlerin en önemli konularından biri olmuştur ve aynı ihtiyaçla bazı ileri memleketlerde bunun için öğretim kürsüleri ve araştırma enstitüleri kurulmuştur. Se-

şim psikolojisi, sanıldığından çok daha karışık etkilerle işler. 1946, 1950, 1954 genel seçimleri hakkında hiçbir Üniversitemizin hiçbir etüdünü görmedik. Hukuk ilimlerinin mücerretliği içinde bu türlü müşahhas olayların yer alamaması bu konuların havada kalmasına sebep olmakta ve böylesine hukuk öğretimi; neticesiz olarak, bir nevi modern iskolâstisisme düşmektedir. Olaylar, hele içinde yaşadığımız olaylar üstünde düşünücü ve düşündürücü olmıyan ilim şubeleri, cansız, verimsiz ve kuru kalmağa, daha doğrusu gerçek anlamıyla ilim olmamağa mahkûmdurlar.

İlim, olaylar arasında değişmiyen nisbetleri arar. Sosyal olaylar, fizik ve biyolojik olaylardan da karışık olduğu için bu münasebetler kolay kolay tesbit edilemez. Böyle olmasına rağmen yapılan incelemelerde birtakım sahih açıklamalara imkân bulunmaktadır. Meselâ İngiltere’de 1945 genel seçimlerinde Muhafazakârlar neye kaybettiler ve İşçiler niçin kazandılar, bunun sebeplerini etraflıca bilmekteyiz. Fransa’da yeni seçime gidiş sebepleri

tarzı, partiler arasında meydana çıkan yakınlaşmalar ve uzaklaşmalar bu yönden pek güzel tetkik edilip ortaya konmaktadır. Bunları yapmak için o memleketlerde kafalar işliyor, yazılar yazılıyor ve ilgililer durmadan araştırma halinde bulunuyorlar.

Bizde son Belediye seçimleri, ciddî bir dikkatin konusu olacak şekilde tecelli etti. Edirne, Maraş, Van vilâyet-

lerinde ve bazı kazalarda Köylü Partisinin kazanması, bir kısım vilâyetler içinde bağımsızların elde ettiği başarı, neticede iktidar partisinin eski seçimlere kıyasla elde edebildiği nisbet ne kadar mânalıdır. Kazananlar “Niçin kazandık?”, kaybedenler “Neye kaybettik?”, diye sormalı ve yalnız bu işle uğraşacak, bilgi ve tecrübe sahibi mensuplarından mürekkep komisyonlar, işi ehemmiyetle incelemelidirler. Seçime girmiyen muhalif partiler de bu hususta verdikleri menfi kararların isabet derecesini bu neticelere bakarak aynı suretle bir etüd konusu yapmalıdırlar.

Halbuki çok kere vaki olan, kazananların o günlük sevinişleri, kaybedenlerin kısa zaman süren yerinmeleri, hattâ bu hisse bile varanuyarak isteğe göre muhakeme yoluyla durumu türlü teviller içinde kendi lehlerinde hayal etmeleridir. Mazide bunun misali, 1946 yı görüp 1950 yi keşfedemiyen o zamanki iktidardır. Bugün aynı hataya düşmemek isteyenler, usule kendilerini kaptırmamalıdır. Hangi mevzuda sübjektif ve hissî karşılayışlarla objektif bir sonuca varılabilir?

İnceleme konusu olarak birden hatıra geliveren ruları şöyle sıralayalım:

1 — İktidar partisinin kaybettiği yerlerde parti içi ve parti dışı mahallî rekabetlerin tesir derecesi nedir?

2 — Kayıpta müessir gerçek sebepler neler olabilir ?

3 — Gerçek sebepleri doğuran memnuniyetsizlikler hangi konulardadır? Bunların partiye ve hükûmete ait olanları hangileridir?

4 — İştirak nisbetleri ortalama olarak normalin altında mı, üstünde midir? Altında ise bu alâkasızlığı ne suretle izah doğru olabilir?

5 — Bağımsızlar, gerçekte bağımsız mıdırlar? Değillerse böyle görünmeleri nedendir?

6 — Bağımsızları seçmede seçmenler şahıslardaki kudretini mi nazara almışlar, yoksa siyasî hedeflerle onları seçmeye çalışmışlardır?

7 — Belediye seçimleri, neden şimdiye kadar son on beş yıl içinde görülmemiş şekilde ehemmiyet almıştır?

8 — Gazeteler niçin bu meseleye bu derece önem vermektedirler. ?

9 — Gazetelerin verdiği önem, sadece ferdî kanaatler neticesi midir? Yoksa umumî efkârın mâvnevî baskısı mı onları bu konu üstünde böyle hassas kılmıştır?

10 — Bağımsız adayların, seçildikten sonra siyasî partilere girişlerinin sebebi ne olabilir?

Görülüyor ki, şöylece zihne geliveren meseleler bile başlıbaşına, insanı vatandaş olarak derin derin düşündürecek kıymettedir. Partili, partisiz bütün vatandaşlar, bu ve buna benzer dâvaları evde, sokakta konuşuyorlar. Gazeteler okunmakta, radyolar dikkatle dinlenmektedir. Heyecana kapılmadan, soğukkanlılıkla, tıpkı temkinli bir

bilgin gibi, bu olayları akıl ve mantık merceğiyle incelemek gerekiyor. Doğruyu görebilmek için görme mecburiyetinde bulunan vatandaşlarımızın bilhassa müsamahalı ve sakin bir ruh hali içinde bulunmaları şarttır.

Artık şu nokta, cümlece kabul edilmeli Türk milleti hürriyetin tadını almıştır. Yalnız iş, tadla kalmamalı; onu kazanmış olonların katlandıkları savaş özverisini sineye çekebilinmelidir. İngiliz demokrasisi ve İngiltere'nin tarihindeki hürriyet mücadelesinin hikâyesi, bu hususta tesirli örnek bir hizmetini görebilir.

*

GEÇMİYEN GEÇMİŞ

Bir insan topluluğunun mânevi devamı, geçmişinde yaşaması nisbetindedir. Millî hafıza, düne nüfuzu derecesinde millî vicdana kuvvet verebilir. Tarih, nerede yalnız bir kitaptan ibaretse orada ölü bir kalıptır. Fakat nerede ölmüşlerle beraber yaşıyorlarsa ancak o yerde Tarih vardır. Tarih, bir hayattır ve canlıya bağlıdır. Böyle olamadı mı bir masal, faydasız ve mânasız bir masaldır.

Bu kanaatim, son defaki İngiltere seyahatimde bir kere daha kuvvet buldu. İngilizler, tarihini halinde yaşatmaya çok muvaffak olmuş bir millettir. Bu başarının sırrını asırlardanberi keşfetmişlerdir. Nazarî bir tarih felsefesinden çok, pratik bir anlayışla tarihlerini millî bir felsefe, bir

hayat görüşü, bir istikbal kavrayışı haline getirmişlerdir. İngilizlerin bir Hegel'leri yoktur. Çünkü böyle tecrübe aşırı bir sisteme ihtiyaç duymamışlardır. İnce ve teferruatlı bölümlerle beşer tarihini camekânlara ayırıp koyan Toynbee, İngiliz mizacına uygun bir iş yapmışa pek benzemez. Kendisinin İngiltere dışında daha çok tutulması da bunu gösterir. İngiliz kafası, gerçekleri parçalamadan, öldürmeden diri diri ve bütünüyle kavrama alışkanlığındadır. Çünkü onun için esas hedef, hayattır ve hayatın kendisidir.

Bizi Savunma Bakanlığının 18 ayak kalınlığında çelikten betondan yapılmış, İkinci Dünya Harbinin idare edildiği yeraltı merkezine götürdüler. Merdivenleri inip dar ve putrellerle kurulu koridorlarını geçerken hafızamda, on beş yıl önce cereyan eden kanlı olaylar birer birer canlanmağa başladı. Bu daireye giriş, İkinci Dünya Harbi tarihine bir girişti. Birinci gördüğümüz basık tavanlı oda, duvarlarındaki dünya haritası ve bölgeler paftaları; ortadaki masa, üstündeki telefonlar, sumenler ve orada oturanların işaret edilmiş vazifeleriyle derhal hafızama, düşman karşısında tek başına kalmış İngiliz iradesinin nerede temerküz ettiğini aksettirdi ve o günlerin bütün vukuatını birer birer tekrarlattı.

Haritalardan biri Atlantik'te, Akdeniz'de ve Uzakşark sularında İngiliz kovboylarının gün gün maruz kaldığı taarruzları gösteriyordu. Büyük Britanya adalarının civarı daha yoğun olmak üzere denizler delik deşik olacak şekilde zım-

balanmıştı. Kim bilir, bu iğne başı çukurlara ne canlar, ne mallar gömüldü? Bir anda, Kanada'ya giden çocuk yüklü bir İngiliz gemisinin battığını işittiğim zaman baba kalbimin duyduğu ıstırapı bu tarihî harita önünde bir kere daha hissettim ve aynı suretle heyecanlandım. O küçük ve masum ruhlara beslediğim şefkat, geride bıraktıklarına büyük bir hürmet haline geldi.

İngiliz hava, kara ve deniz ordularının başları bu odada çalışmışlar, bu odada uykusuz geçirdikleri gecelerde vatanlarının savunması için düşünmüşler. Görünüşte bir yenilme olan Dünkerk'te ilk zaferin kazanıldığını siyah bir tahtanın üstüne geçirmişler; 15 eylül 1940 tarihinin altına düşman uçaklarından 183 ünün düşürülmesini, 42 sinin muhtemel düşüşlerini, 75 nin sakatlandığını, buna karşı 28 İngiliz uçağının kaybını kaydederek yalnız o gün için değil, ondan sonraki hergün için bir "ihtar işareti" koymuşlar. Sonra kabinenin toplantı odası. Kimler buraya girmişler? Hep yazılı ve fotoğraflar... Churchill'in çalışma ve yatına hücresi. Bursı, modern bir "târik-i dünya" nın sanki vahdet köşesi. Dünyayı kendi için değil, milleti için hiçe saymış, ölümünü bir istikbal olmaktan silmiş, korkusuz, gözü pek, ihtiyar ve tecrübeli bir karakterin izleri, bu geniş masanın, bu dar yatağın, bu basık tavanın, bu havasız ve çelik yeraltı mağarasının her noktasından hissediliyordu. Ama onun bu fedakârlığını ve millî vazife aşkını milleti unutmamış,

heykelini koymuş, resmini asmış, adını buranın dört yerine yazmıştı. Nitekim Windsor Katedralini gezerken de onun asil şövalye bayrağını aynı hürmet dalgalarile sallanır gördük. 1945 de iktidardan düşmesi, 1950 de tekrar iktidara gelmesi, Churchill'in Britanya halkı ve tarihi gözündeki mevkiine zerrece tesir etmemiştir. Çanakkale hatası, ağıza bile alınmaz olmuştur. Bu olay, nihayet onu, on beş sene, kenarda tuttu, o kadar!...

Adanın en mühim askerî üslerinden biri olan Portsmouth'da Amiral Nelson'un Victory (Zafer) gemisini müzesini gezdik. Günlerden ne bir bayram, cumartesi, ne pazardı. Kafile kafile İngilizler, bir tapınak tavaf eder gibi tarihlerinin en mühim vakalarından birinin rüyasında ve o vaka kahramanının hakikatinde yaşyarak burayı ziyaret ediyorlardı. Bizi gezdiren kırmızı elbiseli, levent ingiliz, güvertenin bir yerine geldiğimiz zaman hürmetle bir selâm verdi ve sonra bize bir plâka gösterdi. Burası Nelson'un Trafalgar deniz savaşında yaralanıp yıkıldığı yerdir. Ambarda da yarısından kan sızarak maiyetinin ve dostlarının kolları arasında can verdiği köşe, bir mihrap... Bu ölümü tasvir eden devrinde yapılmış bir tablo. Her zaman yanan bir gemici feneri.

Sanılabilir ki, Nelson yalnız buradadır. Hayır, hiç öyle değil!.. O ve onun gibi büyükler, bu vatanda her yerdedir. Çünkü her doğup yaşıyan Britanyalı, kahramanlarını anası babası gibi yakından tanır. Onlar hakkında

okuduklarını her tarafta görür, gördüklerini bütün tafsilâtiyle yazılmış bulur ve okur.

İngiltere’de nereye giderseniz gidiniz, o yerde hizmet görmüş olanların büyük tablolarla yağlıboya portrelerini, hizmet tarihlerini, plâkalar üstünde hâtıra yazılarını, kiliselerde, okullarda, üniversite kolejlerinde resimlerini isimlerini görürsünüz. Evler de öyledir. Babalar, analar, büyük baba ve büyük analar, çocuklar hep duvarlardadır. Romalı’nın ecdat ibadeti, İngilizin atalar kültü haline gelmiştir. Büyüklerin meşhur ibadethanelerde mezarları vardır. Buralarda “dinî”, “millî” olabilmektedir. İngilterede onun için Hristiyanlık, İngilizin kendi benliğinde ve kendine göre bir Hristiyanlıktır. Türkü mezhepler ve çeşitli dinî derecelere rağmen hepsi İngilizdir. Saint Paul’ün adını taşıyan kilise, havariyyunu unutturacak derecede bir itina ile İngiliz tarihinin hususî bir tapınağı yapılmıştır.

İngilizin eskiyi sevmesini, eskiye bağlı olmasını, sakın, “geri” de, “geçmiş” te yaşama mânasına almamalıdır. Sesten hızlı giden uçakları yapan, atomu parçalayan İngiliz, geri olabilir mi? Geride kalmağa rıza gösterebilir mi? Onun muhafazakârlığı, geçmişini bu güne, bu günü yarına karıştırarak yaşamak için bulduğu bir devam ve istikrar tedbiridir. İngiltere’de muhafazakârlık, yalnız bir siyasetin adı değil, bir ruh halinin ifadesidir. Çünkü İngiltere’de Tarih, yürütür, durmaz. İngilizin tarihe bağlılığı, duran bir şeye sapanma zannedilmemeli. Beraberin-

de yürüyen, daha doğrusu beraber yürüdüğü bir şeye bağlanmadır. Ne mutlu o insan topluluğuna ki, her ânı geçmişle gelecek arasına kurulmuş bir köprüdür. Böylece nesiller, kopmadan sürüp gider ve millî hayat, gerçek millî birliğin canlı bir bileşimi olur.

*

İNGİLTERE KAÇA SAVUNUYOR

İngilizler, İkinci, hattâ Birinci Dünya Harbine ilk ağızda hayli hazırlıksız girmişlerdi. Birinci tecrübe yetmedi, fakat ikinci tecrübeden sonra üçüncüye uzağı gören Churchill'in muhalefetine muhtaç olmayacak şekilde, uyanık görünüyorlar.

İngiltere'deki umumî hayatın hareketi ve aydınlığı, bu gayreti rahatsız edici bir görünüşten korumaktadır. Çalışma, sessiz sedasız, gürültüsüz ve gösterişsiz devam ediyor. Fakat devam ediyor. Aldığını inftiba o ki, Britanya adalarında sürüp gelen hürriyet ikliminin içinde ciddî ve disiplinli bir savunma hazırlığı vardır.

Bugünkü İngiliz ilmi ve tekniği, atom ve uçak konularında aynı soğukkanlı inat ve ısrarlı araştırmalarını derinleştirmekte ve tatbikata koymağa uğraşmaktadır. XVIII. asrın yüncü ve dokumacı İngilizisi, XX. asır ikinci yarısının havacı ve atomcu İngilizisi olma yolundadır. Portsmouth limanında içine girip gezdiğimiz Bulwark hafif

uçak gemisi (25.910 tonluk) nin her mânasiyle ağırlığı üstümüzde iken bu cins gemilerin daha büyüklüklerini, limanı motörle dalaştığımız zaman gördük. Atomlu sulara sey-rüsefere dayanıklı gemiler de yapmışlar ve yapıyorlar. Bildirmedikleri ve göstermedikleri şeyler olduğunda da şüphe yok. Mizaçları ağır tepki verir ve yumuşak huyludur diye Anglosaksonları gaafil avlama teşebbüsünde bulunacaklar, bu sefer aldanacağa benziyorlar.

Portsmouth'ta kibar, İngiliz geleneğine uygun huyda boyda yüksek rütbeli denizci kumandanların karşılayıp bizi gezdirdikleri Phoenix onarım kontrol tesislerini tetkik ettik. Burada gemilerin uğrayacağı atom yıkımlarına yangınlarına karşı alınması gerekli tedbirleri genç subay adaylarına öğretiyorlardı. Pratik İngiliz zekâsı, bunu kapalı bir dershanede değil, açık havada, fakat tabii çevresinde yaparak yaptırarak anlatmanın çaresini bulmuş. Bir geminin sahici mutfağında çıkmış gibi alevleri göklere yükselen bir yangını su ile söndürmeye kalkınca yağların ne müthiş parladığını, halbuki bu işe mahsus aletler içindeki eczayı dökünce nekadardır şabuk söndürdüğünü gösterdiler. Basit bir şey ama bilmiyen için yangını su ile söndürmeye kalkmadan daha tabii ne olabilir? Böyle yapınca da yangın söneceği yerde körüklenmiş olur.

Gördüklerimizin ancak pek azını anlattığım Hava, Kara, Deniz Savunma emeğinin bir kaç küçük noktasından çıkarılacak en esaslı hüküm; İngiliz savunma

gücünün, bütün bu maddî vasıta malzemeyi yapan insanların zekâ ve iradelerinde toplandığıdır. Tepkili uçaklar, tanklar, toplar, gemiler yanında İngiliz - insan, hepsinden kuvvetli görünüyor. Bu koskoca teşkilâtı idare eden âmirleri de Savunma Bakanlığında gördük. Yaşlısı, genci, sivili, askeri hürmet telkin edecek derecede işlerinin sahibi. Daimî sekreterle bir masa etrafında toplandık. Bize teşkilât hakkında izahlarda bulundu. Mahrem olmayışı hayret uyandıran bilgiler verdi. Bir de üstü armalı bir broşür, savunma meselelerini açıklıyordu. İçinde her türlü malûmat Meğer Parlâmentoya Savunma Bakanlığı tarafından nulan bu izahname 15 şiline halka satılıyormuş! Şüphesiz İngiliz müdafaa işleri bundan ibaret değildi. Fakat bu kadarının açıklanması bile bize hayret vermeye yetiyordu.

Meselâ şu rakamlara bakınız:

1955 yılının 1 nisanında muvazzaf ordu kadrosu 518.700. millî hizmet kadrosu 283.400, kadınlar 21.000 olmak üzere 823.100 iken bu mevcud 1956 yılının aynı tarihinde 788.000 e iniyor. Bu yılki kadroda 129.000 deniz, 259.300 hava, 435.000 kara kuvveti var. 1957 de yine denizden 6.000, havadan 5.000, karadan 25.000 indiriliyor.

Masrafa gelince 1954-55 de 1.639.900.000, 1955-56 da 1.537.200.000 sterling. Bu rakamların birincisinde 367.000.000 deniz, 561.000.000 kara, 537.000.000 hava, ikincisinde de 347.000.000 deniz, 484.000.000 kara, 540.000.000 hava ödeneği vardır. Amerikan yardımı 43

milyon sterlindir. Bu sayıları paramıza vurduğumuz işin büyüklüğü kendiliğinden göz önüne gelebilir.

Bu tabloya bakarsanız insan kadrosunda İngiliz ordusu bir azalma gösteriyor. Hattâ bütçede bile, bir fasıl müstesna, hafif de olsa bir inme var. Deniz masrafları 367.000.000 dan 347.000.000 e, kara kuvvetleri rafları 561.000.000 sterlinden 484.000.000 düşüyor. Bunu görüp İngilterenin savunma işini gevşettiğine ihtimal vermek hata olur. Böyle düşünenler aldanırlar. Kuvvetle tahmin edileceğine göre ordu makineleşme yoluna gittikçe insan kuvvetine ihtiyaç düşüyor kadro, tabîî olarak azaltılıyor. Böylece, İngiltere Devleti, yemek, içmek, giymek masraflarını kısıyor. Çünkü İngiliz ordusunda yiyip içmeye ve askeri güzel giydirmeye çok para sarfedilir. Bunlardan tasarruf ediyor. Bir peninin kadrini bilen aklını bilhassa hesap meselesinde kullanmaya çok alışmış olan bu millet, az emekle çok netice almanın bulucularından biridir.

Bu düşüncelerin doğruluğunu bilhassa hava ordusunun insan kadrosundaki inişle bütçedeki paranın eksilmeyip, bilâkis artırılmış olduğunu görerek kabul edebilirsiniz. Hava ordusundan 5.000 kişi eksiliyor ama 537.000.000 sterlin 540.000.000 sterlinge yükseliyor. Hava işi çok mihim. Yerinde anlatacağın Farenber gösterisi bunun delilidir.

Esasen İngiliz ordusu, dağınık halden daha toplu bir nizama gider görünmektedir. Bunda tecavüz değil, müdafaa prensipi hâkimdir. Bu bakımdan Malta ve Kıbrıs adalarile Tarık boğazı, Akdenizde mühim birer askeri önem alıyor. Anayurdda yer yer kurulan sivil savunma servisleri, askerî birlikler arasında işbirliği meselesi, İngiliz savunma gayretinin önemli bir safhasıdır. Topkekûn harb ruhunun, atom ve idrojen bombaları gibi tesiri büyük silâhlara karşı yurdda bütün milleti müdafaa'ya hazırlama ihtiyacından doğduğu açıktır. Sivil savunma servisleri askerî birlikler arasında işbirliğini yapmak için 600 mevcutlu ve hareketli 48 ihtiyat taburun dört yıl içinde tesisi programa alınmış bulunmaktadır. Birden çıkacak bir harb vukuunda bunlar bütün Anayurda dağılabileceklerdir.

Ayrıca Orta-Doğu, İngilizler için savunma bakımından büyük ehemmiyet verdikleri bir sahadır. Buğası, NATO'nun sağ kanadıdır. Güney Afrika ve Avusturalya göz önüne alındığı zaman görüleceği üzere bir irtibat bölgesidir bu bölge, petrol sahasıdır. Bu itibarla Orta-Doğu halkının soğuk harbde kendilerini emniyet içinde duymaları sıcak harbde düşmana karşı varlıklarını savunmalarıyle İngiliz hayatî menfaatleri birleşmiştir. İlerideki harbde atom silâhları ve modern malzeme kimin elinde daha kuvvetli, kimler bunları kullanacak insanları daha iyi yetiştirmişse onların üstünlük sağlayacakları göz önünde tutularak büyük, fakat teşhizatı olmayan kuvvetlerden

ziyade küçük, fakat iyi mücehhez kuvvetler vücade getirme prensipine dayanılmaktadır.

Benim gibi mesleği askerlik olmayan birinin bu konuda verdiği bilgileri okuyucularım yeter bulurlar sanırım. Fakat bu kadarı bile, İngiltere'deki askerî çalışmaları toptan tasavvur ettirebilir. Büyük gayret ve servet isteyen bu savunma ile müttefikimizin eriştiği kuvvet derecesi, başlı başına bir emniyet kaynağı sayılmalıdır.

İNGİLİZ SAVUNMA GAYRETİ

Bu satırları Leeds yakınındaki Barnbow tank fabrikasını gezmemizin hemen arkasından yazıyorum. Zaten Londra'dan Birmingham'a geldikten sonra geçtiğimiz yerler hep kömür ve demir diyarı. Sheffield ve civarı, armut ve şeftali bolluğuyla çelik yetiştiriyor. Bir kaç gündür devam eden güneşli bahar havası yerine bugün sisli, dumanlı ve serpintili şimal iklimindeyiz. Bu puslu havada İngilterenin şevketi, satveti ve kudreti besleniyor, büyüyor, boy veriyor, serpiliyor. Uzun, minare boyu bacalardan çıkan dumanda İngiliz bünyesinin ciğerleri, rahat nefes alma imkânını buluyor. Kömür, Britanya halkının hayat cevheri; demir ve çelik, varlığının esas unsurudur. Sarı veya pembe ışıklar bu zeminde uyar mı? Bu koyu siyahlığa böyle loş ufuklar gerek.

Bu silâh fabrikası 1939 da kurulmuş, 1945 te yalnız tank yapmağa başlamış. Demek İkinci Dünya Harbinin eseri. Kocaman, bir karış eninde çelik kütlelerle kurulmağa başlıyan iri gövdesini şakulî ve ufkî hareket ettirmek üzere geçirildiği muazzam kalıplarda döndürüle döndürüle işliyen devler, sonra öyle ince makineler ve aletlerle teşhiz ediliyor ki, bu bünye kabalıgile bu teknik inceliği bir arada görmek insana korkutucu bir hayret veriyor. Bu devlerin çelik dişleri, en yüksek sıcaklık ve gene en yüksek soğuklukta sertliğin en son haddine eriyorlar. Ateş ve su, bu çelik zerrelere birbirine yaklaştıra yaklaştıra rakamını bilmediğim basınç ağırlıklarına onları mukavemet edecek hale getiriyor.

Bu çelik dişleri, bugümüş gibi parlıyan demir çemberleri işliyen makineler arasında kimlerin el emeklerini görsek beğenirsiniz? Bir kısım makineler üstünde “Suisse” damgası vardı. Demek, dört buçuk milyon İsviçreli makine yapıp İngilizlere satıyor! Bu küçük insan topluluğunun çelik üstüne yazılmış patent satırlarını bir uyanma mesajı olarak okumalıyız. Hassas ölçü ve kontrol aletleri de onların. Elli yıl önce “bize sütçülük, peynircilik, yağcılık, otelcilik yeter” diyen İsviçreli, o işlerini terketmemekle beraber büyük endüstrinin en mühim yapıcılarında biri. Yapıyor ve satıyor.

Açık havada ve fabrikanın dışındayız. Her şeyi tamam olmuş, elli tonluk çelik devler, yere yapışıp tekerleklerini üzerinden geçirerek yürüdüğü zincirleri şakırdta şakırdta

önümüzden geçmeğe başladılar. Kalkık bir fil hortumu gibi önünde dikilip duran topları, tank sağa sola, öne arkaya, istediği kadar çarpık hareketler yapsın, hedefinden ayrılmıyordu. Karşısına geçip baktığım tanklar nasıl ve ne biçim hareket ederse etsin, gözümü topun ucundan ayıramıyordum ve top da burnunu gözümünden başka tarafa çevirmiyordu.

Haydi, dediler ve yerdeki beyaz tulumları gösterdiler; şimdi Türk gazeteciler heyeti, tankların üstünde ve içinde. Hepsi benden genç, bir ikisi evlâdım yaşımda olan arkadaşlar arasında bir emekli Yedek Teğmen de bulunsun dedim, tankın içine girdim. Hareket ettik. Bir manivelâ ile bu koskoca dev, dağ tepe dinlemeden homurdana, inleye koşuyor; bir küçük alet o zebellâ topu kolaylıkla yerinden oynatıyor; bir lâstik borunun ucu, içerideki üç insanı dışarıyla münasebete sokulabiliyordu. Zangır zungur, tangır tungur yürüyorduk. Fakat tankın içini tika basa dolduran gürültü mürthiştı. Artık sükûnete muhtaç hale gelmiş varlığım, yalnız bundan rahatsız oldu. Tepe kapağı açıkken bu böyle olursa kapandığı zaman nasıldır diye düşündüm. Hemen arkasından içerideki havanın sıcaklığı, boğuculuğu gözümün önüne geldi. Gösterimiz, bereket versin, çabuk bitti ve açık havaya çıktık.

Evet, bu silâhlar, elli ton çeliği emniyetle yürüten bu makineler mühimdi. Fakat ondan daha mühimmi bunları düşünen, yapan insanlardı. Bizi karşılayan fabrika müdürü Mr.

Cowey'den aynı işi sabahtan akşama tekrar eden en küçük işçiye kadar burada vazife almış olan herkes, dikkatle çalışıyor; yaptığı işin ne için ve nasıl kullanılacağını şuurla kavrayarak, hatasız, yerine getirmeğe gayret ediyor. 18 yaşında silâh fabrikalarında çalışmaya başlamış ve konuştuğunda insana hürmet ettirecek şekilde olgunlaşmış yaşlı müdürün el sıkıştığımız zaman avucunun içinde hissettiğim pürçükler, uzun senelerin devamlı cehdini bana ihtar etti. Sorumluluk duygusu, her halinden belli oluyordu. İşçiler arasında altmıştan fazla kadın vardı. Ayaklarında pantolonları, elleri çelik işliyordu. Koskoca fabrikanın havasına yayılan disiplin, istisnasız bir mutavaatle bu müesseseyi verimli halde tutuyordu. Müdürün ifadesine göre yüzde elli randımanla çalışılıyormuş. İcabında bu nisbet yüzde yüze çıkarılabilmiş.

Aldershot'ta Subay adayı Okulunun mezunlar için yaptığı törende ve geçit resminde bulunduk. Bir amiral törene başkanlık etti. Mezunların aileleri gelmişti. On beş hafta acemi talimlerinden sonra geline ve üç aylık bir öğretimden sonra mezun olunan bu okulun genç subayları, diplomalarını aldılar. Kusursuz bir geçidden sonra dörder dörder, ağır adımlarla yürüyerek okuldan ayrılışlarını remzediyorlardı. Çok uzun sürmüyen, nutuksuz, teferrüatsız, fakat ciddî ve mânalı bir tören. Sade kumandalar, hareketler ve müzik. Okulun kilisesine gittiler. Herhalde orada ölmüşlerine dua ettiler, sağları için Tanrı-

dan himaye dilediler. Arkasından büfe. İngiliz, her işinden önce ve her işinden sonra bir şey içmeli ve yemelidir.

Biz de okul yakınındaki bir otelde öğle yemeği yedik. İki binbaşı ve bir yüzbaşı, bizi ağırlıyordu. Binbaşının birinin sol elinden bir kaç parmak eksikti. Sordum, Dunkerk'te kaybetmiş. Anahtarını düşürmüş kadar tabî bir üslûpla cevap vermişti. Hindistan'da, Birmanya'da, daha dünyanın unuttuğum yedi köşesinde vazife görmüş. Tığ gibi ince bir İngiliz subayı idi. Yemekten evvel ve yemekte hep bize içki ikram ediyor, kendi de ve arkadaşları da içmede bizi yalnız bırakmıyordu. Yemek esnasında karşı-lıklı hikâyeler söylenmeğe başlandı. Bizim Bektaşî hikâyelerine, Nasreddin Hoca menkabelerine bayıldılar. Onlar da hayli dokunaklı hikâyeler söyleyip bize cesaret veriyorlardı. Bu açık yürekli insanlarla etrafımıza kahkahalar saçarak keyifli ve seremonisiz bir yemek yedik. Tam bir silâh arkadaşlığı duygusunda idik.

Masalar, genç subay oğullarını yanlarına almış ailelerle dolmuştu. İngiliz dünyasının kısa bir zaman sonra ve belki de en uzak yerlerine gidecek bu evlâtlar, anaları, babaları ve kardeşleri gibi sakın, vakarlı idiler. Ayrılığın verdiği hüznü düşünceleri örten tatlı bir yumuşaklıkla konuşuyorlar, gülümsüyorlardı. Her şeyi tabî karşılmasını bilen bu insanlar, mukadderlerinin yarın neleri doğuracağını toptan hesaplayabilseler bile gün gün zuhur edecek her türlü ihtimallere dayanacak terbiyeyi almışlar ve aynı ter-

biyeyi kendilerinden sonrakilere vermesini de biliyorlardı. Nasıl yapıldığını gördüğümüz o silâhları bu genç nesil kullanacak ve kullandıracaktır.

*

YÂ HÂFİZ

Helecanlı veuykusuz geçmiş bir gecenin sabahın da bindiğimiz dört motörlü B. E. A. uçağıle 6,850 metre yüksekten ve kıpırdamadan denizler, dağlar aşp Londra'ya gelmiştik. Nazik ev sahiplerimiz biz, beş Türk gazetecisini karşıladılar ve otelimize yerleştirdiler. Matbuat ve Ticaret Ateşçerimiz de bizi yalnız bırakmadılar. Odaya şekildiğim zaman bundan önceki İngiltere ziyaretlerimi düşündüm. Birincisi Paris'te talebe müfettişi, kıymetli dostum ve büyüğüm, olgun insan örneğı merhum Salih Zeki Bey'le yaptığımız seyahatti. On, on beş gün kadar Londra'da kalmıştık. Buradaki Türk öğrencilerini teftiş için gelmiştik. Ne o, ne ben "no" ve "yes" den başka İngiliz dili kelimelerinden bir şey bilmiyorduk. Sessiz sinema seyreder gibi bu günleri geçirdik ve Paris'e döndük. O seyahatten kalan Londra'ya ait hâtıram, kalabalık, sisli, hareketli bir şehir ve Salih Zeki Bey'dir; birincisi müphem, ikincisi sarih birer hayal olarak, hafızamı yokladığım zaman gördüklerimden çok Salih Zeki Beyle İngiltere ve İngilizler hakkında hayran hayran konuştuklarımızı buluyorum.

Paris'ten Calais'ye şimendifer, Calais'den Dieppe'ce dehşetli sallanan bir vapur, oradan gene şimendifer ve sonra otel. Dönüş de aynı. Bir seyahat ki, "Londra'yı gördün mü?" diyeceklerle "gördüm!" diyecek kadar izli ve önemli. Dönerken içimden şöyle düşünmüştüm: Eh, bir Yaha buralara sen zor gelirsin!...

O zaman, sene 1930'du. Aradan on beş sene geçti. U. N. E. S. C. O. kuruluşu için toplanan Maarif Bakanları konferansına iştirak edecek heyete başkanlık ederek gitmem lâzım geldi. 1945 yılının son ayında Londra'ya geldik. Geliş amma ne geliş! Küçük bir askerî uçak. Pis bir hava. Ankara, Kıbrıs, Kahire. Kahire'den bir hasta İngiliz subayı bize ilâve oldu. Yer yatağına yatırıldı. Kuzey Afrika, El-Alameyn, Malta. Hep gece uçuş. Fırtına, yıldırım, sarsıntı, gürültü, kıyamet. Nihayet Londra. Konferans, -unuttum. nekadarsürmüştü- bittikten sonra İngiliz Kültür Heyetinin delâletiyle İngiltere'de ilim, sanat kurumlarını, okulları, mühim şehirleri gezdim. Notlar aldım, kitaplar, vesikalar topladım. İngiltere ve İngilizler hakkında bir şeyler yazmayı kurmuştum. Fakat idare mesuliyetleri ve politika dalgaları bu arzumun yerine gelmesine mâni oldu.

1948 de bir kere daha İngiltere'ye geldim. O zaman oğlum burada idi. Onu görmek istemiştım. Londra civarında Lingfield'de oturuyorlardı. Bu küçük kasaba ve civarını gördüm. Çarşısı, mütevazı, şirin meyhanesi bilhassa bahçe içindeki ev... İngiliz için Vatan nasıl bir Ev ise, bu

ev de gerçek bir vatandı. Onu ortaklaşa kiralıyan küçük Türk cemaatle İngiliz ikliminde bir aylık bir Türk hayatı sürdüm.

Şimdi bu, dördüncü. Demek, İkinci Dünya Harbinden önce bir, harb niyahetinde bir, üç yıl sonra bir, bu medeniyet diyarını ziyaret etmişim. Dördüncü ile birinci birbirine çok benziyor. Çünkü 1930 ve 1955 yılları, normal yıllar. (1914-1918) in izleri nasıl 1930 da silinmişse 1939-1946 harbi de bugün o kadar kendini hissettirmez hale gelmiş. Sanki 1930 un gençleri ve ihtiyarları 1955 in gençleri ve ihtiyarlarıdır. Aradaki küçük değişmeler farklar, benim yaşımdan indireceğiniz 25 yılın zaman aşımından fazla değil!... 1945 ten 1950 ye kadarki İşçiler iktidarı bile İngiliz hayatının dış manzarasını göze çarpacak şekilde başkalaştıramamış. İnkilâbci parti lideri Attlee'nin görünüşü, Muhafazakâr parti lideri Eden'den daha az gelenekçi sayılamaz. Fikirleri ne olursa olsun Attlee'yi yuğuran, Oxford'dur. İhtiyar Churchill ne derece İngilizse genç Bevan da o nisbette İngilizdir. Hattâ Galli olan Lloyd George, bunlardan bir zerre eksik İngiliz olmıyarak ölmüştür.

Geldiğimizin ertesi günü erkenden Londra'ya 80 kilometre mesafede Farnborough uçak meydanına gittik. Uçak sergisini gezdik. Makineler, makineler, makineler... Bunlar nenin nesidir, ben anlayamadım ki size anlatayım. Yalnız kavradığım bir nokta var: Çağdaş beşer zekâsı,

motörize olmuş! Her fikir, hattâ her hakikat, makineleşmedikçe kıymet alamıyor. Meydanda, yerde birtakım acayip şekilli hava ve deniz mahlûkatı yatıyordu. İçine girdik, elimizle madenî derilerini yokladık. Hiçbir rahatsızlık duymuyorlar, hiçbir tepki de göstermiyorlardı. Resimlerimiz çekildi, sinamalarımız alındı. Hep biz harekette idik, onlar tamamille sakindiler. Hava mahlûkatı dedim de türlü türlü kuşlar, yarasalar; deniz mahlûkatı ise dev gibi timsahlar, burnu çelik kılıç balıkları...

Öğleden sonra saat iki buçuk olunca bu yere yapışıp uslu uslu oturan mahlûklar birer ikişer homurdamağa, hattâ gümbürdemeğe başladılar. Kimi kısılmış kanadlarını yavaş yavaş açıp önümüzden geçerek göklere uçtu, kimi oturduğumuz yerden bizi düşürecek kadar havayı sarsarak ve kalbimize yumruk vurarak uçtuğu noktadan dosdoğru dikilip illiyîne yükseldi. Kimi sırtına taktığı bir pervaneyi döndürerek, belki de dönen pervanenin ucuna takılarak bir sivrisinekten daha esnek, boşlukta yapmadık cambazlık ve yaramazlık bırakmadı, Kimi ses duvarını aşan bir hızla alçaktan uçup nasıl geldiğini ve nasıl gittiğini anlatmadan bizleri kalb çarpıntısına uğrattı.

Hunter 4, diyorlar; işte yarasalar onlar!.. Dördü bir arada. Ne gürültü, ne sürat!... Simsiyah mahlûklar!.. Korkunç!.. Sanki yerde öldürüp yiyecek av arıyormuş gibi bir alçalıp bir yükselerek havayı deldiler, gökleri yuttular. Canberra, o ne zorlu uçak!. O ne gürültü!. D.H.110,

galiba bunların en deli bozuğu idi. Vulcan, ağzı kara bir ejderha!.. Zaten tepkililer, havayı arkaya atarak uçtukları için göksel bir âfetin uğultusuyla ortalığı kıyamete veriyorlar. Hasılı av, bombardıman, harb uçakları, müt-hiş!.. Bunların her biri önümüze geldiği zaman en dehşetlisi budur, derken bir sonraki onu bastırıyordu. Gösterilerin nihayetine doğru havalandan Swift F. R. lar hepsine üstün çıktı. O ne çıkma, o ne inme! O ne sürat, o ne dehşet!..

Bu cehennem devlerini yapan fabrikaların isimleri yanında hep (Ltd.) harfleri var. Yani fabrikalar, birer şirket. 1914 uçağını 1955 uçağı haline getiren bu insanlar kim? Onların şekillerini çizen mühendisleri, imalâtı yapan ustaları, bu işleri gerçekleştirecek maddî ve malî kaynakları bulan adamları da o uçakların cinsinden olmak lâzım. Hele bunların içinde uçanlar, daha doğrusu onları uçuranlar?!... Biz rahat koltuğumuzda otururken yere yığılacak gibi olduğumuza göre onların içinde yaşayanlar nasıl bizim cinsimizden olabilirler? Bu yığılma meselesinde sarsıntı geçiren yalnız biz, misafirler değildik. O toprakların adamları da, belki uçanların akrabaları bile aralarında olmak üzere, bizimle beraber sarsılıyorlardı. Öyle heyecanlı bir kaç saat geçirdik ki, bu gök devlerinden her biri teneffüs ettiğimiz havayı olduğumuz yerden çok uzaklara fırlatıp atarken, hemen her defasında, bunların şakayı bırakıp ciddileştikleri ânı düşünerek, içimden “Yâ-Hâfız!” çekiyordum; hakikaten Yâ Hâfız!..

İki akşam sonra “Royal Festival Hall” deki Baleye gittik. Modern, muazzam bir bina. Bu defa meydan yerinde sahne. Birtakım kadınlar ve erkekler ki, musiki sesleriyle hareketteler; hep parmaklarının ucuna dayanıyorlar ve uçmak için ne kanad, ne motör ihtiyacı duymadan havada, dans sanatının en ince, en maharetli akrobasilerini yapıyorlar. Stravinski’nin bize yakın yerlerden derlediği tanıdık nağmeler, sanki birer güzel kız olmuş, havalanıyor. Hayalden daha tül mahlûklar... Buluttan insanlar... Onları hareket ettiren, oynatan büyücü orkestranın başında tığ gibi bir ihtiyar. Dışarıda görseniz ak sakalı ve saygı telkin eden duruşuyla bir ruhanî reis zannedersiniz.

Gel de işin içinden çık!.. Biraz önce anlattığımı korkunç ölüm ejderlerini yapan, göklere ve göklerde uçuran insanlarla bu rüya mahlûkatını “millet aynı olabilir mi? Fazla zihin yormayan; olmuş!.. Esasen bu derece incemedikçe o derece katılaşma, beşer ruhunun kaderinde yok. Shakespeare, “Güzel, korkunçtur.” derken “korkunç, güzeldir” demiş olmuyor mu? Her ikisinden de Hakka sığınmalı. Her ikisi için de Yâ Hâfız!..

Bu candan gelme tavsiyem yalnız bizler için sanılmasın. Yer yuvarlağının üstünde nerede insan denilen yaratıktan varsa hep-i kendi dinince bu duayı tekrar etsin ve Yara dana sığınsın!..

BİR İNGİLİZ OTOMOBİL FABRİKASINDA

Birmingham dolaylarındayız. Tertemiz asfalt yollar üstünden otomobillerimiz, raylarda gider gibi kayıyor. Çok binalı bir büyük mahalleye yanaştık: Solihull. Koskoca meydan, otomobillerle dolu. Cümle kapısından içeri girdik. Binalardan en irisinin önünde durduk. Bizi genç, sevimli bir İngiliz karşıladı. Biraz istirahatten sonra fabrikayı gezmeğe başladık. Meşhur Rover otomobillerinin nasıl dünyaya geldiğini seyredecektik.

Önce iskelet nasıl kuruluyor? Onu gösterdiler. Darwin'in Evrim teorisi, yalnız canlı varlıklar için değil, canlı varlıklardan Âdem oğlunun yaptığı cansızlar için de doğru! Yaratma, kabadan başlıyor. Otomobillerin alet ve maden kısımları ilk ele alınan tarafı. Çat çat, tak tak!.. Sıhhatli

keyifli İngiliz işçisi bu gürültünün içinde çalışıyor. Standart parçalar yanyana getirilince otomobillerin kadvraları meydana geliyor. O bizim binemeyip de seyriyle ağzımızın suyunu, akıtan nazlı mahlûkların en çirkin halleri...

İkinci kısım, motör ve motör parçalarının yapıldığı bölüm. Bir bütün gibi gördüğümüz; ellerimiz, nasıl yüzlerce parça kemikten halkedilmişse ona benzer bir çoklukla motör aksamı bir çok parçalardan kuruluyor. İşçiye dalga geçmek yok! Durmadan yürüyüp giden hareketli, geniş bir çelik şerit üzerinde önüne gelen parçaya neyi ilâve

edecekse etmeğe mecbur. Bu yürüyüş, öyle hesaplanmış ki, işçi yapacağını yapıyor ve parça biraz daha tekâmül etmiş olarak önünden ayrılıyor. Haydi bir yenisi!.. Doğrusu sabır ve tahammül istiyen bir çalışma!...

Biz, bu olup bitenleri seyrederken sinemacılar durmadan tasvirlerimizi alıyorlar. İngilizler, gösterişsiz gürültüsüz propaganda yapmada çok meharetliler. Yalnız Rover fabrikasının bize verdiği ilân ve izah broşürleri bir kocaman dosya. Nefis resimler, kuşe kâğıda basılmış. Otomobilden anlamam. Anlasam, size 60, 75, 90 numaralı binek otomobillerinin farklarını, motorlerinin kaç beygir kuvvetinde olduğunu da söyledim. Eğer bu filmleri Türkiye’de gösterirlerse biz, beş gazeteceyi sanki Rover fabrikasına otomobil sipariş etmeğe gelmiş beş zengin sanacaksınız. Gizlice haber vereyim ki, beyaz perdede rastlayacağınız hayretli hallerimiz, anlamadan ziyade anlamamadan hayran oluştan gelmedir. Açıkçası, sinemacı dostlarımızın “şöyle yapın, böyle edin!” şeklindeki, rollerimizde hayli başarı elde ettik. Bakalım, hangimiz yıldız olabileceğiz? Öbür arkadaşlar kıskanacak ama en istidadlımız, genç ve hararetli gazeteci Bedi Faik, galiba!... En kâlantorumuz da Bedi Faik’in muhalefet devrinde kalem arkadaşı ve şimdi muarız Bahadır Dülger.

Kontrol, ölçme ve tecrübe bölümü pek ilgimizi çekti. Bu ne itina? Arabaların, motor başta olmak üzere, her tarafını inceden inceye araştırıyorlar. Tekerlekler, iç-diş kısım-

lar, birer birer ve tekrar tekrar elden geçiyor. Dikkat, bu işlerde en önde kullanılan insan melekesi. Ustabaşılar, ustalar ve işçiler konuşmadan, dalgınlığa düşmeden gözlerini dört açıp ellerine aldıkları kısımları gözden, daha doğrusu yoklama makinelerinden geçiriyorlar. Bitmiş otomobillerin dışı ayrı güzel, içi ayrı . Tahta ve deri nefaseti, bu arabaları allı, yeşilli, türlü renkte bir gelin odası haline getirmiş. İşlerine girdik. Yorulmuşuz da. Döşemeler o kadar rahat ki bir türlü dışarı çıkmayı gönlümüz istemiyordu.

Burada yalnız tenezzüh otomobili yapılmıyor. Yük taşımak için hafif kamyonlar da imal edilmekte. Bunların her tarafı madenî. Ayrıca fazla adam alan kaptıkaçtılar da var. Türlü boyda, türlü şekilde. Onları da gördük. Sonra bizi biraz yürüttüler. Baktım, ihmal edilmiş, tarla gibi bir yer. Çamurlu, tümsekli topraklar. Aklım tepkili otomobilde. Uçağını gördük, otomobili nasıl diye merak ediyorum. Hah, dedim içimden, buradan geçip ilk defa göreceğimiz bu otomobilin nasıl yerde uçuşunu seyredeceğiz.

Ben böyle düşünürken bir kaptıkaçtı çıkageldi. Buyrun, dediler; hep bindik. Olduğumuz yerde yola benzer birşey yoktu. O çamurlu tarlaya dalmıyalım mı? Birden barsaklarımız ağzımıza geldi. Girdik bir ormanlığa. Ağaçların arasından, inişlerden, çıkışlardan deli gibi gidiyordu arabamız. En genc arkadaşımız Abdi İpekçi'nin müsel sel, muttasıl ve benzersiz gülmesi tutmaz mı? Kahkahalarımız motörün ve yaradana sığınıp önüne gelen engele tos vuran

arabanın gürültüsünü bastırıyordu. Cambazhanelerdeki oyuncular gibi otomobilin arka kısmında, ömrümüzde denemeğe fırsat bulmadığımız türlü hareketlerle türlü oyunlar yapıyorduk. Kafalarımız birbirine vuruyordu. Hattâ bir arkadaşın da kuyruksokumu biraz zedelendi.

Araba, durmak bilmez bir çığına dönmüş, bizi akıbeti meçhul bir seyahate sürüklemişti. Neye uğradığımızı düşünmeğe vakit bırakmadan, bizi irademiz dışında oynatıyordu. Bir yere geldik, durduk. Derhal kendimi arabadan dışarıya attım. Toprağa bastım. Bir oh çektim. Kalbim, küt küt atıyordu. Bir de ne göreyim? Bir uçurumun tepesindeyiz. İyi ki buraya da saldırmadık dememe kalmadı, bizi sevk ve idare eden mühendis dostumuz tekrar arabaya binmemizi söyleyince “Affedersiniz, kalbim biraz fazla çarpıyor, benî mazur görün!” dedim ve ben orada kaldım. Dostlar, ikinci sefere çıktılar.

İnsan, felâketin içindeyken pek farketmiyor. Fakat dışarıdan seyrederken içeridekilerin halini daha iyi tasavvur ediyor. Ayrılmanızdan bir saniye sonra kaptıkaçtı uçuruma bir saldırış saldırdı. Aman Allah!... Arkadaşların bağrışmalarını duyuyordum. Araba, bir çığ gibi aşağıya yuvarlanıyordu. Bu bitti. Karşıda bir dik yokuş vardı. Bu sefer haydi oraya!... Motörlü araba, artık otomobillikten çıkmış, bir keçi olmuştu. O bizim bir zamanlar Ankara’da bindiklerimizin neresi kaptıkaçtıymış? Sahici kaptıkaçtı bunlar!...

Meydanda buluştuk. Dört arkadaş, bana gülüyorlardı. Fakat kendileri öyle bir halde idiler ki, onlara gülmek benim hakkımdı. O dediğim kuyruksokumu zedelenmesi, bu seferki saldırıda en sporcumuzun, en kuvvetlimizin başına gelmişti. Bereket ehemmiyetli değilmiş, acısını çabuk geçirdi. Belki de başkanımız olduğu için bize fazla korku ve üzüntü vermemek düşüncesiyle acısını sineye çekti; göstermedi. Bu ahvalimizi de sinemaya aldılar. Film gösterildiği zaman beş Türk gazetecisinin yakınlarını o seanslara götürmemeli! Muhakkak yürekleri ağızlarına gelir.

Şimdi önümüzde küçük, siyah bir araba vardı. Tepkili otomobil buymuş!.. Anlayabileceğimiz kadar izahat verdiler. Tazyik edilip arkaya atılan havanın çıktığı yerlerde boyalar dökülmüştü. Bu türlü motörler, daha tecrübe devresinde imiş. İki üç yıl önce denemelere başlamışlar, devam ediyorlarmış. Seri halinde imalât henüz yokmuş. Birden büyük bir motör dırıltısı başladı. Hareket!.. Bu defa biz içinde yoktuk. Onu da görüp hayretimizi son haddine getirdikten sonra ziyaretimizin bittiğini söylediler.

Artık Rover kumpanyasının davetlisi olarak yemek yiyecektik. Yüzlerce mühendis, binlerce işçi çalıştıran, İngilizler rakam söylemeği sevmedikleri için günde ne kadar araba yaptığını pek öğrenmediğimiz bu müessesenin yemek salonuna girdik. Aperitiflerinizi zevkle içtik. Bizi ağırlayan genç memurdan başka ihracat

müdürü olan pek kıbar ve olgun bir zat, sofrada fabrikanın çalışmaları hakkında tamamlayıcı bilgiler verdi. Bu arada işçilerden yüzde yetmiş beşinin kendi evleri olduğunu da öğrendik. Doğrusu yemekler, nefisti. Epey de içmiştik. Nasıl tatlı bir uyku!.. Fakat nerede, daha görececek şeylerimiz, tamamlanacak işlerimiz vardı. Nazik ev sahiplerimize teşekkür ettik ve ayrıldık. Zaten bizim gibi züğürt ziyaretçilerin başka yapacak nesi vardı?

LONDRA'DA PAZAR

Sabah erkenden uyandım. Kahvaltıdan sonra içim sıkıldı, haydi biraz sokağa çıkayım dedim. Bu ne tenhalık? Cuma akşamından, olmazsa cumartesi sabahından, o da olmazsa öğleden sonra büyük bir çokluk, Londra'nın dışına çıkıyor. Hele hava güzel olursa !.. Bugün, bahardan kalmış... Güneş; aydınlık, bulutsuz, masmavi gök. İngiliz, evinde oturur mu? Otomobil, otobüs, şimendifer... Binen binene... Bir cuma, akşamı üzeri Londra'ya otomobille hemen bir saat mesafede bir yerde bir çeyrek saate yakın bekledik. Biz ki, geliyorduk. Londra'dan çıkan otomobiller, beş altı şimendifer katarı kadar uzun bir sıra yapmışlardı. Zaten yavaş, acele sevmiyen, canının kadrini bilen İngiliz, istirahatine kıymet verir, rahatına düşkündür. Tatil, onun "millî bayramı" dır. Çünkü pek öyle tören yaptığı sayılı günleri yoktur.

Boş kalınca açık hava ve tabiat, onun sarıldığı, kucağına koştığı ölümsüz anasıdır. Kendini doğuran anaya fazla bağlı olmadığı halde tabiat anadan ayrı kalmağa tahammül edemez. Onun hasretine dayanamaz. Ondan uzun zaman ayrı kalmaz. Eski büyük elçi sayın Sir Percy Lorraine'i Hariciyenin verdiği davette görmüştüm. Türkiye'den, Türkiye'deki dostlarından bahsettikten, onlar hakkında benden malûmat aldıktan sonra, nasıl vakit geçirdiğini ve hâtıralarını yazıp yazmadığını şunları söyledi :

— Ben Londra dışında oturuyorum. Atların Onlarla ve çiftlikle uğraşmanı lâzım. Günde sekiz saat çalışmam yetmiyor bile. Yazmağa vaktim yok. Londra'ya ender gelebilirim.

Hâlâ yirmi yıl evvelki genç zarefetini muhafaza eden, açıklarak beyazlanmış saçları dökülmeksizin başına daha çok asillik kazandıran bu gerçek “İngiliz efendisi”, hayata ve mesleğine yeni başlamış bir delikanlının hararetile konuşuyordu. Uzun yıllar diplomaside çalıştıktan sonra döndüğü yer, tabiat. Tabiat ve hayvan. Hayvan dedim de, İngiltere'de kediler tırmalamıyor, köpekler durup dururken ısırıyor, atlar rahatsız etmezseniz tekmelemiyor. Kuşlar bile ürkek değil. Terbiye ve iklim! Kediler, köpekler, atlar için ikisi de hatırına gelebilir ve doğrudur. Fakat gökte uçan kuşlar? Demek, tabiat, terbiyeden de üstün. Bu türlü terbiyeyi verebilmek ve bulabilmek için bu türlü

bir iklime ihtiyaç var. Nitekim Britanya adalarının dışında İngiliz, çok kere kolayca başka adam oluveriyor!

Basın ataşemiz Bay Mehmet Ali Pamir'in verdiği kokteylde, harb başında Ankara'da bulunan dostumuz Büyük Elçi Sir Hugh Knatchbul Hugessen'i de gördüm. O da emekliye ayrıldıktan sonra Londra'daki evini satmış, şehir dışında ve tabiat içinde daha küçük bir ev almış oturuyormuş. Londra'ya da pek geldiği yokmuş. Türkiye'de iken temasta bulunduğu ve tanıdığı büyükleri sordu. Onlar hakkında malûmat istedi. Gene öyle küçük küçük, tatlı tatlı konuşuyor; gene zeki ve ufak gözleri, şeytanca parlıyor. On yıldan fazladır görmediğim bu yaşlı devlet adamı, bıraktığım gibi...

Böyle kalıyorlar. Çünkü tabiat içinde yaşıyorlar. Büyük Elçi Sir David Kelley'le de görüştüm. Hanımı ile beraber Türk dostluğunu ikinci bir huy olarak kendilerine sindirmiş olan bu diplomat, şimdi İngiliz Kültür Heyetinin başkanlığını yapıyormuş. O da eskisi gibi; hemen hemen hiç değişmemiş. Yeni vazifesini duyduğumu söylediğim zaman her zamanki gülüşüyle bütün yüzünü hareket ettirip buruşturdu ve bunun doğru olduğunu söyledi. Onun tabiatle münasebetini bilmiyorum ama Macaristan hakkında kocaman ve yeni çıkmış bir kitabı camekânlarda durmakta.

Biz "pazar" ı anlatalım derken nereden nereye geldik. Kusura bakmayın!.. Yolculuk! Kendimiz de hangi diyarlardan hangi diyarlara sefer etmedik! Üslûp, aynile insanmış

derler. Halbuki üslup, aynıle hayattır. İnsan, yaşadığına göre düşünüyor, yaşadığı gibi yazıyor. İfademdeki başı boşluktan hür bir memlekette, kısa da olsa, yaşadığımı hissetmiyor musunuz?

Dönelim pazara! Civarda, alıştığımızdan çok تنها sokakları gezip dolaştıktan sonra sokakları bırakıp otele döndüm. Bizim İngiliz mihmandarımız Vahit Bey (asıl ismi Mr. Wheat olan bu dostumuzla o kadar öğür olduk ki, arkadaşlarla beraber ona bu ismi vermekten kendimizi alamadık.) “Sizi Eteklik çarşısına götüreyim. Orada herşey ucuzdur. Gördünüz!..” dedi. Fikret Âdil’le beraber yola çıktık. Paralar esasen suyunu çekmişti, eşe dosta ucuzundan bir iki şey alırız, diye düşündük. Bindik bir otobüse. Otobüsün üst katı sigara içenlere mahsus. Memleketten getirdiğimiz paketler bittiği için İngiliz sigaralarına alıştık. Onlar da içtikçe kendilerini içiriyor. Parası da hayli tuzlu. Tiryakilik yüzünden dumana epey para harcadık. Her ne ise bir yerde indik ve eski ramazan gecelerinde Direkler-arası piyasalarındakine benzer bir kalabalık seline katıldık.

Biz, üç ahbap çavuşlar, bazen bir hizada duramayınca ceketlerimize yapışarak yürütyorduk. Durum, yanaşık nîzama elverişli değildi. Bir dükkân. Kapısının önünde bir adam feryat ediyordu. Meğer, içeride çok ucuz zücacıye malları olduğunu, bu uğultulu kalabalığa duyurmak için çırpınıyormuş. Geçtik. Bir adam; etrafında bir dinleyici halkası. O da bağırtıyor. Diyormuş ki:

— Ben bunları çaldım. Başka türlü bu kadar ucuza verebilir miyim?

Kadın şoraplarını “İbadullah!..” m İngilizcesini söyliyerek yerlere atıyor, sarmak için şırpınıyordu. İngilizler, dinliyorlar, bakıyorlar; fakat almıyorlardı!..

Koca bir araba. İçinde deste deste kibritler. Her yerdekinden beşte bir Sahibi bağılıyor, fakat feryadı boşa gitmiyor. Her geçen bir deste alıyordu. Demek, kibritte hiyle olamazdı. Ucuzluğu emniyet verici idi.

Aman efendim, ne yok? Elbiseler, saatler, mücevherler, şantalar, gömlekler, kravatlar. Herkes omuz omuza, göğüs göğüse. Ama ayağa basana, dirsek vurana, yere tükürene rastlamak imkânsız. Baktım, boğulacağız. Hekim parası, alışverişten arttıracığımıza nisbetle çok yüksek olduğu için dönelim, dedik. Haddin dön!. Ne ise mihmendarımız müsait bir yer buldu, manevramızı yapıp aksi istikamete yöneldik.

Bir satıcı “Bir şiline Churchill” diye bir şey satıyordu. Doğrusu merak ettim. Churchill’in küçük büstleri değil mi? Alıyorlar. Büyük adamlarını satmayı ve satın almayı da bu gürültünün içinde ihmal etmiyorlar. Eteklik Çarşısının yüzde seksen beş satıcısı Yahudilermiş. Londra Mahmudpaşasında gene onlar!.. Boyunbağı sorduğumuz bir tanesini o kadar bizim vatandaşlara benzettim ki, kendisine ihtiyarsız Türkçe hitap ettim. Fakat o, İngilizce

cevap verdi. Yahudi, bilmediği dili konuşamasa bile anlıyor!...

Gene bizim Rembrandt karargâhına döndük. Yolda bir küçük meydanda mızıka çalıyordu. Hemen hepsi kırk elli kişi, selâm vaziyetinde duruyorlardı. Herhalde bunlar, Eski Muhariplerdi. Kimbilir, hangi hâtırayı selâmlamak için toplanmışlardı?

Biraz oturduk, oturmadık, bu defa başka bir vatandaşlar grubu beni almağa geldiler. İçlerinden biri otomobilli. Diğer ikisinden biri Maliye uzmanı, biri yiğenim doktor. Sağ olsunlar beni pazar gezintisine götürmeyi düşünmüşler. Boş günümüz yoktu. Otelin karşısındaki Victoria Albert müzesini evvelki seyahatlerimde gezmiştim. Fakat Geoloji ve Fizik müzesini görmemiştim. “Haydi oraya gidelim,, dedim. Pek yakınımızda... Yürüyerek gittik. Neler var, neler!.. Watt’tan, Einstein’dan tutun da ilk icat edildiği zamandan bugüne kadar Tanrının ve insanın yaptığı ne kadar makine varsa hepsi tabii hallerile burada. Döğmeye bastın mı şimendiferler işliyor, değirmenler dönüyor, lokomotifler yürüyor. Analar babalar, bizim gibi garipler ve çoluk çocuk... Her adımda bir fizik, bir makine hocası. Ama bu hocalar görünmüyor. İmtihan edip bilemedin diye sıfırı basmıyor. Sade öğretiyor. Öğretiyor ve geçiyor. Müze değil, üniversite!...

Onlar da bitti. Hava, dediğim gibi bahar. Ver elini Hayde Park’a... “Çiçek koparmayın!”, “Çimenlere basma-

mayın?" yok. Çimenler yatak!... Çift, çift yatan yatana. Herkes meşgul olduğu için birbirine bakını bulamazsınız. Zemini fazla rutubetli görecekt kadar sıhhatine düşkün ve ihtiyatlı olanlar ayakta sevişiyorlar. Bu muhabbet güreşleri, Greko-Romen. Soyunup yağlanarak tutuşma yok. Diğer tarafta analı babalı kuzular, sanki bu çimenlerde otluyorlar. Çocuklardan arkası üstü yatıp yuvarlananlar mı istersiniz, birbirleriyle koşmaca oynayanlar mı? Hepsi, hepsi var. Şurada bir göl!... Nazlı nazlı yüzen kuğular. Kuğuların yanından kayıklar geçiyor. Sahile dayanmış, duran yaşlı, genç yolcular. Bir alay otomobil. Arada sırada yüzünü gösteren Londra güneşinden, onun ılık havasından bedavaya istifade ediyorlar.

Ortalık kararıyordu. Dostlarım beni otele bıraktılar. Fakat girmedim. Londra'nın en büyük katolik kilisesi karşımızda idi. Bir de şuraya bakayım dedim. Merdivenleri, kalabalık bir grupla beraber çıkıp içeri girdim. Onlar mihrap hizasında yere eğilip diz koyduktan sonra sağa sola dağıldılar. Ben de bir kenarda durdum. Benimle beraber gelenlerin çoğu oturacak yer bulamadılar. Kilise baştanbaşa dolmuştu. Bir ruhanî onlara ötede beride yer bulmağa çalışıyordu. Sonra benim tarafıma geldi. Hiçbir şey söylemeden yüzüme baktı, tatlı bir gültümseme ile birbirimizi selâmladık. Müslüman olduğumu keşfetmiş gibi beni kendi halime bıraktı. Kürsüye kırmızı elbiseli ve külâhlı bir zat çıkmış, İngilizce vaiz ve nasihat ediyordu.

İşte, size Londra'nın, orasında burasında dolaşan bir seyyahın göziyle, bir "pazar" ı. Gezme, eğlence, alışveriş, millî tören, sevişme ve ibadet!. İngiliz, bunların tekbaşına hiçbirini değildir; hepsini birbirine katarsanız o zaman sahici İngilizî bulursunuz.

ŞARK MESELESİ

Çocukluğumdan beri duyardım: Şark meselesi, Şark meselesi! Bu ne bitmez, ne çözülmez mesele idi. Çözülür gibi olurken ya yakından, ya uzaktan yabancı parmaklar yeniden yumağa saldırırlar; bir de bakardık ki, kördüğümler bir daha açılmıyacak şekilde bir bir üstüne bağlanıp kalmış. O zamanlar, Amerika dünya işlerine pek el sürmez, çetrefil konulara karışmaktan sakınırdı. Vaktâ ki Birinci Dünya Savaşı çıktı, biz de daha liseyi bitirmemişken asker olduk; dört yıl süren o ilk bâdirede okulda üstünkörü okuduğumuz olayların içine düştük. Müttefikimiz, Almanlar ve Avusturyalıları. Alman ceketi, Avusturya kaputu giyişimizden de bunlarla ittifak üzere olduğumuz belli idi. Karşımızda da İngilizler, Fransızlar, Ruslar vardı. İtalyanlar ise eski ortaklarına kalleşlik edip sonradan bu devletler topluluğuna katılmıştı. İşin sonunda bizim taraf, savaşı kaybetti.

Balkan harbinde Avrupa'daki vatan parçalarımız tasfiye edildiği için bu defa, yenilmiş Osmanlı İmparatorluğunun

Asya'daki toprakları yenenler arasında pazarlık konusu oluyordu. Sèvre muahedesi görünce gözlerimiz faltaşı gibi açıldı. Demek, meşhur Şark meselesi, bizim yorgan üstüne imiş!.. Ne yenilen Avusturya, ne yenilen Almanya, hattâ ne Bulgaristan, her türlü baskıya rağmen millet olarak parçalanmağa uğramadılar. Nihayet Avusturya İmparatorluğu bölündü, Macaristan müstakil devlet oldu. Hırvatlar Sırlara katıldı. Fakat millî bütünlükler bozulmadı ve yenen devletler de bunlardan elle tutulur bir kazanç sağlayamadılar.

Bize gelince, bütün Irak, Hicaz, Suriye, Lübnan, Ürdün, Yemen ayrı ayrı siyasî bütünlükler haline getiriliyor; Anadolu'nun bütün deniz kıyıları bizden alınıyor; küçük Türkiye Anadolu'nun ortasında Tuz gölünün etrafındaki topraklarda bırakılıyordu. Sömürgeciler şahı Lloyd George ve harp kaplanı Clemenceau, yenmenin verdiği aptal bir gururla bir yığın insanın mukadderine hâkim olacaklarını sânarak avlayıp durdukları ceylânı taksime uğraşıyorlardı. Biz Türkler, Atatürk'ün bayrağı altında toplanarak ve canımızı istiklâl dâvamız için vermekten çekinmiyerek Batı Anadolu'nun istilâsı için silâhlendirilip üstümüze saldırtılan hulleci Yunanlıları yurdumuza gelip geleceklerine tövbe ettirerek varanımızdan kovduk.

Böylece Sèvre muahedesi suya düştü ve bugünkü hudutlarımız içinde müstakil bir devlet ve hür bir millet olarak kalmak imkânını kanımızla elde ettik. O andadır ki, Türkler için Şark meselesi bitmişti. İmparatorluk tas-

fiye edilmiş ve onun enkazından elimizi çekip kendi varlığı ile yetinen bir millî bütün kurmuştuk. Birinci Dünya Harbi içinde uğradığımız ihanetleri, millî istiklâl uğruna yapılmış sayarak kimseye içimizde kin beslemedik. Yaralarımızı sarmak, mübadele meselelerini halletmek, biraz daha sonra memleketi elimizden geldiği nisbette kaldırmak yolunda gayret sarfına başladık. Atatürk'ün önderliğinde geçen bu yıllardaki emekler, İkinci Dünya Harbine kadar böylece devam etti. İngilizler ve Fransızlar da bizden alıp türlü isimler altında idare ettikleri Arap memleketlerinde sömürme faaliyetlerini sürüp götürdüler. O manlar bu bölgede rekabet ancak bu iki devlet arasında idi.

Fakat Hicaz'ın Vehabiler tarafından zaptı, mahud Şark meselesinin yeniden hortlamasına ilk işareti verdi. Çünkü Suudî - Hâşimî ihtilâfı meydana çıktı. İkinci Dünya Harbinde ise Fransa'nın ilk ağızda Almanlara yenilmesi Arap âleminde bu devletin prestijini sıfıra indirdi; İngilizler rakipsiz kaldılar. Fakat bir taraftan Yahudilerin Filistin'de mandater İngiltere'ye karşı aldığı silâhlı direnme vaziyeti, diğer yandan Hicaz petrollerinin Amerikalılar tarafından istismarı keyfiyeti yeni ve kuvvetli bir siyasî rakibi İngilizlerin karşısına dikti. Böylece eski Şark meselesi tam çehresile başka bir peçe arkasından siyaset dünyasının önüne çıkmış oldu.

Bu kere Türkiye, ne bu Arap saçını çözme mecburiyetinde idi, ne de devletlerarası taahhüdleri böyle bir

vazifeyi ondan istiyordu. Bu durum Türkiye için en normal bir durumdu. Çünkü o bölgedeki kardeş milletlerin müstakil, vatanlarında refah içinde yaşamalarından başka bir dileği, millet olarak da yüreğinde muhabbetten gayrı bir hissi yoktu. Kendi kendisile uğraşıyordu, başkalarile meşgul olmağa vakti hali müsait değildi.

Osmanlı İmparatorluğunun başına yıktırılmış olan Şark meselesi, şimdi İngiltere'nin sırtına yüklenmiştir. Sanki tarihî mukadder, en az XX. asır başından bu yana İngiliz siyasetinin Hindistan'dan sonraki en mühim hedefini, bugünkü endüstriyel medeniyetin südü mesabesinde olan petrol sebeble Güney Asya bölgesine koyarak onu Şark meselesinin göbeğine çekip oturtmuştur. Zayıf, kaynakları kurumuş, ilimsiz, tekniksiz, hattâ silâhsız Osmanlı İmparatorluğunun yerini alan İngiltere, ilmine, tekniğine, silâhına ve geleneği çok kuvvetli diplomatlığına rağmen bu imparatorluğun çektiği sıkıntıdan daha az olmamak üzere müşkül duruma düşmüştür. Bu böyle olmuştur; çünkü Osmanlılardan sonra hiçbir devlet, İngiltere kadar Yakınşarkla yakından ilgilenmemiştir.

Bu ilginin sebepleri, dikkat edilince görülür ki, birbirlerine benzemezler. Osmanlılar için Suriye, Irak, Hicaz, hattâ Mısır; siyasî güvenlik kadar dinî kutsallık konusu edilir. Hazreti Musâ'dan beri umumiyetle insanlık için bir maneviyat durağı olmuş olan kutsal topraklar, Müslümanlar için de, Yahudiler ve Hristiyanlar için olduğu kadar

mühimdi. Kanunî Sultan Süleyman, Kudüs etrafına, bugün de yapıldığı gibi duran surları çevirtirken yalnız stratejik bir korunma tedbiri düşünmemiş, dinî bir vazife yaptığını bütün kalbile hissetmiştir. İslâm birleşmesini siyasetine ideal alan babası Sultan Selim, hiç şüphe yoktur ki, hutbede adı ilk defa okunurken “Halifei rûyi zemin” denildiği zaman Allah’a şükür için halifesi bulunduğu yer yüzüne mübarek yüzünü sürerek sevinç yaşları dökmüştür. Halbuki bu ülkeler ve hilâfet, Türklere çok pahalıya mal olmuştur ve verdiğimiz belki de onda birini milletin nef’ine olmak üzere alamamışızdır. Dinî ve millî bakımdan bütün yük, hâkim millet olan Türklerin sırtına binmiştir.

Halbuki İngilizler için durum, bunun aksine olmuştur. Büyük endüstrinin ve birçok makineli silâhlarla araçların muharrik kuvveti olan petrolden İngilizler pek çok menfaat sağlamışlardır. Kuzey Afrika’da İkinci Dünya Harbinin kanlı safhaları cereyan ederken Alman savaş vasıtaları aynı akaryakıt kaynağına sahip olsalardı, İngiliz ordusu çok güç duruma düşebilirdi. Politikalarında daima kısa vadeli ve süratli hareketlere bel bağlayan Almanların devamlı başarı elde etmekteki beceriksizlikleri, varlıklarını kahramanca savunan İngilizlere, mukavemet imkânını kazandırmıştır. Petrolsuz İngiliz varlığı, kansız bir vücut gibi kalır. Petrol, atom enerjisi ucuzlayıp umumileşinceye kadar bu devletin de hayatî dâvası olacaktır. Onun için bu bölge, İngilizler için, bir bakıma Hindistan’dan da önemlidir.

Son olaylar gösterdi ki, buralarda bir başka kuvvet daha rekabete girmiştir. Sovyet Rusya, bu rakib kuvvettir. Mısır, onun tesirine herkesçe bilinen sebeplerle müsait bir alan olmuştur. Suriye, kendini bu bakımdan bir denklem politikası mevzuu yapmakta hiçbir sakınca görmemiştir. Yeni Şark meselesi, Kuzey Afrika'daki kanlı ihtilâflar yüzünden yalnızlığa düşmüş Fransa'yı da beraberine alan İngiltere ortada olmak üzere bir Amerikan - Rusya denklemi haline gelmiştir. Yüz yıl önce patlamış olan Kırım harbinin, "Makamât-ı Mukaddese" sebeble Filistin topraklarındaki nüfuz kavgasından çıktığını unutmıyalım. Filistin nere, Kırım nerede?

Şark meselesi denilen bu menfaatler muamması öyledir ki, nereden vurulup nereden ses vereceği belli olmaz. Bu ateşli yumaktan uzak kalmasını bilenler, daima kazanırlar. Demek istediğimi, bilmem anlatabildim mi?

ORTA YOL

Nihayet başbakanlıktan istifa eden Eden, Kamara üyeliğinden, hattâ siyasî hayattan da çekildi. Kraliçenin teklif ettiği kontluğu da kabul etmedi. Başbakanlıktan istifasını hemen tek sesle tasvib ve takdir eden İngiliz Basını bu hareketi kovalayan kararlı davranışa hayret eder görünüyor. Muhakkak olan şu ki, İngiliz milleti,

Eden'in şahsında, yaptığıni bilen ve bildiğini yapan büyük ve kıymetli bir vatandaş kazanmıştır. Bu derece kesin tavırlı bir insan, bedence hasta olsa bile ruhça ve karakterce tam sıhhatte sayılır. Dünya çapındaki işlerde, günü gününe hata veya savab hükmü vermek acele olacağı için bu cihet üstünde durmıyacağım.

İkinci Dünya Harbi içinde kısa zaman için Ankara'ya gelmiş olan eski İngiliz Başbakanını, bir akşam yemeğinde, o zamanlar tek başına döğüşen kahraman İngiliz milletinin gerçek bir mümessili olarak görmüştüm. Sanki İngiliz orduları, karada, havada denizde düşmanı yenmiş de galip devletin bir temsilcisi imiş gibi vakarlı, düşünceli, fakat mülâyim konuşuyordu. Bizimkiler ondan markalarını söyleyerek bir takım uçaklar ve silâhlar istiyorlardı. O nezaketle izahlarda bulunuyor, ince örtülerle kendilerinin bu silâhlara olan ihtiyacını anlatmakla beraber küçük not defterini çıkarıp ucundan kırmızı mürekkep akan kalemile bu arzuları harfi harfine kaydediyordu. Onda en çok hoşuma giden hal; inanan, milletinin iç kuvvetine güvenen efendi duruştu.

Eden'in siyasî âkıbeti, İngiliz tarihi için çok mânalı ve o nisbette şerefli bir olaydır. Görünüş, kırk yıllık politika hayatında sonucun, bir mağlûbiyet oluşudur. Fakat benim uzaktan anlayışma bakarsanız

Gaalib sayılır bu yolda mağlûp'.

Bu hüküm, Eden'in şahsı içindir. Halbuki ortada İngiltere'nin umumiyetle siyasî hayatında bir mağlûbiyet vardır ve o mağlûp, bir şahıs değil, bir politik zihniyettir: Muhafazakârlığın, olaylara kendini maharetle uyduran oportünist zihniyeti... İngiliz siyasî tarihinde, gününe göre devletler arası denklemler ortasında "birleştirici bir çizgi" oluş, hemen her zaman ona başarı sağlamıştır. Fakat İkinci Dünya Harbinden sonra hiç umulmadık, hesapda olmayan bir denklem ortaya çıkmıştır: Bir tarafta Amerika Birleşik Devletleri, öbür tarafta Rusya. Denklemin sağ yanı Birinci Dünya Harbinden beri politika hesabında malûm bir had idi. Fakat İkincisi hiç öyle değil. İkincisi kısmen kendinden, kısmen olayların şansından, kısmen de Demokrat tarafın görüş sakatlığından doğmuştur.

Churchill, bu iki had arasında bir *trait d'union* sağlamağa çalıştı. Bu, İngiltere'nin başında bulunacağı bir Avrupa birliği idi. Bunu teşkil edecek devletlerin ihtilâfları o kadar eski, fakat ferdlerinin yüksek kültürü sebebile idraklerde etkisi o kadar uyanık idi ki, bu birlik gerçekleşemedi. Diğer taraftan İngiltere'nin tarihte görülmeğe alışılmış maharetli, fakat oynak politikası dolayısıyla bu teşebbüse güven temin edilemedi. Esasen Avrupalı devletlerin hâlâ devam eden koloni siyasetleri, birleşmeğe engel rekabetleri diri tutuyordu. Bu ise Avrupa içinde ayrılıkları besliyor, Avrupa dışında kolonicilere karşı duyulan nefreti körükliyordu. Haddizatında belki de kendileri için isabetli olan

Mısır'a karşı yapılmış İngiliz - Fransız müşterek baskı hareketi, her tarafta bunun için doğru görülmedi, hoş karşılanmadı.

Bu olay karşısında Amerika'nın sert ve kesin tavır alışı bir cihetten bu sebeplere, diğer cihetten petrol meselesine dayanmaktadır. Birinci Dünya Harbi sonunda Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesi de göstermiştir ki, Yakın Doğu'nun ehemmiyeti ve stratejik durumuna gösterilen dikkat, dünyanın yarıdan fazla petrol ihtiyacının bu dolaylardan temin edilmesidir. Rusya'nın gözlerini Süveyş kanalı civarına ve İran körfezine doğru çeken kuvvet de bu değil midir?

Eden'den sonra teşkilâtçı ve popüler olmağa daha istidatlı, sosyal meselelerde daha kanaatli bir devlet adamı olan Butler'i bırakıp Avrupa işlerine yakından vukufu, Amerika devlet adamlarını şahsan tanıyan MacMillan'ın hükûmet başına getirilmesi, İngiltere hükûmetinin muvazene siyasetini bırakıp tek taraflı bir politika takib edeceği ihtimallerini zihinlerde uyandırmıştır. Yeni Başbakanın annesi de Churchill'inki gibi bir Amerikalı hanımdır. Amerikasız hareketlerin başarıya erememesi İngiliz muhafazakâr çevrelerde o derece kaygu uyandırmış görünüyor ki, belki babası Amerikalı bir devlet adamı buna da tercih edilebilirdi.

Bundan sonra belki MacMillan, Orta Yol seyrini itina ile kapayacaktır. Politika caddesinin iki yanına dizilmiş karşıt kuvvetlerin, her ikisinin de miknatıs tesirleri

arasında ortalarından yürümek,*sabit olmuştur ki, tehlikelidir. Ne yapılırsa yapılsın, tarihin mukadderine karşı konulamıyor. İngiltere gibi büyük bir devletin ve milletin, iç ve dış, bir meselesini, siyaset adamları ne kadar maharetli ve tecrübeli olursa olsunlar, gelenekçi siyasetin akrobasi kaide-lerine uydurmak, imkânsızlaşmıştır. Yakın zamanda Başkan Eisenhower'le temas edeceği anlaşılan yeni İngiltere Başbakanının görüşbirliğine nasıl varacakları dört gözle beklenmeğe değer bir olaydır.

İngiltere, siyasetinde yol ortasından gitmeği doğru bulmazsa her bakımdan kuvveti mahdud, yeni istiklâle kavuşmuş devletlerin bir nevi tahtaravallî politikası gütmeleri ne derece verimli olabilir, kolayca hesaplanacaktır sanırım. Demokrasilerin iç muvazeneye dayanınağa mecbur politikalarının ağırlığını fırsat bilen toptancı devletler bütünü, türlü menfaat çekimleriyle bu vasıfraki devletlere yapılan tesirlerini devam ettirdiği takdirde yalnız Yakın Doğu değil, bütün dünya, ömrünün en tehlikeli günlerinin istikbaline çıkmış demektir.

"Eden'i ben düşürdüm!" diyen Mısır Cumhurbaşkanı Albay Abdülnâsır, çok temenni edilir ki, dünya olaylarını hırslarını bırakarak, kuvvetlerini hesaplıyarak, soğukkanlılıkla düşünsün. La Fontaine'in, ağır yükünü yokuşun üst başına çıkaran öküzün boynuzundaki sinek hikâyesini okumuşsa hatırlaması, okumamışsa okuması kendisi için hayli uyarıcı olabilir. Dâvanın temeli, Süveyş kanalı veya Port-

Said olayları değil, dünya muvazenesi ve sükûnu meselesidir. Bu muvazenenin unsurları, maddî ve manevî kuvvetlerdir. Nitekim Kıbrıs meselesinin son aldığı şekil önünde komşumuz ve müttefikimiz Yunan hükûmeti de aynı mülâhazalara konu olma yoluna girmiş değil midir? Halbuki her millet bu unsurlar bakımından, iktisadî, askerî, ilmî ve bir kelime ile medenî sermayesine göre harekette isabet olduğunu idrak etmelidir. “Hayr-el-umûr evsatuha” kaidesini ip üstünde cambazlığa döndürüp siyasette tatbika kalkmak, bu ciddî şartlar içerisinde Orta Yolu bulmak olmaz; belki yolun ortasına düşmek olur.

İNGİLİZ SOSYALİSTLERİ UYKUDALAR MI ?

— İngiltere hükûmeti, Türkiye'nin vetosu karşısında yumuşamamalıdır. Yalnız İngiltere - Türkiye münasebetlerinin devam ettirilmesine dayanacak bir politika, başarısızlıkla neticelenecektir.

Bu sözler, Avam Kamarasında, İngiliz muhalefet partisinin sözcüsü Callaghan tarafından söylenmiştir. İnsan bu sözleri okuduğu veya işittiği zaman, hele olayları yakından takip etmemiş bir yabancı ise, böyle düşünmekten kendini alabilir mi? O düşünceler şunlardır

— Türkiye hükûmeti, İngiltere'den veya diğer bir demokrat devletten başka bir devletin teşvikine kendini

kaptırıp gözü pek bir albayını birkaç subay arkadaşı ile gizlice silâhlendirip adaya göndermiş, oradaki Türk cemaatinin din başı olan Müftü Efendiyi camilerde halkı topluyarak, genç okul öğrencileri başta olmak üzere, kendisine bağlı topluluğun kadın ve erkeklerini gösteriler yapmağa davet etmiş, bombalar ve türlü silâhlarla mahallî İngiliz polislerini ve bunları takviyeye gelen İngiliz askerlerini yer yer suikaslara maruz bırakmış, hasılı adayı barut fıçısı üstüne oturtmuştur. Türk hükûmeti, bu ateşli baskıları yaptıktan sonra da Kıbrıs'ın tamamını Türkiye hudutları içine alıp anavatana yüzde yüz bağlama yolunu tutmuştur.

Hakikat böyle midir ya? İki yıldan beri adada patlayan silâhların bir teki bir Türkün elinde görölmüş müdür? Kıbrıs topraklarında genç yaşlarında, dünyaya doymadan can veren İngiliz erlerinin kaatilleri arasında bir Ahmet, bir Mehmet, bir Ali var mıdır? Uzun zamandır, din adamları arasında ada halkını isyana zorlayanlardan bir tek başı sarıklı gösterilebilir mi? Müftü Efendi susmuş, piskopos efendi avazı çıktığı kadar bağırarak değil midir? Ada dağlarını Albay Grivas tutmamış mıdır? Bu silâhlı kuvvet, yalnız İngilizlere karşı değil, kendini Rum bilen kardeşlerine karşı da kanlı hareketlere cüret etmemiş midir? İngiliz muhalefetine ada valiliğinden alınmasını istediği Mareşal Harding'in yerinde hareketsiz ve askerlikten anlamaz bir siyasî şahsiyet bulunsaydı Kıbrıs, Yakınşark'ta kanlı bir Kore olmayacak mı idi?

Nedense İngiliz siyasî partileri sola yanaştıkça bize iyi gözle bakmaz hale gelirler. 1853 lerde Kırım harbi sıralarında böyle olmuş, bilhassa 1876 larda bu menfi hal, apaçık görülmüştür. İşte Disraeli, işte Gladstone! Avam Kamarasında aleyhimizde söylenilmiş sözlerin en ağırları, Liberal liderin ağzından İngiltere ve dünya umumî efkârına dökülmüştür. Aslı Yahudi, Muhafazakâr Disraeli, aksine, bizi tutmuştur. İngilizler, hangisinin siyasetinden istifade etmişlerdir? Kıbrıs'ı İngiltere'ye kazandıran, Doğu Akdeniz'de İngiliz hâkimiyetinin seksen yıl sürmesine imkân veren Disraeli değil midir? Tuhaftır, İngilizler, buna rağmen Gladstone'ı daha çok severler, daha çok takdir ederler!..

İngiliz iç hayatında yaptığı ıslahat ile bugünkü İngiliz sosyalistlerinin babalarından sayılan büyük devlet adamı, Liberal lider Lloyd George de bize az mı düşmanlık etmişti? Birinci Dünya Harbi sonunda tuttuğu siyaset, Yunanlıları Anadolu topraklarına çıkarmış, fakat kanlı savaşlardan sonra koruduklarının İzmir'den denize, kendisinin de iktidardan tarihin çukuruna düşmesine sebep olmamış mıydı? Lloyd George'u İngiliz muhalefetinin lideri değil, Türklerin başı Mustafa Kemal devirmiştir. İkinci Dünya Harbinin müsebbibleri aranırken, Hitler'le Mussolini'nin başları arkasında tarihin karanlığından bön bön bakan iki pos bıyıklı suratı, Clemenseau ile Lloyd George'un yüzlerini seçmemek mümkün değildir. Avam Kamarasında eski

Liberal lidere benzeyenlerin yeniden çıkması, ne İngilizler, ne de bizim için hayırlı olamaz.

Türkleri en doğru tanıyanlardan biri, gene bir Muhafazakâr lider oldu. İkinci Dünya Harbi içinde Churchill, olayları iyi tahmin eden bir siyaset adamı vasfını kazandı. Bizi harbe girmeğe bir dereceye kadar zorladı. Fakat ileri gitmedi. Bu sayede demir perdeyi biraz daha geride tutma dirayetini gösterdi. O, bu uzak görürlük dersini, unutmamalıdır ki, gene Türklerden ve Çanakkale'de almıştır. On beş seneden fazla siyaset sahnesine ön plânda çıkmıyarak bu hatayı tamir edecek imkân gününü beklemesini bildi ve İngiltere tarihine olduğu kadar dünya tarihine de birinci sınıf devlet adamı olarak geçme başarısını sağladı.

Son zamanlarda Kıbrıs'a gidip hapishanelerde Yunanlı mahkûmlara fena muamele edilip edilmediğini araştıran Parlamento heyeti üyeleri, bu hüküm giyişlerin kurbanı olan genç vatandaşlarının uğradıkları saldırıları da acaba soruşturmuşlar mıdır? Bu kanlı olaylardan birinin suçlusu bir Türk olsaydı, aman Allah, bütün medeniyet dünyası ayağa kalkar, hakkımızda ağza alınmadık itham bırakılmazdı. Ne barbarlığımız, ne caniliğimiz, ne kan içiciliğimiz kalırdı. Kıbrıs'ta olanları, sonra da Atina'da elçilik binalarına taarruza kadar giden saldırıları, bizim hakkımızda her türlü haksızlığı reva görenler, neden aynı üslûb ve edâ ile söyleyip yazmıyorlar? Tabîî onlar medenîdirler! Biz vahşiyiz, öyle mi?.. Vay medeniyet, vay!..

Şu New York Times'e de ne oluyor? Demokrat cep-
hedeki yirmi beş milyonluk bir dost kütlesini, sahifelerini
haksız lâflarla doldurup gücendirmekte Amerika ve Ame-
rikalıların ne menfaati var, bilinemez. Gazetenin bir muha-
biri Kıbrıs'a gitmiş, Lefkoşe Belediye Başkanı ile konuşmuş.
Okuyucularıma Başkan Bay Temistokles Dervis'i gıyaben
takdim edeyim. İki yıl önce Kıbrıs'ta gezerken Lefkoşe'nin,
yeni ve güzel evlerle süslü bir Türk mahallesine gitmiştik.
Temiz bir yol, bir yere kadar geliyor, fakat orada bıçakla
kesilmiş gibi duruyordu. "Niçin böyle?" diye sorunca
aldığım cevap şu olmuştu

— Buradan itibaren Türk mahallesi başlıyor!..

İşte böyle tarafsız (!) bir belde temsilcisi olan Bay
Dervis, taksim konusunda diyor ki

— Taksimi kabul edemeyiz. Çünkü arazi nüfus nis-
betine göre değildir. İngilizler, Türklere daha fazla para
yardımı yapmışlar ve onlar da nüfuslarla kıyas edilemeyecek
kadar araziye sahip olmuşlardır. Kıbrıslı Rumlara ise İn-
gilizler böyle para yardımı yapmadıklarından bizim eli-
mizdeki arazi, nüfusumuza göre değildir, azdır.

Bu lâflara ne buyrulur? Eminim ki, hakikatle münā-
sebeti olmayan bu sözleri masum Amerikan okuyucularının
pek çoğu şu hükümlere bağlayarak karşılamışlardır

— Gördünüz mü, ah şu sömürgeci İngilizler, mede-
niyetimizin kaynağı olan zavallı Yunanlılara para yardımı
etmemişler, bir zamanlar Avrupa'yı kasıp kavurmuş,

kalsın medeniyetimizi yok edecek kadar kuvvetlenmiş olan Türklere bol bol paralar verip bu araziye onların sahip olmalarını sağlamışlar!..

El erip güç yetse de böyle diyen gaafil dostlara şu hakikatleri insan haykırabilse

1 — İngilizler adayı kimlerden aldı?

2 — Türklerden aldığına göre, arazi kimin elinde olabilirdi? Türkler, İngilizlerin vereceği para ile kimden arazi satın alacaklardı?

3 — Ada, İngilizlere Osmanlı devleti tarafından kiralandığı zaman adada kaç Türk, kaç Rum vardı?

4 — Rum evkafı eskiden beri kendi ellerinde, Türk evkafı ise ancak bir yıldır Türklere verilmiş olduğuna göre İngilizler, Türklere mi yardım etmişlerdir, Rumlara mı?

Hem Lefkoşe Belediye Başkanı hangi paradan bahsediyor? Neye bir hesap çıkarmıyor? Ama, dostumuz İngilizlere meheldir; “İyilik et, kemlik gör!” Türk atalar sözünü Parlamento civarındaki sokaklara birer afiş halinde asmalı ki, yaptıkları hataları iyice düşünüp doğruya ersinler. Gözleri önünde akıp giden bu olayları bilmezden gelen insaniyetperver İngiliz sosyalistleri böyle bir uyarmaya ne kadar muhtaç görünüyorlar?

Nitekim onların baskısıle sivil bir sömüsgeci vali olarak Kıbrıs’a gönderilen Mr. Fott, Korkutma hareketini durdurma için Mareşal Harding tarafından alınan yerinde tedbirlerin tam tersini yapmaya başladı. Grivas’tan aldığı cevap da mı İngiliz Sosyalistlerini uyandırmıyacak: “Nerede bir İngiliz görürsek öldüreceğiz!”

LORD HARDİNG'E GÖRE

Kuzey Atlantik Paktının beraberce güney kanadını teşkil ettiğimiz müttelikimiz Yunanistanın Devlet Başkanı, “Kıbrıs bizim olmadıkça mesele bitmez” gibi altı üstü düşünülmemiş sözler söylerken, adada başlayan korkutma hareketini durdurmuş ve nisbî sükûnu kurabilmiş olan eski Vali Mareşal Harding’in bu konudaki fikirlerini öğrenmek, EOKA’nın yeniden kanlı hareketlere geçtiği bugünlerde bizim için de faydadan hâli değildir sanırım. İkinci Cihan Harbi yüksek İngiliz kumandanlarından, Afrika ve İtalya savaşları kahramanlarından olan eski Genelkurmay Başkanı Mareşal, gördüğü hizmetlere karşılık olarak Lordr Harding of Petherton asillik unvanile Haşmetlû Kraliçe II. Elizebeth tarafından mükâfatlandırılmıştır.

1955 yazında, arkadaşım Elçi Şefkati İstinyeli ile beraber Kıbrıs’a gittiğimiz zaman oradaki soydaşlarımız bizi adanın muhtelif bölgelerinde gezdirirlerken adada öyle şımarık hareketler görmüştük ki, pek yakında ve bu sâkin Akdeniz cennetinde kızıl bir cehennemin alev saçacağını keşfetmek

bizim için hiç de güç olmamıştı. Bu keşfe bir keramet vasfı vermek fazla idi. Çünkü ENOSİS yazılı duvarlar ve bu duvarlar arasında uğuldayan homurtular, yakın geleceği apacık haber veriyordu. O zamanki İngiliz Vali, yıllanmış sömürgecilik geleneğini temsil eden, tazıya tut, tavşana kaç diyen cinsten bir müstemleke memuru görünüyordu. Bu görünüş, aldığı, daha doğrusu almadığı tedbirlerden belli oluyordu.

Nihayet, biz oradan ayrıldıktan biraz sonra korkutma silâhları patladı. Aslan gibi İngiliz delikanlılarının cansız cesedleri Kıbrıs sokaklarında yere serilmeye başladı. Tepkisi ağır olan İngiliz hükûmeti, kararlı bir hareketle seçkin bir askerini, Lord Harding'i Vali tayin etti. Asker vali, aldığı silâhlı tedbirlerle 1957 Martında korkutma hareketinin elebaşısı Albay Grivas'a "pes!" dedirtti. Bu, mütareke idi. Fakat ne de olsa korkutmacılar sinmiş bulunuyorlardı. Zaten koca Alınan ordusu ile dövüşmesini bilen kumandanlardan biri Kıbrısta Vali olur da İngilizler bu bir avuç âsiyi yüzde yüz tenkil etmez olurlar mıydı? O âsiler ki, dört yanı su ile çevrilmiş bir adanın dağlarına gizlenmişlerdi, koskoca İngiltere hükûmeti, bunları tam temizlemekten âciz kalabilir miydi? Anlaşılan, İngiliz hükûmeti, her nedense, bu korkutma hareketinin büsbütün bitmesini istemiyordu.

Kıbrıs hikâyesinin benim tarafımdan anlatılacak kısmını burada bitiriyorum. Şimdi Lord Harding'in "Kıbrıs Faciası: 3 başlı muamma" başlıklı ve Life dergisinde çıkan yazısından parçalar alıp bu husustaki düşüncelerini nakledeceğim.

Sayın Lord, olayın ve kendi tayin edildiği zamanın bir tablosunu verdikten ve 1946 nüfus sayımının rakamlarını zikrettikten sonra "Türklerle Rumların bütün ada şehir ve köylerinde az çok eşit nisbette yayıldıklarını" söylüyor. Kıbrısın stratejik önemini salâhiyetle teşrih ediyor. Şimdi meselenin can noktasına geliyoruz. O da ada Rumlarının korkutma hareketine kadar sükûnetini muhafaza etmiş olan Türklerin bundan sonra seslerini yükseltmelerindeki sebebi izahtadır. Sayın Lord diyor ki:

"Kıbrıs Rumlarının başvurdukları korkutma usulleri ışığında Türkler; ada, Kıbrıs Rumlarının söz sahibi olacağı bir idare altında bulunduğu taktirde Kıbrıstaki Türklerin yaşamâ şartlarının tehlikeye düşeceğinden şüphe ediyorlar. Türklerin durumunun dikleşmesi, Yunanlılarla Kıbrıs Rumlarının iddialarını belirtirken başvurdukları şiddet usullerinin bir neticesidir. İngilizlerin, iki topluluğu birbirine katmak için Türk muhalefetini kışkırttıkları yolunda yapılan imâ, gerçeğe uymamaktadır."

Burada biraz duralım: Lordun bu savunuş tarzından şu anlaşılıyor ki, (kimler tarafından yapılmışsa!) İngilizlere "Türklerin seslerini yükseltmelerini siz teşvik ediyorsunuz. Yoksa onlar, gık demeden eskisi gibi oturlardı!" denilmiştir. Evet, böyle bir imâ, Lord'un dediği gibi gerçeğe hiç bir suretle uygun değildir. Türkler, velev yabancı bir devlete dahi olsa durup dururken isyan etmezler, umumî âhengi bozacak hareketlere girmeyi sevmezler. Bu, doğrudur!

Yapılınış haksızlıklara durgun duruşlarını mahşer sabahına kadar sürdürecektik derecede de sabırlarını ve tevekküllerini soysuzlaştırmazlar. Bu günkü ada idaresi başında bulunanlar, Türkleri baş kaldırmaya teşvik etmekten geçtik, haklı olarak ve silâhsız bir halde kalkan başlarını sırasında vücudlarından ayırıcı tedbirlere bile başvurumaktan çekinmediler. Son tenkil olayları bunu göstermedi mi? Şu halde bu imâ, Türklerle hiç bir suretle müsaid davranmamayı ihtardan başka ne manaya gelir?

Sayın Lordun bu şahadeti ise tarih için kıymetli bir vesikadır:

“Şu gayeyi gözeterik Piskopos Makarios ile görüşmeler yaptım. Bunlar, beş ay sürdü. Adada hukuk ve nizamın tekrar yerleşmesi ve benimle işbirliği yapması için onu ikna etmeğe çalıştım. Muvaffak olamadım. 1956 Şubatında bu yoldaki bütün ümitlerim suya düşmüştü.”

Bu satırları okuyup da hayrete düşmek imkânsız. Makarios'un ne düşündüğünü anlamak için sayın Lord gibi zeki, olgun bir askerin ve yetişkin bir devlet adamının beş ayını nafîle yere harcamasına üzülmemek ve şaşmamak elden gelmiyor. Bu gayret de gösteriyor ki mesele, adada barışın ve sükûnun kurulması değil, adanın Yunanistana toptan ilhakıdır. Halbuki hâlâ sayın Lord, saf yürekle barışı sağlayacak bir hal şekline varmak için makalesini bitirirken şu üç şartı teklif etmekten kendini alamıyor:

1 — Kıbrıstaki korkutma hareketlerine kesin olarak son vermeli,

2 — İngiltere, Türkiye Yunanistan hükûmetleri Kıbrıs davasının milletlerarası mahiyetini kabul etmeli,

3 — İngiliz hükûmetile adadaki toplulukların temsilcileri anayasa üzerinde anlaşmalı.

Kısaca bu üç şartın mahiyetini çözmeğe çalışalım: Birinci şart, ancak İngiltere hükûmetinin elile gerçekleştirilir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi istediği takdirde bu dilek yerine getirilebilir. Şu halde bu şartın tahakkuk edememesinden sorumlu, herhalde Türkler değildir. İkinci şart: Yüzde yetmiş, bugün için gerçekleşmiştir. Böyle bir hal yoluna girmek istemiyen, yalnız Yunan hükûmetidir. Çünkü adanın, bütünüle Yunanistana ilhakını istiyor. Kabul eder görüneceği tedbirler, ancak ilhakı sağlamaya kademe olabilecek tedbirlerdir, Böyle olunca üçüncü şart, kendiliğinden suya düşmüş olmuyor mu? Bu meselede çok zaman tekrar ettiğimiz gibi, adada iki topluluk yok, iki millet vardır; Türkler ve Yunanlılar. Şu halde adadaki toplulukların temsilcileri demek, Türklerin ve Yunanlıların hükûmetlerindeki söz sahibi devlet adamları demektir.

Kıbrıs meselesi, sayın Lordun dediği gibi, bize, üç başlı bir muamma olarak görünmüyor. Ortadoğu savunması ve NATO güney cephesi bakımından Kıbrıs mühim bir üstür. Türklerin de açık olarak mukadderini bağladığı Garb demokrasilerinin hayatî noktalarından biridir. Adaya kanca takıp Pire'ye çekmekten başka hiçbir düşünceye rıza göstermeyenler bulundukça bu müzmin durum devam edecektir. Kancayı takmak hüner değil, onu hareket ettirebile-

cek kudrete de sahip olmak lâzımdır. Milletler için sade içinde yaşanan günleri düşünmekle kalmayıp ilerideki ihtimalleri hesaplayacak devlet adamlarına malik oluş, bütün insanlık için başlıbaşına bir saadet olacaktır. Yunanlı dostlarımızın yenilenen genel seçimlerinde bu vasıftaki vatandaşlarına iktidar imkânını vermelerini temenni ederiz. Bu kadar açık bir meseleyi Kıbrısta yeniden EOKA'nın bombaları etrafa ateş saçmaya başladığı şu sıralarda mumamma gibi görüp göstermeye ne lüzum vardır?*

İNGİLİZ'DE DİN

İngiliz için din, ferdin ruhunda bir iman, toplum içinde sadece sosyal bir kurumdur. Dinin her şekli, zıt mezheplerde de millîleşmiş, tamamen İngiliz olmuştur. Dinin bu hür, bağımsız ve tecavüz etmez duruma gelmesi ve getirilmesi, kolayca varılmış bir netice değildir. İngiliz tarihi, mezhep ayrılığından çıkmış kanlı savaflara çok defa sahne olmuştur. Din sebeбіle taçlar, tahtlar devrilmiş; kafalar kesilmiş, hür düşünceli insanlar bu uğurda canlarını vermişlerdir. Fakat İngiliz'in pratik ruhu, bu ifratları

* Bu siyasi mahiyetteki yazılarını buraya alışıını, Türk-İngiliz münasebetleri dolayısıyla İngiliz mizacını ve davranışını göstermiye yaramasındandır. Bilmelidir ki, İngiliz, inatçı olduğu kadar da esnektir.

yavaş yavaş temizlemiş; o mutaassıp günlerden ancak İngiliz tacına din ululuğu bir unvan, başpiskoposa hanedanın evlenme işlerine karışma gibi yetkiler kalmıştır. Yapılan, bildiğimiz sert tepkiler bunu da yola koyacaktır.

Londra intibalarını anlatan güzel bir yazısından Cahid Tanyol İngilizlerin dini hakkında* şunları söylüyor ki, buraya onların bir kısmını alacağım

“Londra’da beni şaşırtan ve en çok düşündüren, iki büyük kiliseyi gezmem oldu. Bunlardan biri; meşhur St. Paul Cathedral, diğeri Westminster Cathedral’dir. Bu iki kilisede Hristiyanlığın iki ayrı anlayışı konuşuyordu. İnsan bu kiliseleri görünce, Hristiyanlığın sosyal mizaca uyarak nasıl büyük değişmelere uğradığını kesin olarak anlıyor. Bu fark sadece her iki kilisenin mimarî üslûbuna hâkim olan havadan gelmiyor. Hayır, onlarda iki ayrı düşünce, iki ayrı dünya ve hayat anlayışı var. Bu binalardan biri, Westminster Cathedral, katolik; diğeri St. Paul Cathedral, Anglikan klisesi idi. İngiliz siyasî ve içtimâî tarihi az çok bu iki kilisede mücadelesinin son şeklini almıştır, denilebilir.

St. Paul klisesi, İngiliz cemaatinin bütün hususiyetlerini aksettiren bir kitaba benziyor. Orada İngiliz tarihini, İngiliz geleneklerini, İngiliz hayat anlayışını, adalet, hür-

* Cumhuriyet. 18 Mayıs 1958

riyet, demokrasi ve devlet görüşünü hissedilir bir şekilde kavırıyoruz. Bu heybetli bina, mâbedden ziyade bir Panteon'a benziyor. Hattâ o kadar ki, St. Paul kilisesinde esen lâik ve dünyevî havayı insan Paris'in meşhur Panteon'unda dahi hissedemez. Fransız Panteon'u insana, Fransa ihtilâl ve siyasî tarihinin, Fransız kültürünün tamamlanmamış bir manzarasını verir. Fransız ruhunu, Fransız cemiyetinin karakteristiğini orada bulmak ve hissetmek güçtür. Halbuki, St. Paul kilisesinde, İngiliz ırkının kendisini buluyoruz. Mâbedi, İngiliz tarihine hizmet etmiş büyük kumandanların, devlet adamlarının heykelleri, mezarları dolduruyor. Duvarlara, mermerlere işlenmiş kabartmalarda İngiltere'nin siyasî ve içtimaî macerası, İsâ, Meryem ve Havariyyuna aid menkibelerin yerine geçmiştir.

Gözlerim, etrafta her Hristiyan mâbedinin tabîî sâkini olan İsâ ve Meryem tasvirlerini aradı. Onları, mütevazı ve mazlum tavırlarile mihraba sığınmış buldum. İsâ ve Meryem sanki mâbedin içinde küçük bir hücreye itilivermişlerdi.

St. Paul kilisesinin giriş kapısına açılan meydanda kraliçe Viktorya'nın genç ve güzel bir heykeli var. Bu heykel bana, mihrabda gördüğüm Meryem'in İngiliz tahrına kurulmuş taçlı bir hayaleti gibi geldi; ve sanki o, Anglo-Sakson ırkının ilk barbar karakterile saf ve iptidâî Hristiyanlığı birleştiriyordu.

St. Paul kilisesini gezdikten sonra oradan, bir Katolik kilisesi olan Westminster'e gittim. Mâbedin kapısından girer girmez dünyadan ahrete atlanmış gibi oldum. Beni, çarınhta çıplak ve mazlûm tavırlı İsâ karşıladı. Duvarlar İsâ, Meryem Havarilerinin maceralarile dolu. Dua hücreleri, şamdanlarda yanan mumlar ve loş aydınlık içinde rahib ve rahibe yüzleri, duvarlardaki aziz ve azize kabartmalarından sıyrılarak aramızda dolaşıyor sandım.

Bu iki kilise İngiliz adalarına gelip yerleşen, aralarında ihtilâf ve kavga eksik olınayan iki nevi Hristiyanlığı temsil ediyordu. Birisi, kendisini cemiyete bir din olarak empoze ediyor; diğeri, onun mizacına karışıyordu.

Gerçekten de İngiliz cemiyeti gerek Hristiyanlığı ve gerekse eski Yunan--Roma kültürünü kendi mizacının süzgecinden geçirmiş ve bambaşka bir medeniyet terkiibi meydana getirmiştir. İngiliz adalarına gerek Avrupalı gerekse diğerk kıtalardan gelen yabancıların, kendilerini alışık olmadıkları bir dünyada hissetmeleri bundandır. İngiliz adalarında, siyasî mücadeleden fazla, din ve mezheb kavgası kızgın ve şiddetli olmuştur. O kadar ki, mezheb mücadelesini, çoğu siyasî mücadeleden ayırmak güçtür. Roma kültürü içinde hususî bir terkibe kavuşan Lâtin kilisesi İngiliz ırkının mizacına uymadığından iptidaî Hristiyanlıkla --Katolik kilisesinin bütün baskısına rağmen-- payen Yunan Roma kültürü bu atılğan ve mace-racı ırkın hususiyetlerle birleşerek yeni bir din ırk

terkibi meydana getirmiş. Bunun tarihî ve fikrî macerasını kavramadan İngiliz medeniyetini anlamak güçtür.

Buna sebep, İngiltere’de dinî reformlar bir ruhban sınıfının mizacına göre değil, içtimaî mizaca göre tadilâta uğramıştır. Halkın dinî duyguları ruhban sınıfının dinî düşüncelerini ayarlayan bir ölçü vazifesi görmüştür. Ruhban sınıfı, bütün imtiyazlarına rağmen, kendisini halktan ayırmamış, katı ve fanatik bir sınıf teşkil etmemiştir; İngiliz cemiyetinin eğitim ve öğretiminde büyük bir rol oynamıştır.”

Görölmüştür ki “Mektuplara Başlarken” işaret ettiğimiz bir mühim noktaya geliyoruz. O da şudur: Semavî bir din olan Hıristiyanlıkla bu dinlerden önceki payen Yunan ve Lâtin medeniyetlerinin türlü zamanlarda türlü mücadeleler neticesinde millî bir kültürde bağdaşmasıdır. Bunu yapmayı İngilizler başarmışlardır. İngiltere’de toplum içinde ne varsa, İngiliz’dir; din de böyle!.

Millî mücadeleden sonraki Atatürk Devrimleri içinde Türk toplumu işte bu kültür bağımsızlığı savaşını yapmaktadır. Dil de, Din de, Türk olmak, millî olmak için gerçek Devrimci aydınlarla eskiye bağlı, millî bilince henüz erememiş geri unsurlar arasındaki mücadelenin konusu olmakta devam ediyor. Geç kalınmış olmakla beraber alınan mesafeler geçirilen zamanın kısalığı gözönüne getirilirse, çok büyüktür. İngiltere’nin din durumu bu bakımdan bizim için ibret verici, feyizli bir örnektir.

MEKTUPLARI BİTİRİRKEN

MEKTUPLARI BİTİRİRKEN

A tatürk devrinde ve onun fikir ve devrimleri içinde yetişmiş, altmışını bulmuş bir Türk politika adamı olarak, türlü vasıfta ve çeşitli durumda inünasebette bulunduğum İngilizler için, bundan önceki sahifeler okunduktan sonra edinilecek hüküm, ancak bu yazıları yazanda kendilerine karşı beslenmiş bir sempati olduğu merkezinde bulunabilir sanırım. Aksi bir görüş, hem o yazıları, hem de onları yazanı anlamamak olur. Fakat hiç kimseden istenmiyeceği gibi benden de beklenmiyecek olan bir cihet varsa o da kendi milletimden daha çok, velev İngillizler de olsa, başka bir milleti sevmemdir. Herhangi bir mübalâgalı gösteri yapmaya ihtiyaç duymadan vatanperver ve çok milliyetsever olan İngilizlerin, bilhassa onların, bendeki bu açıklanmış duyarlığı samimî ve tabiî karşılıyacaklarından şüphe etmem. Bundan sonraki satırların bu ruh hali içinde yazılmış olacağını, her okuyucumun, bilhassa İngilizlerin takdir edeceklerine emin olmak isterim.

Din ayrılığı bugüne kadar Müslüman bizimle, Garplı Hristiyan milletler arasına siyah bir perde çekmiştir. Bunu,

her iki taraf, mertce itiraf etmelidir. Kanlı taassup devrinin, Allaha şükür, geçmiş olmasına rağmen, bu menfi izlerin arta kalmışları bizden çok, onlarda yaşamaktadır. Onlarda bizden ziyadedir; çünkü onlar, bizimkilerden daha pek çok okurlar ve bu eski, yıllanmış nefret duygularını tozlu sahifelerde tazelerler. Bu kaynaklardan birini-bizimkilere bir örnek, İngiliz dostlarıma bir hâtıra olarak - buraya nakledeceğim. Beşinci baskısı 1638 de yapılmış olan bu kitabın adı "Türklerin Umumî Tarihi" dir. Yazarı, Oxford Üniversitesinde Lincoln Kolejinde Fellow olan Richard Knolles'dur. Kitap, 'Hristiyan dininin koruyucusu, İngiltere, İskoçya, Faransa ve İrlanda'nın Kralı Haşmetli James'e ithaf edilmiştir.

İngiliz müverrih, Türkleri şöyle anlatır

"Bugün dünyayı titreten Türklerin muhteşem İmparatorluğunun gayet yoksul bir şekilde başlamış olmasından daha şaşılacak bir şey olamaz. Bu başlayış o kadar zayıf, o kadar belirsiz ki, bunu kendi aralarında da bilen yoktur. Onların en iyi tarihçileri bile bu hususta karar verememişlerdir. Bu barbar millet, dünyanın büyük bir kısmını yöneten bu ulus, acaba hangi kaynaktan bugünkü durumuna erişmiştir? Bazıları onların çıkışlarını Trovalılar olarak gösterirler. Çünkü Turci (Turki) klimesiyle Teucri (Tökri) kelimesi arasındaki benzerliğe kapılırlar ve bilmem neden Turci ve Turc kelimesinin Teucri kelimesinden galat olduğunu söylerler. Çünkü Teucri kelimesi Trovalılara verilen bir isimdir. Aynı zamanda Türkler, uzun müddetten beri Küçük Asya'da otururlar ki, Trova şehri bu yerde bulunur."

Müellif, 1610 da yazdığı Başlangıçta da Hıristiyanlara Türkler hakkında fikir vermek ve onların Şarkta kiliseye yaptıklarını anlatmak istediğini açıkladıktan sonra şunları söylüyor ki, dediklerini sabırla ve soğuk kanlılıkla okumalıyız:

“Zaman zaman şeytan, Allahın kilisesi üzerine böyle felâketler getirmiş ve onun mukaddes adını bir müddet için karartmıştır. Bu adı en fazla karartan, yalancı peygamber Muhammed'dir. O, meş'um bir saatte insanları felâkete sürüklemek için doğmuştur. Bir küfür olan şeriatini evvelâ Arabistan'da yaymaya başlamış ve ondan sonra dünyanın her tarafına kökünü salmıştır. Kendisinden sonra da bu dini halifeler yaymışlardır. Fakat İslâm monarşisinin birliği yavaş yavaş dağılmış, bir çok sultanlıklara ayrılmıştır. Zamanla kuveti azalmış, Garp Kıralları için tehlike de hafiflemiştir. Çünkü bu baş şeytanın yavruları Avrupa'dan kovulmuş, yalnız babalarımızın hatırladığına göre İspanya'nın bir kısmında kalmıştı. Oradan da çok şükür atılmışlardır. Fakat bugün Asya'da ve Afrika'da Hıristiyanlardan alınmış bir çok araziye sahiptirler. Muhammedîliği yayanlardan biri de Türklerdir. Karanlık ve korkuç millet. Öyle bir millet ki, önce onu tanıyan yoktu. Bu millet haşin ve cesurdur. Cesaretleriyle evvelâ İran'ı elde ettiler. 170 sene sonra Tatarlar tarafından atıldılar. Oradan Küçük Asya'ya geçtiler ve Şark'taki Hıristiyan prenslerinin aralarındaki anlaşmazlıktan istifade ederek, kaybettikleri araziye tekrar aldılar. Kilikya'daki Ikonyum'da hükümdarlıklarını kurdular. Şimdi

buraya Karamanya denir. Bu millet, Tatarlara kaptırdıkları toprakları Hristiyanlardan almıya çalışmıştır. Fakat Türklerin bu devleti de parçalanmıştır. Bitinya Türkleri arasında Uğuz kabilesinden Osman isminde biri çıkmıştır. Bu, büyük ruhlu ve cesur bir adamdı. Yavaş yavaş memleketini büyütmüş ve Asya'nın o tarafındaki kadınlaşmış Hristiyanların zayıflığından faydalanarak bir Romulus gibi Sultan adını almıştır. Kendisine kudretli Türk İmparatorluğunun kurucusu denir ve kurduğu hanedan, şimdi tahtında oturan Ahmed'e kadar devam etmiştir. İşte böyle bir millet, mutevazi bir başlangıçtan dünyayı titreten bir devlet haline gelmiştir. Şimdi idaresi altında Asya'da, Avrupa'da, Afrika'da bir çok hükümdarlıklar vardır. Bu devletin kudreti ve ihtişamı o kadar büyüktür ki, dünyanın diğer kırıllıklarını tahrip ile tehdit etmektedir. Bu millet büyük Yunan İmparatorluğunu, meşhur Makedonya, Peloponez'i, Epir'i, Bulgaristan'ı, Bosna'yı, Ermenistan'ı, Kıbrıs'ı, Suriye, Mısır ve Hindistan'ı, Tunus, Cezayir, Midye ve Mezopotamya'yı elinde tutmaktadır. Aynı zamanda Macaristan'nın, Acemistan'ın büyük parçalarını elinde tutar. İşte Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundaki küçüklüğü gözönünde tutarsanız dünyada insanı bundan daha çok şaşırtacak daha garip bir şey bulamazsınız. Bu imparatorluk mütemadi muvaffakiyetlerinin şarabından sarhoş olmuştur. Cihanın geri kalan kısmına istihfafla bakmaktadır. Kan ve harpten başka hiç bir şey düşünmemektedir. Bu milleti dünyanın

uçlarındaki sınırlardan başka hiç bir kuvvet tutamaz. Bu millet, güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafa hâkim olmak istemektedir. Bunun sebebi pek mütenevvi ve teessüfe şayandır. Onun için benim bunları incelemeye kalkmam bir çılgınlıktı. Fakat bazı sebepler o kadar açıktı ki, kör dünya, sanki bunları değişmez bir bilgi gibi kabul ediyordu. İşte ben, bunların aslını meydana koymaya karar verdim.,,

Yıkını ve çöküm devrine girdiği halde Osmanlı İmparatorluğunun ve Türklerin o zamanki Garplıların yüreğine sindirdiği korku ve bu korkunun uyandırdığı nefret, bu satırlardan sarahatle okunmaktadır. Bunu Türkler bilmeli, halâ böyle düşünen Garplılar da Türklerin bu eski mutassıp ve çoğu haksız kanaatlerden haberdar olduklarını da takdir etmelidirler. Böyle olunca her iki taraf, bu peşin hükümlerden ve hakaretli anıslardan rahatca kendini sıyrabilir. 1610 dan 1638 e kadar İngiltere’de beş defa basılma imkânını bulan bu koca kitap, o zamandan beri ne kadar çok okunmuştur, bu da unutulmamalı.

Şimdi gelelim bizimkilerin İngilizleri görüşüne. XVII. Asrın ikinci yarısında yaşamış olan müverrih Naima, meşhur tarihinin beşinci cildinde H. 1060 (1650) olayları arasında Şeyhülislâm Bahaî Efendinin azli ve Kara Çelebi-zade Aziz Efendi’nin nasbı hâdisesini tafsil eder ve der ki

“Çün efrenc taifesi balyosları devlet adamlarına mal bezletmekle her istediklerine müsaadeden bu vakitlerde

uzak olmayıp mel'unların, hususâ İngiltere balyoslarının yağını sızdırmak mukarrer idi. Eski ahitnameye mugayir, arzularınca, nice maddeleri ahitnamelerine ilâve ve yenisini ihdas ederlermiş. Bu esnada İngilterelulerden birinin İzmir'de İngiltere balyosunda iki yük akçe dâvası olup İzmir kadısı Haşimî-zade Balyosu izhar ve dâvayı takrir ettikte balyos ahitname çıkarıp "Sen, Efendi, bu dâvayı dinlemiye memur değilsin» deyu huşunetle inat eyledi. Ahitnameye nazar ettiler. Vakıa yazılı olan bu ki İngilterelulerden birinin yine İngilterelulerden biriyle iki yüz akçeden az dâvası oldukça bunda İslâm kadıları fasl eyleye, eğer iki yüz akçeden ziyade olursa bunda dinlemeyüp İngiliz memleketine havale oluna denilmiş. Ahitnamede böyle münderiş. Fakat Balyosun makul ile söylemeyüp huşunet izhar ettiğinden kadı müteellim olup "Bre melûn, şer'i şerif muktezası üzere niçin dinlemem" deyüp cebren dinlemek kasedettikte Balyos mahkeme hizmetcilerini silk'p çıkıp mekânına gitmiş. Haşimî-zade'de hükûmet şerefi ve şeriat muktezası gayret ve hamiyet cem olup menhus konsolosun padişah emrine muhalif düşmanlara sefinelerle buğday alıverdiğinden nice kötülüklerine vakıf olmuş idi, Şeyhülislâma mektup yazıp bu cümleyi bildirdi. Şeyhülislâm dahi arzını vezîre (Melek Ahmet Paşa) gönderüp "Balyosu muaheze ve konsolosu azl ve ref ettiresiz." deyu haber gönderdi. Veziriazamın evvel-den hatır kırıklığı ve içinde gizli kedûreti vardı. "Bu mahzurlu emri yine kendusuna teklif edelim, hiddet edüp bir

iş çıkarır.” deyu hilekârlık arz ve mektubu yine mollaya gönderüp “Bizim işimiz çoktur. Lûtfedüp bu kaziyede halin muktezası neyi icabederse temşiyet icrasına kenduler tekayyüd buyursunlar” dedikte gayret-i İslâmiye galebe edüp “Bu nasıl sözdür? Şer’an lâzım gelen umûru temşiyetten yüz çevirme ne demektir?” diyerek adam gönderüp Galata’dan İngiliz Balosunu huzuruna getirtüp İzmir’de olan konsolosun kötülüklerini zikredüp “Elbette o melûnu kaldırmak gereksün,, deyu ibram buyurdular. İngiltere taifesi alış verişte ve işlerinde sözleri üzerinde durur ve baş kesdürürler; sözünden dönmecz, inatçı oldukları gibi işlerinde ve beyanlarında sertlik tabiatları muktezası olmağın Molla cenaplarına huşunetle cevap verüp “Anı Kırılımız dikmiştir, ben kaldırmaya kudretli değilim,, dedikte Molla Hazretleri ateş olup “Bre dinsiz melûn, siz ne gûne inatçı geçinürsünüz ki, daima din ve devlete hiyanetten hâli değölsünüz. Venedik kâfirine niçin kalyonlar ve imdatlar virürsüz? Sizin fesatlarınız bilinmedi mi zan edersiniz?” deyü buyurdukta melûn inkâr etmeyüp “Bizden her kim kalyon ve soldat (asker) isterse kira ile virtirüz. Sizde isterseniz virürtiz. Bununla ahitnamemiz bozulmaz.” deyu cevab-ı nâsevab verdi. Molla hazretleri gazaba gelüp “Götürün şu melûnu Paşa’ya, hapis etsin.” dedikte “Efendi, sen beni hapse kadir ve memur değilsün” deyüp haddinden fazla inat ve huşunet izhar ettikte Molla’nın iradesi elden gidüp “Bre kaldırın şu melûnu” deyüp hademeler Balyosun

yakasına yapışıp yumruk urarak ahura götürüp hapis ettiklerinden sonra Balyos Paşa'ya haber gönderip "Elbette bu melûnu kaleye göndersün." dedikte Balyos maiyetini ağalara ve Paşa'ya gönderup serbest bırakılmasını rica eyledi."

Yeniçeri ağalarının mütalâası da bu merkezde idi:

"Bu kadar senedir ki Venedik dedikleri bir balıkçı kâfiriyle muhasana olunup bunca mal ve can telef olup henüz gereği gibi galebe ve hakkından gelinmek müyesser olmamıştır. İngiltere Kırallı, hud Frengistan mulûküntin büyüklerinden mal ve asker sahibi ve gemiler ve harp alâtından çok şeye malik Kıraldır ki eğer müsaleme olunmaz ise büyük kötülöklere ve mazarratlara kudretlidir. Anınla sulhu bozup asker-i İslâma yeni iş açmak münasip midir?,"

Görölüyor ki, gerek İzmir kadısı Haşimî-zade, gerek Şeyhülislâm Bahaî Efendi, hiddetlerine mağlup olarak konsolos ve bilhassa İngiliz Sefiri hakkında yersiz ve lüzumsuz hakaretlerde bulunmuşlar, fakat devletin diğer mevki sahipleri bunu tasvip etmemişlerdir. Hele müverrihimizin ve ocak ağalarının Şeyhülislâma gönderdikleri adam ağzından ifade ettikleri mütalâalar, İngiltere ve İngilizler hakkında çok müsaittir. Olay, bu meseleden dolayı devrinin en mühim bir din adamı olan Şeyhülislâm Bahaî Efendinin makamından düşürölmesiyle biter.

Knolles ile Naimâ'nın tarihleri karşılaştırılacak olursa iki tarafın ancak din bakımından birbirine kâfir ve melûn

dedikleri, onun haricinde İngiliz müverrihinin Türklerin kudretlerini, Türk müverrihinin de İngilizlerin medeniyetlerini kemaliyle takdir ettikleri görülmür. Şu halde dinî taassup ne kadar ruhlardan silinirse insanî hakikatler karşılıklı olarak o kadar kendini açığa vuracak demektir. Bu bakımdan Cumhuriyet devri, Türkleri ciddî olarak hür düşünceye alıştırmıştır. Bilhassa siyasî münasebetler sahâsında bu anlayış, bütün kuvvetiyle kendini göstermiştir.

1908 Meşrutiyetinin ilânında İngiliz Büyük Elçisinin arabasını muhabbet eseri olarak elleriyle tutup çeken Türkler, kısa zaman sonra Mütareke devrinde işgal İngilizinin insaniyete uymaz hareketlerini gördükleri zaman hazin bir hayal kırıklığına uğramışlardı. İstiklâl Savaşı sıralarında düşmanımızı desteklemelerine rağmen zaferden sonraki zamanda Atatürk, bütün bu menfi hisleri bir tarafa bırakarak İngilizlerle anlaşma yolunu tuttu. Bunun ilk misali, 1926 da Musul meselesinin dostca halledilmesidir. 1 Mart 1930 da yapılan ticaret ve seyr-i sefain mukavelesi, 22 Haziran 1930 da Lausanne muahedesinin 71. maddesine ait anlaşma, 28 Kasım 1931 de yapılan Adlî Müzaheret mukavelesi zikredilebilir. Asıl mühim olan hâdise, Türk-İngiliz siyasî münasebetlerinde tecavüze karşı birlikte cephe alış, 1936 da olmuştur. Bu yıldadır ki, İtalya'nın Habeşistan'a karşı taarruzu üzerine İngiltere'nin teşebbüsü ile Milletler Cemiyetinin kararlaştırdığı sansksiyonlara katılmıştık. O zaman İngiltere, Akdeniz'de bir İtalyan tecavüzüne karşı

bizimle işbirliği yapmayı teklif etmişti. Bunu kabul ettik, O kadar ki, Atatürk, bu ihtiyaç ortadan kalktıktan sonra da tek taraflı olarak İngiltere'nin yanında kalacağını İngiltere hükûmetine bildirmekten çekinmedi.

İkinci Dünya Harbine kadar bu münasebetler devam etmiştir. İtalya'nın Arnavutluğa tecavüzünde Akdeniz'deki durumu muhafaza için Yunanistan'a garanti veren İngiltere hükûmeti, bu hususta bu garantiye bizim de girip girmeyeceğimizi sormuştu. Yapılan müzakereler, 12 Mayıs 1939 da yayınlanan Türk-İngiliz müşterek beyannamesiyle neticelenmiştir. Bu beyanname T. B. M. Meclisinde o zamanki Başbakan Refik Saydam ve İngiltere Parlamentosunda İngiltere Başbakanı Chamberlain tarafından okunmuştur. Bununla iki devlet arasında dostluk, artık ittifak yoluna girmiş bulunuyordu. Bundan sonra 19 Ekim 1939 da Türk-İngiliz karşılıklı yardım muahedesi yapıldı. Bu muahede Türk dış siyasetinin dayandığı en önemli belgelerden biridir. Türkiye Cumhuriyeti, İngiltere devletiyle tecavüze karşı işbirliği yapmıştı. İkinci Dünya Harbi patlamış, Almanya'nın ilk ağızda yürekleri korku ile dolduran saldırgan ve kudretli durumu karşısında pek çok devletler yılmış bulunurken bizim, her şeye rağmen İngiltere ile bir ittifak muahedesi yapmamız, alâkalı devletçe takdir edilmeye değer bir hareket olmuştur. Muahedenin bizim için tarafsızlığı bozma bakımından memleket içinde bazı tenkidlere uğraması ve hükûmetin ihtiyatsızlıkla suçlandırılması da o zaman bu işe cesaret

eden müteşebbis devlet adamlarının tehlikeleri göze alarak, uzağı görüp bu anlaşmayı yaptıklarına delâlet eder. Bu ittifak, hele 1940 da düşman karşısında yapayalnız kalmış İngiltere yanından ayrılmamak suretiyle Türklerin sözlerine sadık olduklarını gösterme bakımından İkinci Dünya Harbi devamınca çetin bir imtihandan geçmiştir. Adana ve Kahire mülâkatları Türk-İngiliz devlet adamları arasında görüş karşılaştırılmasını mümkün kılmış ve neticede 1944 Ağustosunda Türk devleti tarafından Almanya ile siyâsî münasebetler kesilmiş, 1945 Şubatında da Almanya ve Japonya'ya harb ilân edilmiştir. Türkler, İkinci Dünya Harbi içinde bu ittifak ile Almanlara Güney yollarını kapamış, böylece Suriye, Irak, hattâ Hindistan'ı korumuş, İngilizlerin Afrika Kuzeyini emniyetle temizlemelerini sağlamıştır. Diğer bir yönden de Almanların Kafkasya'ya kadar uzanan zaferlerinin bu bölgede fazla müessir olmamasında bu ittifak, tesirli olmuştur. Almanların, Stalingrat önüne muvaffakiyetle geldikleri sıralarda Türk hükûmetine yaptıkları vaatler ve sağlamak istedikleri arazi menfaatlerine karşı Türk hükûmetinin hiç bir suretle müsait davranmaması, ittifaka sadakat ve ileriye görme bakımından mülâhazaya değer, siyâsî bir basirettir.

İkinci Dünya Harbinin bitiminden sonra fazla yakınlık göstermemekle beraber İngiltere hükûmeti dostca münasebetlerini devam ettirmiştir. 1948 Martında kurulmuş olan Kuzey Atlantik Paktına girmeyi istediğimiz zaman İngiltere'nin bizi desteklemediğini gördük. İngilizler, Orta

Doğu'da Arap devletlerini de içine alan bir siyasî topluluk vücade getirmek, bizi bunun üyesi yapmak istiyorlardı. O zaman İngiltere, Orta Doğuda şimdikinden çok daha nüfuzlu bir halde idi. İngiliz Dış Bakanlığı sözcüsünün ağzından işittiğimize göre Türkler, İngilizler için Şarklı bir millettir. Atlantik Paktında Garplılar ve demokrat Garplılar bulunabilirdi. 1948 ve 1949 yılında hükûmetlerimizin bu hususta yaptığı teşebbüsler, boşa çıktı. Fakat bizim Kore müşterek savunmasında bütün dünyaca takdir uyandıran hareketimiz ve fedakârlığımız, İkinci Dünya Harbine fiilî olarak katılmamış olmamızın da demokrat âlemde uyandırdığı iğbirari, hiç değilse kayıtsızlığı bertaraf etti. Amerika'nın arzusu da buna ilâve olunca 1951 Eylülünde Ottawa'da toplanan Nato konseyinde Türkiye ve Yunanistan topraklarının da Paktın savunacağı bölgelere katılması prensip olarak kabul edildi. 22 Ekim 1951 de Nato'ya girmemizi sağlayan protokol, ilgili devletlerce imza olunmuştur. İngilizlerin bizi Nato'ya almayarak bizimle kurmayı düşündükleri Şarklı devletler topluluğu, Bağdat Paktı ile kısmen gerçekleşmiştir. Şimdiki halde her iki devletin siyasî münasebetleri, Kıbrıs meselesine bağlı bir durum almıştır. Bu meselenin kanlı safhasına bakıp işi fazla müzminleştirmek, en ziyade İngilizlerin menfaati iktizasından görünüyor.

Bütün bu olayları ve yaptığımız işaretleri Son Mektubumuza alışımla, Türkleri İngilizlere, İngilizleri Türklere tanıtmaya arzusundan gelmektedir. Karşılıklı tanıma, her

iki milletin hayrına olacaktır kanaati olmasa işi tatlıya bağlayıp geçerdik. Büyük bir insan topluluğu ve politik, ekonomik muhteşem bir makine olan İngiltere, elbette bu eksik ve toplu bilgilerle tanınamaz. Konumuz, o kadar etraflı ve girdisi çıktısı çok bir bütündür. Yalnız politik organlarının teşekkülünü burada bir misal olarak zikredeceğim. 1955 seçimlerindeki şu rakamlara lûtfen bakınız:

		<u>%</u>
Muhafazakârlar	13 311.938	49.8
İşçi Partisi	12.405.246	46.3
Liberal Partisi	722.395	2.7
Senin Fein Partisi	152.310)	
Gal Milliyetçi Partisi	45.119)	
Komünist	33.144)	1.2
İskoç Millî Partisi	12.122)	
Muhtelif	78.490)	
	<u>26.760.754</u>	

Bu milyonlar, İngiliz Avam Kamarasına 630 sayılab göndermiştir. Lordlar Kamarasında da 870 üye vardır. Şu halde Haşmetli Kraliçenin Parlâmentosu 1.500 centilmenden mürekkeptir. Kraliçenin veya Kralın hükûmeti, bu heyete karşı sorumlu bir icra organıdır. Hepsi, ordu ve donanmasıyla, onun Tacında toplanır. Kraliçe veya Kral, Tacın sahibi olarak hükümranlık etmez, saltanatı temsil eder.

Bu muhteşem taca, incelikleri muhtelif bağlarla nelerin bağlı olduğunu da şu tablodan seyredebiliriz

A. - *Britanya Adaları, Dominyonlar, Kuzey İrlanda ve Hindistan.*

İngiltere	41.147.938	
Gal	2.596.986	
İskoçya	5.095.969	
Kuzey İrlanda	1.370.921	
Man Adası	55.213	
Manş Denizi adaları . . .	102.770	
		50.369.797

Hindistan	376.750.000	
Malta adası	313.955	
Pakistan	75.842.165	
Seylan Adası	8.103.648	
Güney Afrika	13.915.000	
Ghana	4.118.450	
Kanada	16.080.791	
Avusturalya	9.377.253	
Yeni Zelanda	2.174.062	
		557.045.121

B. - *Müstemlekeler :*

Aden	138.441
Borneo	334.141
Kıbrıs	450.114

Hong Kong	2.400.000
Malaya	4.908.086
Singapur	1.264.109
Güney Rodezya	2.408.830
Kenya	6.000.000
Mauritius Adası	559.932
Seyşel Adaları	40.419
Nijerya	31.171.000
Gambia	250.160
Sent Elen Adası	4.877
Karaib adaları Fed.nu.	2.633.670
Bahama Adaları	98.489
İng. Güyana	500.000
Falkland Adaları	2.429
Fiji Adaları	345.164

53.509.681

C. - Manda altında veya Protektoralar

Güney Batı Afrika	418.104
Rodezya ve Nuyasaland	7.260.900
Kuzey Rodezya	2.157.000
Nuyasaland Protektorası	3.266.410
İng. Güney Afrika	1.170.144

Tanganika	7.494.926	
Uganda	4.958.920	
Zanzibar	264.172	
Somaliland	600.000	
Kamerun	1.430.000	
Siera Leone	2.500.000	
Pasifik Adaları Yüksek		
Komisyonu	197.874	
Tonga	56.006	
		<u>31.674.456</u>
Toplam		<u><u>642.329.258</u></u>

Bu gördüğümüz tablonun bütününe Commonwealth derler. İngiliz gözünde onun ne olduğunu 1958 Ocak ayında Yeni Zelanda ziyaretini bitirip ayrılırken konuşan İngiltere Başbakanının ağzından dinliyebiliriz. Bu radyo demecinde Commonwealth'in muhtelif veçhelerine temas eden Mr. Macmillan, İngiliz topluluklarının Majeste Kraliçenin şahsında temsil etmekte olduğu İngiliz Tacına olan sadakat, hürmet ve muhabbetinin halen en yüksek mertebesine erişmiş bulunduğunu söyledikten sonra şöyle demiştir "Bunun uzun zaman devam etmesini niyaz ederim. Taç etrafında birbirine bağlı olan bizlere şimdi, hürriyetlerine kavuşunca kendi serbest arzuları ile Commonwealth camiasına iltihakı

seçen yeni üye memleketler de iltihak etmiş olup halen bu hür ve bağımsız milletler topluluğu eşit kardeşlik çerçevesinde muhtelif ırk, renk ve dinden birçok kıtalara ve denizlere yayılmış milletleri ihtiva etmektedir. Böyle olduğu halde ve bu milletler farklı gelenek ve farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen, bazıları müşterek miras ve müşterek sadakate ve hepsi de hür bir topluluğun aslî prensiplerine dayanan bu haklar, tam bir vahdet arz etmektedir. Bu seyahatim esnasında Commonwealth memleketlerinin ne kadar mütenevvi olduğunu gördüm. Bu tenevvünün açıkladığı gaye ve maksat birliği, üzerimde büyük bir tesir bıraktı. Her zamandan fazla kuvvetle hissediyorum ki, mazide atalarımız tarafından kurulmuş olan imparatorlukla gurur duymak hakkımız olduğu gibi istikbalin bu yeni Commonwealth'ine karşı taze bir inanç ve ümit duyabiliriz. Muhalif statülerin meydana getirdiği milletlerin kendi hür arzuları ile eşit ortaklar halinde birleştiği gittikçe genişliyen bir Commonwealth fikrinin beşerin terakki yolunda kaydettiği büyük inkişaflardan birini teşkil etmesi mümkündür. Gün gelip insanlar bu gelişme için: "Seçebildiklerinden daha iyi bir eser vücade getirdiler" diyebilirler. Zira nev'i şahsına münhasır camiamızın kuvveti, insanlığın hürriyetinin esasını teşkil eden prensip ve bilgilere olan müşterek bir inanca dayanmaktadır."

Bu demeçte İngilizin anladığı mânada bir muhafazacılığın en milliyetperver bir örneği görülmektedir. Böyle

düşünen İngilizler olduğu gibi daha başka türlü görüşleri olanlar da vardır ve bu zıt görüşte olanlar beraberce, tam karşılıklı bir güven içinde yaşarlar. Meselâ Londra'da çıkan Punch adlı meşhur mizah dergisinde, yine meşhur yazarlardan K. G. Price şöyle diyor

“İngiltere, ikinci sınıf bir devlet olmuştur. Siyaset ve iktisat alânında iyiden iyiye geriledik. Her İngiliz, davranışlarını bu yeni gerçeğe göre ayarlamalıdır.”

Ve acı bir gülüşle sözlerine devam ediyor

“Doğrusunu isterseniz tevazu da bir fazilettir. Şanlı geçmişimizi unutalım, böbürlenmeyi bırakalım, bugünkü halimize gülmekle yetinelim. Böyle davranırsak yabancılar bizi iki bakımdan sevimli bulmaya başlarlar: hem gerilediğimiz için, hem de alışılmadık bir manzarayla, yani gülen bir İngilizle karşılaştıkları için!”

Bu iki tablodan her ikisi de doğru olabilir. Bunun o kadar büyük ehemmiyeti yoktur. Ehemmiyetli olan cihet şudur ki, Macmillan politikaya girip Başbakanlığa geleceğine mizah yazılarıyla şöhret yapan bir yazar, yani Mr. Price olsaydı böyle konuşmaz; Price de kaderin sevkiyle Başbakanlık vazifesini omuzlarına alsaydı böyle kör kör parmağım gözüne uslûbiyle alaylı bir yazı yazmazdı. Macmillan bu yazıyı okuyup gülmüş, fakat acı acı gülmüştür. Price de onun nutkunu radyosundan dinlemiş, “O da gerçek durumu bilir ama ne yapsın, böyle söylemeye mecburdur.,, deyip geçmiştir.

Böyle olmuştur; çünkü, İngiltere'de mesele çıkarmaktan güç bir şey olamaz. Ve çünkü İngilizin mizacı, çıkmış meseleleri çözüp yok etmektir.

1939 ittifak muahedesiinden bir yıl sonra başlayan, İngilizlerin bize kültür sahasında yakınlık göstermeleri teşebbüsü 1941 de Türkiye'de British Council (İngiliz Kültür Heyeti) teşkilâtını kurmaları ile resmîleşmiştir. Şimdi Sudan'ın merkezi Hartum Üniversitesi rektörü olan Mr. Michael Grant, o zaman yirmi beş yaşlarında bir delikanlı idi ve bu teşkilâtı memleketimizde o kurdu. Önce Edinburgh'ta Roma Tarihi Profesörü yaptıkları ve sonra bir Üniversitenin başında görevlendirdikleri bu gençte on sekiz sene evvel böyle bir kabiliyet keşfediş, İngilizlerin adam yetiştirme hususundaki isabetlerini açıklar. Maarif Vekili sıfatıyla ben ona ve çalışma arkadaşı Lucas'a ilk defa bir baloda tesadüf etmiştim. Büyük Elçileri bana onları tanıtmıştı. Bizde halkın Almanlara sempati beslediğini ve umumî olarak İngilizlerden hoşlanmadığını apaçık söyleyerek vazifelerinin nazik, güç, fakat muvaffak oldukları takdirde her iki memleket için faydalı olacağını anlattığım zaman, ikisi de bu cüret ve samimiyeti iyi karşıladılar. Onlara elimden gelen yardımı yaptım. Bugün bu müessese, Türkiye'de İngiliz dilinin yayılmasında, İngiltere'ye öğrenci yollamada, karşılıklı sergiler açmada ve türlü kültür münasebetiyle iki milleti birbirine tanıtmada çok verimli olmuştur. Biraz sonra anlatacağım Türk - İngiliz kültür anlaşmasının tohumlarını Mr. Grant ve ondan sonra gelen kıymetli

haleflerinin dirayetli elleri atmıştır. Şimdi de Garp hattâ Şark felsefesinde incelemeleri ve kitapları olan Mr. Tomlin, bu kurumu idare etmektedir. Daha önceleri İzmir, Samsun, Mersin, Bursa ve Adana'da şubeleri vardı. Bugün yalnız Ankara'da merkezi, İstanbul'da bir şubesi bulunmaktadır. Bunları söylemekle tarihî bir vazife yapmış olduğum kanaatindeyim.

Biz de İngiltere'de bir Halk Evi açmıştık. 1945 sonundaki ziyaretimde bu Evin çok faydalı çalıştığını ve bir çok İngilizlerin ilgisini çekip buraya devam ettiklerini, dil kurslarına hayli gelenler bulunduğunu, orada Yeni Türkiye hakkında verdiğim bir konferansta dinleyicilerin çoğunu İngilizlerin teşkil ettiğini görerek sevinmiştim. Maalesef bu sevincim uzun sürmedi. Birinin yaptığını birinin bozması usulümüz, bu faydalı ve geliştirildikçe daha pek çok tesirli olacak Kurum, nasıl bir düşünce ile bilmiyorum, çalışmasını kesti. Binası, zannederim, Elçiliğe verilmiş. Kapanmasıyla yapılan hatanın, yeniden açılarak düzeltilmesini temenniye lââyık görürüm. Hele kanunlaşmış bir kültür anlaşmasının tatbikına girişileceği bu zamanda böyle bir kültür Kurumunu açmaya olan ihtiyaç, Türk hükûmetini yeni ve yapıcı tedbirler almaya götürecektir sanırım.

6997 numaralı kanunla 7 Haziran 1957 tarihinde B. M. Meclisinde kabul edilen kültür anlaşmasının metni ile mektuplarımı bitirmek istiyorum. Bununla okuyucularıma tarihî bir vesika sunmuş olduğuma inanmaktayım

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı Hükûmeti arasındaki kültür anlaşması

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Büyük Britanya ve Kuzey - İrlanda Birleşik Krallığı Hükûmeti,

Dostane mübadele ve iş birliği suretiyle, her biri kendi memleketinde, diğer memleketin fikrî, artistik ve ilmî faaliyetleriyle tarihi ve örf ve âdetleri hakkında mümkün olduğu kadar tam bir anlayış temin etmek gayesiyle bir Anlaşma akdini arzu eylediklerinden, aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır.

Madde — I.

Her Âkîd Hükûmet, kendi ülkesinde bulunan üniversiteler ve diğer eğitim müesseselerinde, öbür Âkîdın dili, edebiyatı ve tarihi ile bu memleketle alâkalı diğer mevzulara ait profesör kürsüleri, diğer öğretim görevleri, konferanslar ve kurslar ihdasını teşvik edecektir.

Madde — II.

(a) Her Âkîd Hükûmet, diğerinin ülkesinde, mahallî mevzuatın kültür enstitüleri kurulmasına mütedadîr umumi hükümlerine uymak şartıyla işbu Anlaşmanın takibettiği gayeye tahsis edilecek kültür enstitüleri kurabilir. "Kültür enstitüsü" tâbiri, kurslar, konferanslar, konserler, kütüphane kolaylıkları, filim ve plâk koleksiyonları yardımı ile bu Anlaşmanın umumi gayelerini tatbik mevkiine koyacak teşkilât veya müesseseleri içine almaktadır.

(b) Her Âkîd Hükûmet, mevzuatının müsaadesi nispetinde, tablolar ve diğer sergi eşyası, kitap, filim ve plâk gibi bu Anlaşmanın gayesinin tahakkuku için lüzumlu olan teşhizatın kendi ülkesine ithali hususunda her türlü kolaylığı gösterecektir.

(c) Her Âkîd Hükûmet, mevzuatının müsaadesi nispetinde, (a) paragrafında bahsi geçen kültür enstitülerinin faaliyeti için lüzumlu olan kütüphane teşhizatının, gramofonların, radyoların, filim projektörlerinin, kamyonetlerin ve diğer nakil vasıtalarının kendi ülkesine ithali hususunda her türlü kolaylığı gösterecektir.

Madde — III.

Âkîd ülkeler arasında, üniversite prersonelinin, okul öğretmenlerinin üniversite öğrencilerinin, ilmî araştırmacıların, mütehassısların ve teknik müesseseler mensuplarının mübadelesini teşvik edeceklerdir.

Madde — IV.

Her Âkîd Hükûmet, kendi ülkesinde, diğer Taraf etüd, teknik eğitim veya araştırmalara başlamalarını veya devam etmelerini mümkün kılacak burslar teminini teemmül edecektir.

Madde — V.

Âkîd Hükûmetler, işbu Anlaşmanın tatbikini temin etmek gayesiyle, kendi ülkelerindeki ilmî cemiyetlerle eğitim ve meslek teşekkülleri arasında en sıkı iş birliğini teşvik edeceklerdir.

Her Âkîd Hükûmet, diğer Hükûmet ülkesinden gelecek ilim adamlarına ve üniversite öğrencilerine, kendi ilim adamları ve üniversite öğrencileri ile aynı şartlar altında, âbidelere, koleksiyonlara, arşivlere, kütüphanelere ve Devlet kontrolü altındaki diğer ilim müesseselerine giriş hakkını tanımayı taahhüd eder. Her Âkîd Hükûmet, aynı zamanda, alâkadar Taraflarca uygun görülecek tahditler dâhilinde ve mevcut kanun ve nizamlara hâlel gelmemek şartıyla, mezkûr ilim adamlarının ve üniversite öğrencilerinin arkeolojik sahra çalışmaları yapmalarını ve kazılara iştirak etmelerini mümkün kılmayı tahhüt eder.

Madde — VI.

Âkîd Hükûmetler, akademik gayeler veya muayyen hallerde bir meslekin icrası için, birinin ülkesinde verilen üniversiteler derece ve diploma veya tahsil belgelerinin ne dereceye kadar ve hangi şartlar dahilinde diğerinin ülkesindeki üniversiteler derece, diploma ve tahsil belgelerine muadil olarak kabul edilebileceğini tetkik edeceklerdir.

Madde — VII.

Âkîd Hükûmetler, kültürel, teknik ve meslekî iş birliğini geliştirmek için davetler yapmak veya para yardımıyla bulunmak suretiyle seçilmiş şahıs veya grupların ziyaretlerini teşvik edeceklerdir.

Madde — VIII.

Âkîd Hükûmetler, yekdiğerinin ülkesindeki tanınmış gençlik teşekkülleriyle yetişkinlere ait millî eğitim teşekkül-

leri arasında iş birliğini teşvik edeceklerdir. Âkıdlar aynı zamanda, malî imkânlarının müsaadesi nispetinde, ülkelindeki tanınmış atletizm ve spor teşekkülleri arasında iş birliğini teşvik edeceklerdir.

Madde — IX.

Her Âkîd Hükûmet, diğer Hükûmetin ülkesinde ve kezâ onun ülkesinden gelecek üniversite personeli, öğretmenler, üniversite ve okul öğrencileri ile işbu Anlaşmanın mukaddemesinden bahsedilen faaliyetlerle meşgul kimselerin iştirâk etmesi için tertip edilmiş kısa müddetli kursların gelişmesini teşvik edecektir.

Madde — X.

Âkîd Hükûmetler, her birinin kültürünün diğerinin daha iyi tanınması için yekdiğerine, aşağıdaki vasıtalarla, yardım edeceklerdir,

- (a) Kitaplar, mevkuteler ve diğer neşriyat
- (b) Konferanslar ve konserler ;
- (c) Güzel sanat sergileri ve diğer sergiler ;
- (d) Tiyatro temsilleri ;
- (e) Radyo, filim, plâk ve diğer mekanik teks'ir vasıtaları.

Madde — XI.

Âkîd Hükûmetler, iki memleketten her biri hakkında, mektep kitaplarında bulunduğu dikkatleri çekilecek olan yanlışlıkların tashihini temine ve ellerindeki vasıtalarla ve dâhilî mevzuat ve tatbikata uygun olarak gayret edeceklerdir.

Madde — XII.

Her Âkîd Hükûmet, işbu Anlaşma hükümlerinin tatbikını temin için aşağıda gösterilen şahıslara, XXI nci madde hükümleri mahfuz kalmak şartıyla, kendi ülkesinde ikamet müsaadesi itasını kolaylaştıracaktır

(i) Âkîd Hükûmetin veya XVIII inci maddede zikredilen teşekküllerin memurları ;

(ii) Türkiye'deki İngiliz ve Birleşik Krallık'taki Türk merkez ve enstitülerinde çalışan öğretmenler ;

(iii) Türkiye'de veya Birleşik Krallıkta daimî bir aramıyan ilim adamları ve üniversite öğrencileri.

Madde — XIII.

İşbu Anlaşmanın tatbikı maksadiyle altı üyeden müteşekkil bir Daimî Karma Komisyon kurulacaktır. Bu Komisyon, biri, merkezi Ankara'da ve iki Türk ve bir İngiliz üyeden, diğeri, merkezi Londra'da ve iki İngiliz ve bir Türk üyeden müteşekkil olmak üzere iki şubeyi ihtiva edecektir. Türkiye Maarif Vekâleti, Hariciye Vekâleti ile mutabık kalarak her iki şubenin Türk üyelerini, Birleşik Krallık Hariciye Vekâleti de, Birleşik Krallık Hükûmetinin salâhiyetli makamlarıyla mutabık kalarak her iki şubenin İngiliz üyelerini tâyin edecektir. Her Âkîd Hükûmet, kendi vatan-daşlarının her iki şubeye tâyin şartlarını tesbit edecek yedek üyeler tâyin edebilecektir.

Madde — XIV.

Karma Komisyon Ümumi Heyeti, ihtiyaç oldukça ve en az her iki senede bir defa sıra ile Türkiye ve Birleşik Kırallıkta toplanacaktır. İlk toplantı, bu Anlaşmanın mür'iyete girmesini takibeden on iki ay içinde yapılacaktır. Bu toplantılarda Komisyona, toplantının yapıldığı memleketin Hükûmeti tarafından tâyin olunacak yedinci bir üye riyaset edecektir.

Madde — XV.

Karma Komisyon ve şübeleri hususiyet arzeden meseleler için, müşavir sıfatıyla ve oy hakkına malik olmamak üzere, munzam üye seçmek salâhiyetini haiz olacaklardır.

Madde — XVI.

Karma Komisyon Dahilî Nizamnamesini kendisi tesbit edecektir.

Madde — XVII.

Karma Komisyonun ilk vazifelerinden biri, Umumi Heyetin bir toplantısı sırasında işbu Anlaşmanın tatbıkına mütedair, bilâhara Âkîd Hükûmetler tarafından tetkik edilecek olan, tafsilâtlı teklifler hazırlamak olacaktır. Karma Komisyon, daha sonraki toplantılarında durumu gözden geçirecek ve Âkîd Hükûmetlerin tetkikına sunulmak üzere yeni teklifler hazırlıyabileceği gibi, eski tavsiyelerinde tadiller yapılması hususunda da telkinlerde bulunabilecektir. Daimî Karma Komisyonunun Umumi Heyet toplantıları

arasındaki zaman zarfında, şubelerden her biri aynı maksatla diğerinin muvafakatine bağlı olmak şartıyla, yukarıda beyan olduğu veçhile, teklif veya tadiller ihzar veya telkin edebilecektir.

Madde — XVIII.

Her Âkîd Hükûmet, zaman zaman, işbu Anlaşma hükümlerinin tatbikını temin için icabeden şahısları veya teşekkülleri tâyin edebilecektir.

Madde — XIX.

(a) İşbu Anlaşmanın imza veya tasdikı sırasında veya daha sonraki herhangi bir zamanda Birleşik Kırallık Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetine diplomatik yoldan yapacağı bir tebliğle Anlaşma hükümlarini dış münasebetlerden mesul bulunduğu her hangi bir ülkeye teşmil edebilir.

(b) Teşmile mütaallik tebliğin, bundan evvelki paragrafa uygun olarak yapıldığı ülkede Anlaşmanın tatbikı, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetine diplomatik yoldan, yapılacak bir tebliğ ile sona erdirilebilir.

(c) Anlaşma hükümlerinin, bu maddenin (a) paragrafına göre teşmil edildiği her hangi bir ülkedeki tatbikı, Anlaşmanın XXIII üncü maddeye uygun olarak sona ermesi ile her halde nihayet bulacaktır.

Madde — XX.

İşbu Anlaşmadaki

(a) “Ülke” ve “memleket” tâbiriyle, Türkiye Cum-

huriyeti Hükûmeti bahis mevzuu olduğunda, Türkiye Cumhuriyeti arazisi, Birleşik Kırallık Hükûmeti bahis mevzuu olduğunda, Büyük Britanya Kuzey İrlânda Birleşik Kırallığı ve XIX uncu maddenin (a) paragrafına uygun olarak yapılacak tebliğ ile Anlaşmanın teşmil edilebileceği herhangi bir ülke.

(b) “tebaa” tâbiri ile de, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti bahis mevzuu olduğunda, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, Birleşik Kırallık Hükûmeti bahis mevzuu olduğunda, Büyük Britanya ve Kuzey İrlânda Birleşik Kırallığında mûtaden ikamet etmekte olan Birleşik Kırallık ve müstemlekeler ile XIX uncu maddenin (a) paragrafına uygun olarak yapılacak tebliğ ile Anlaşmanın teşmil edilebileceği herhangi bir ülke vatandaşları kasdolunmuştur.

Madde — XXI.

İşbu Anlaşmanın hiçbir hükmü, ecnebilerin giriş, ikamet ve çıkışları hakkında her iki memlekette yürürlükte bulunan kanun ve nizamla riayetden herhangi bir kimseyi müstağni kıldığı yolunda tefsir edilemez.

Madde — XXII.

İşbu Anlaşma tasdik edilecektir. Tasdiknameler Londra da teati olunacaktır. Anlaşma, tasdiknamelerin teatisini takibeden on beşinci gün yürürlüğe girecektir.

Madde — XXIII.

İşbu Anlaşma asgari beş yıllık bir müddet zarfında

yürürlükte kalacaktır. Daha sonra, Anlaşma, bu müddetin bitiminden en aşağı altı ay evvel Âkîd Hükûmetlerden biri tarafından feshedilmemiş bulunduğu takdirde, Âkîd Hükûmetlerden birinin diğerine feshi haber vereceği günden başlayacak olan altı aylık bir müddetin hitamına kadar yürürlükte kalacaktır.

Yukarıdaki hükümleri tasdikan, aşağıda imzaları bulunan murahhaslar işbu Anlaşmayı imzalamış ve mühürlemişlerdir.

12 Mart 1956 tarihinde Ankara'da Türkçe ve İngilizce iki nüsha olarak tanzim edilmiş olup her iki metin de aynı derecede muteberdir.

Karşılıklı heyetler bu yaz çalışmaya başlayacaktır. Duyduğuma göre ilk toplantı Ankara'da olacaktır. Vazifede bulunduğum zamanlardan beri bizim başka milletlerle olan kültür münasebetlerimiz konusunda taşıdığım kanaat şudur :

Hiç bir zaman, medenî topluluklardan belli birinin kültür baskısı altına girmemelidir. Her birinden, edilecek istifade konuları ve cepheleri vardır. Meselâ musiki konusunda Almanlar, Fransızlar ve İtalyanlar dururken İngilizlerden, yahut Amerikalılardan örnek almaya kalkmak yanlış olur. Aydınlar arasında her medenî millet yakından tanıyan aydınlar bulunmalı, her biri kendi mesleğinde ihtisas sahibi olarak yetişmiş bu kıymetler bir araya geldiği zaman bütün medenî dünya o işte temsil edilebilmelidir. Her millet ve memleket için doğru olduğuna inandığım bu prensip, bizde

türlü zamanlarda ihmal edilmiştir. Tanzimattan bu yana hemen sadece Fransız tesiri altında kalınmış, Birinci Dünya Harbinde ve sonrasında en çok Alman kültürü tesirinde bulunulmuş; bu tekeller, kültür ve hayat sahasında sağladığımız kazançlarımız yanında bir çok kayıplara sebep olmuştur. Bir nevi kültür ve hayat modasının şuursuzca yayılmasını, ancak söylediğimiz prensip sayesinde önliyebiliriz. Bugün Maarif alınında Amerika'nın, o çok ileri memleketin şartları ve şimdiki durumunu hazırlayan tarihî gelişmeleri hesaba katmadan yüzde yüz bir taklit yoluna girme, bu sebeple yanlıştır. Bu itibarla ve meselâ İngiltere'yi genç yaşında ve öğrenim vesilesiyle tanıyacak Türk gençleri; teessüsüne muhtaç olduğumuzu söylediğim ahengin kurulmasında çok faydalı unsurlar olacaklardır. Bilhassa öğrenim hayatında birbirlerini tanımış Türk-İngiliz gençlerinin seneler sonra türlü mevzularda ve bu arada politikada mühim mevkiler işgal ettikleri zaman karşı karşıya gelmeleri, her iki millet için feyizli neticeler verecektir. Bu sözleri, yemişini yiyeceğini düşünmeden toprağına bir meyva ağacı diken ihtiyarın ümitli duygusiyle söylüyorum.

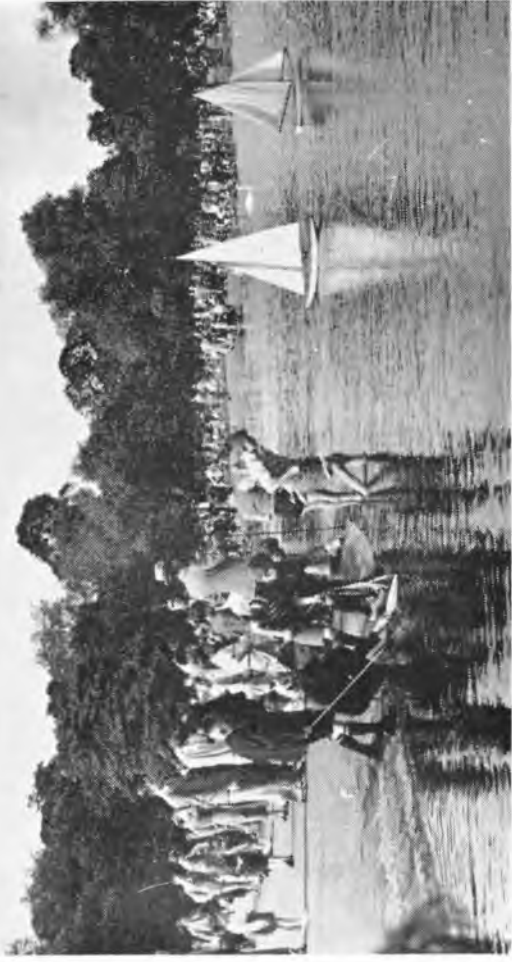
15 Mayıs 1958

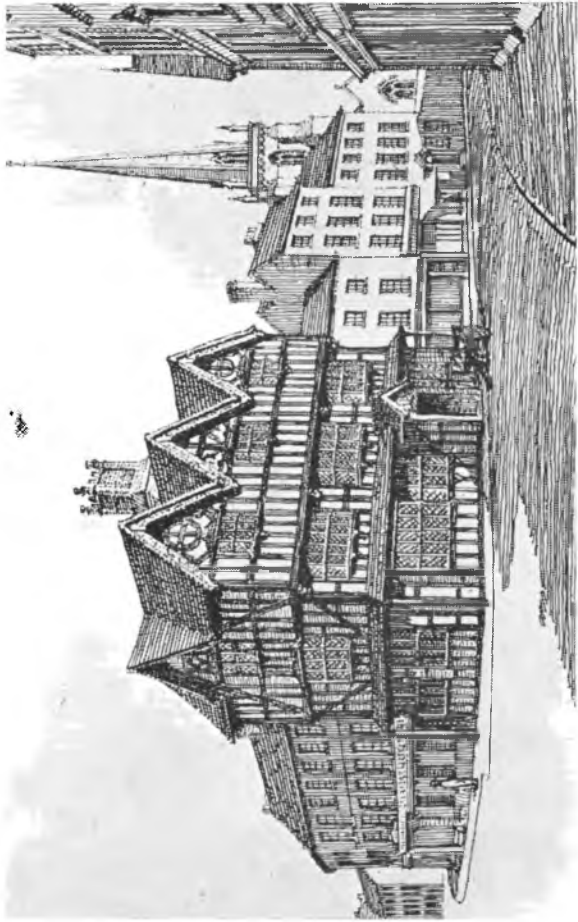
İngiltere'nin büyük hükümdarlarından: Elizabeth I.

Buckingham Sarayının önündeki St. James Parkında İngilizler

Tabiat içinde İngiliz. Londra, Kensington Bahçesi

Eski İngiliz evleri

Büyük Britanya Büyük Elçisi Sir James Bowker Türk k yl l r le beraber

Arasından büyük İngilizler çıkan küçük İngilizler

Amiral Nelson

1955 de Türk gazetecileri Londra'ya hareketten
Yeşilköy uçak alanında

Farmborough Hava gösterilerinde

Yorl Beledllesinde gazetesilerimiz

1945 de Londra Halkevinde Büyük Elçi Ruşen Eşref Ünaydın ve İngilterede'ki
Türk gençleriyle beraber

Londra Halkevinin açılış töreninde: Hindistan İşleri Bakanı L. S. Amery, Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Türkiye Büyük Elçisi Tevfik Rüştü Aras, İngiliz Kültür Heyeti Genel Başkanı Sir Malcolm Robertson

I. K. H. Genel Başkanı Sir Malcolm Robertson, Milli Eğitim Bakanlığı'nda

Londra Halkevinde Karabük Fabrikalarının Maketini inceleyen İngilizler

Ankara'da açılan İngiliz Mimarlık Sergisinde: M. E. Bakanı Yücel ve Müsteşar Rüştü Üzel arasında İ. K. H. Başkanı Michael Grant

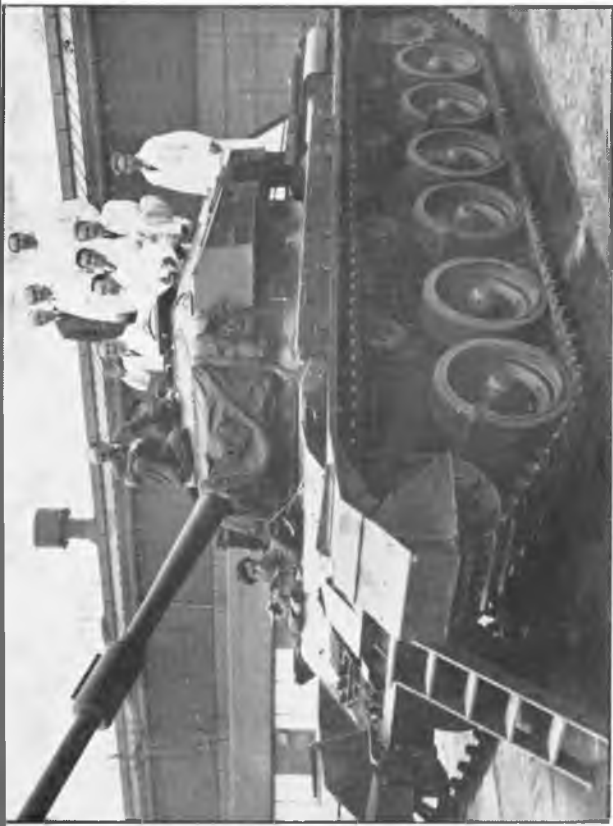

İngiltere Parlamentosu ve sol yanda Westminster kilisesi

Hyde Park Corner

Türk gazeteciler tankta

HASAN - ÂLÎ YÜCEL'İN BASILMIŞ ESERLERİ

1 —	Ruhیات Elifbesi	1924	Birinci Basım. Edebiyat Fakültesi Neşriyat Encümeni. (Bitmiştir)
2 —	Türk Edebiyat Nümuneleri : C. 1. .	1926	Devlet Basımevi (Bitmiştir)
3 —	Sanat Musahabeleri	1926	Devlet Basımevi (Bitmiştir)
4 —	Tarih-i Kadim ve Doksan Beşe doğru (Tevfik Fikret)	1928	Türk harflerile ilk basılan kitap (Bitmiştir)
5 —	Mantık ve Metodoloji	1928	Devlet Basımevi (Bitmiştir)
6 —	Ruhیات Alfabeti	1930	İkinci Basım A. Halis Kitabevi (Bitmiştir)
7 —	Mevlânâ'nın Rubâileri	1932	Remzi Kitabevi (Bitmiştir)
8 —	Goethe, Bir Dehânın Romanı (Alman Kültür Bakanlığı tarafından Goethe madalyası verilmiştir)	1932	Remzi Kitabevi
9 —	Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış (Dr. O. Reşer tarafından Almancaya çevrilmiştir)	1932	Remzi Kitabevi (Bitmiştir)
10 —	Fransız Maarif Teşkilâtında Müfettişler	1934	Devlet Basımevi (Bitmiştir)
11 —	Fransa'da Kültür İşleri	1936	Devlet Basımevi "
12 —	Bir Türk Hekimi ve Eseri	1937	Devlet Basımevi "
13 —	Pazartesi Konuşmaları	1937	Remzi Kitabevi "
14 —	Fazıl Ahmet, Hayatı ve eserleri ..	1937	Cumhuriyet Kitabevi "
15 —	İçten - Dıştan	1938	Akba Kitabevi "
16 —	Türkiye'de Orta Öğretim	1938	Devlet Basımevi "
17 —	Maarifle ilgili Söylev ve Demeçler (Cilt : 2, 3)	1946	Devlet Basımevi
18 —	Dâvam	1947	(Bitmiştir)
19 —	Dâvalar ve Neticeleri	1950	"
20 —	Hürriyete Doğru	1955	İnkılâp Kitabevi (Bitmiştir)
21 —	İyi Vatandaş, İyi İnsan	1956	İş Bankası Kültür Yayınları
22 —	Kıbrıs Mektupları	1957	"
23 —	Edebiyat Tarihimizden, Cilt 1	1957	"

Ş İ İ R L E R

1 —	Dönen Ses	1933	Remzi Kitabevi (Bitmiştir)
2 —	Sizin İçin (Çocuk Şiirleri)	1938	Çocuk Sesi Kitabevi "
3 —	Dört Hayvan, Bir İnsan	1943	Devlet Basımevi "
4 —	Mevlânâ (Manzum Leha)	1952	T. T. K. Basımevi

O K U L K İ T A P L A R I

1 —	İlk Okul Okuma Kitapları	Devlet Basımevi
2 —	Mantık Dersleri (Liseler için)	Devlet Basımevi
3 —	Felsefe Dersleri (Liseler için)	Devlet Basımevi
4 —	Yurt Bilgileri (İlk Okul 4 ve 5)	Atlas Yayınevi

FİYATI 3,5 LİRA